

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

57. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2010/01

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Kirepültek az első fecskék ...**

Cikkek

- KISZL Péter: **Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai**.....3
- KARDOS András: **Mi újság a MOKKA háza táján? – az UTCA projekt** 15

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

- A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma 2009. évi meghívásos folyóirat-pályázatának eredménye** 28
- JOINT, Nicholas: **A könyvtárak és a web 2.0 kihívás** (Ref.: Drótos László) 29
- SOMMERVILLE, Mary M. – BRAR, Navjit: **Digitális könyvtárak felhasználóközpontú és bizonyítékalapú fejlesztése** (Ref.: Drótos László) 32
- YAO, Leye – ZHAO, Ping: **Digitális könyvtárak Kínában: fejlődés és lehetőségek** (Ref.: Drótos László) 36
- JOINT, Nicholas: **A Google Book egyezség és a felsőoktatási könyvtárak** (Ref.: Drótos László) 38

Hírek

- A University of Michigan és a Google közötti szerződés • A Gale digitális állattani enciklopédiája • Zenei folyóiratok RIMP Online Archivuma • Az EBSCO piacra dobta az EHS közös interfészt • A Springer elindította MYCOPY szolgáltatását • A ProQuest új, egységes platformja • OCLC-szoftver múzeumoknak • Az Amazon új olvasókészüléke, a Kindle DX
(Összeállította: Szántó Péter) 43

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 57 • 2010/01

Summaries

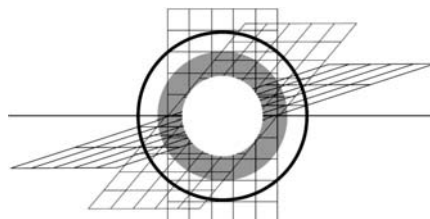
KISZL, P.: Do you like Bolognese? Current experiences of the three-cycle LIS education in Hungary within the European higher education area..... 3

LIS education at the university level – having started in the academic year 0948/49 at the Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest – arrived at a new milestone in the summer of 2009 when the first graduates finished their studies at the BA level according to the Bologna requirements. Following a short overview of the new structure of higher education in Hungary and the steps of accreditation, the author draws a balance of education for the BA level, based on the experience of education at the ELTE Faculty of Humanities, Institute of Informatics and Library Science (BTK IKI). He later focuses on LIS education for the MA degree, having started at various library schools in Hungary in September 2009. The article tackles delicate questions such as the number of students enrolled, the motivations for choosing library schools and the

KARDOS, A.: New concepts on the Hungarian National Shared Catalogue..... 15

The final article in the series “New developments...” describes the concept of the „UTCA”

project for modernising shared cataloguing in Hungary, and extending its functions in a user-oriented manner. The occasion for summarising this concept was the upcoming tender to be invited in relation to the national shared cataloguing system (MOKKA) and the national system of document supply (ODR), for which the developers of the „UTCA” project wish to apply as a consortium. The remarkable features of the concept include open source components as the system’s building blocks, grouping at the level of works in addition to document-based duplicate checking, and use of a hybrid model (with functions taken over from the virtual model based on the physical shared catalogue), an opportunity to enhance records taken over and quickly transferred from booksellers’ databases, and involving the country’s 10 thousand librarians in a web 2.0-style co-operation to improve the union catalogue. The project recommends to create a unified web design for libraries, by integrating personalised web 2.0 services (such as virtual shelves, favourite libraries and social functions) with the union catalogue. The authors discuss issues of data sharing, licensing, search engine optimisation and statistics, and make suggestions for creating equal opportunities at the tender process in order to promote initiatives for innovation.

Ízlik-e a bolognai?

A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai*

Az 1948/49-es tanévben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) falai között megszületett magyarországi felsőfokú könyvtárosképzés újabb mérföldkőhöz érkezett 2009 nyarán: végzett az első, bolognai rendszerben felvételt nyert informatikus könyvtáros alapképzésű (BA) évfolyam. Ennek apropóján röviden áttekintjük a hazai felsőoktatás megújult szerkezetét, az akkreditáció lépéseit, majd részletesebben az alapképzés eddigi tanulságait vonjuk le – az ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézetének (IKI) oktatási tevékenysége alapján. Ezután a mesterképzésre (MA) összpontosítunk, amellyel kapcsolatosan értékelésekre még nem kerülhet sor, mivel az informatikus könyvtáros MA – ország-szerte – 2009 szeptemberétől indult. Mindezekkel összefüggésben dolgozatunk foglalkozik a hallgatói létszám és a felsőoktatás, az intézményválasztás, illetve a diploma minőségének – sokszor szőnyeg alá söpört, kényes – kérdéseivel is.

Bologna az informatikus könyvtáros képzésben

Az informatikus könyvtáros képzés¹ új típusú, ún. *osztott* formára (1. ábra) történő átalakítása 2004-ben kezdődött meg, amikor a 11 magyarországi szaktanszék (2. ábra) képviselői *konzorciumot* hoztak létre az akkreditáció érdekében. A szakmai grémium irányítójának *Sebestyén Györgyöt*, az ELTE BTK IKI Könyvtártudományi Tanszékének és doktori programjának vezetőjét választották meg a résztvevők, így a munkacsoport intézményi központja az ELTE Múzeum körüli kampuszán, a legelsőként megalakult – és 40 éven keresztül, egészen 1989-ig az egyedüli hazai egyetemi² – könyvtártanszék lett.

1. ábra Az osztott vagy többciklusú informatikus könyvtáros képzés szerkezete

1. **Baja** – Eötvös József Főiskola **Pedagógiai Fakultás**
2. **Budapest** – Eötvös Loránd Tudományegyetem **Bölcsészettudományi Kar**
3. **Debrecen** – Debreceni Egyetem **Informatikai Kar**
4. **Debrecen** – Kölcsey Ferenc Református **Tanárképző Főiskola**
5. **Eger** – Eszterházy Károly Főiskola **Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar**
6. **Jászberény** – Szent István Egyetem **Alkalmazott Bölcsészeti Kar**
7. **Kaposvár** – Kaposvári Egyetem **Pedagógiai Kar**
8. **Nyíregyháza** – Nyíregyházi Főiskola **Természettudományi és Informatikai Kar**
9. **Pécs** – Pécsi Tudományegyetem **Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar**
10. **Szeged** – Szegedi Tudományegyetem **Bölcsészettudományi Kar**
11. **Szombathely** – Nyugat-magyarországi Egyetem **Bölcsészettudományi Kar**

2. ábra Magyarországi felsőfokú könyvtárosképző intézmények

* A II. Masters of Library and Information Science című konferencia plenáris ülésén, 2009. szeptember 24-én, az ELTE BTK Gólyavárában, a szerző ugyanezzel a címmel elhangzott előadásának szerkesztett és kibővített változata.

Napjainkban már kizárólag a *BA – bachelor vagy alapképzés* (180 kredit), az *MA – master vagy mesterképzés* (120 kredit) és a *PhD – Philosophiae Doctor vagy doktori képzés* (180 kredit) alkotta felsőfokú stúdiumokra lehet jelentkezni. Mielőtt azonban az alap- és a mesterképzést alaposabban górcső alá vennénk, fontos megjegyezni, hogy a Bologna-folyamat csúcsának tekinthető tudósképzés – „kakukktojásként” – már jóval a CSEFT (Csatlakozás az európai felsőoktatási térséghez) reformtörekvések előtt létrejött Magyarországon: 1997-ben ugyancsak az ELTE-n, az *Irodalomtudományi Doktori Iskolán* belül – *Voit Krisztina* akkori tanszékvezető egyetemi docens kitarító alapítói tevékenységének köszönhetően – zöld lámpát kapott a *könyvtártudományi doktori (PhD) program*, amely ma is töretlenül és sikeresen működik.³ Az ELTE mellett – elsősorban informatikai irányultsággal – a *Debreceni Egyetemen* (DE) is lehet tudományos fokozatot szerezni.⁴

Ehelyütt jelezzük azt is, hogy a foglalkoztatói igényeket figyelembe véve, a három szint (BA – MA – PhD) alatt léteznek még az *Országos Képzési Jegyzékben* (OKJ) szereplő bizonyítványt adó (emelt: *segédkönyvtáros*, ezen belüli részszerkesztés: *könyvtári asszisztens*), illetve szakmai továbbképzési⁵ programok is. Felsőfokú szakképzésről azonban – az egymásra épülést tekintve – nem beszélhetünk (az OKJ-s bizonyítványokért ugyanis – jelenleg – a felsőoktatás nem számít be krediteket a BA-ban, de egyes intézményekben már egyéni kezdeményezések indultak, nem is erre, hanem egy lépcsőt kihagyva, az MA-ra – nem könyvtáros, főiskolai vagy BA végzettséggel – történő belépés ilyen módon való elősegítésére, l. a 16. végjegyzetet). A teljességhez hozzátartozik, hogy él a *könyvtárpedagógia-tanár MA* is. Ezekkel a formákkal (és a tanárképzéssel általában), mivel kívül esnek az ELTE BTK IKI oktatási spektrumán, a továbbiakban nem foglalkozunk.

Az akkreditációs folyamatra dióhéjban visszatérve,⁶ szükséges szólnunk annak kétlépcsős menetről:

1. szakalapítás

Célja a szak létének elismertetése, *képzési és kimeneti követelményeinek* (KKK), azaz az el-sajátítandó kompetenciáknak a meghatározása, így ezt a konzorcium végezte.

2. szakindítás

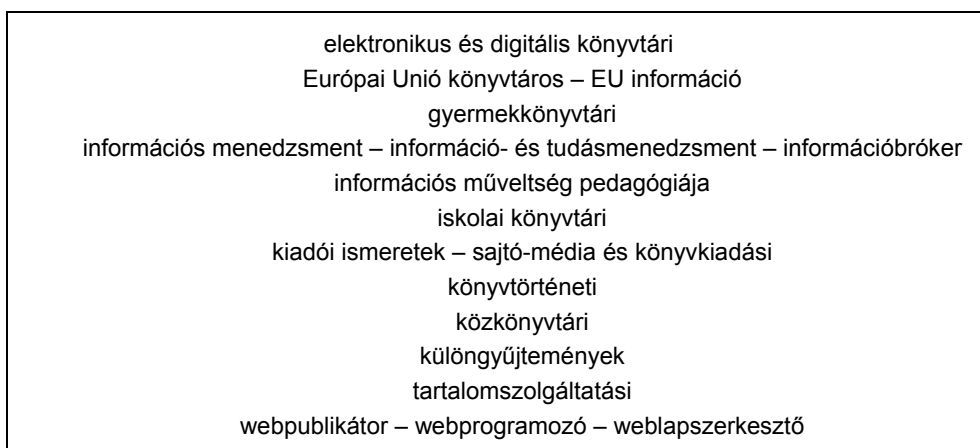
Minden intézmény külön-külön gondozta: a KKK-nak megfelelő, helyi sajátosságokra szabott, konkrét oktatási program; hálótér, tematikák, személyi és infrastrukturális feltételek stb.

bizonyítása. Ennek birtokában indíthat egy szakot a kandidáló felsőoktatási intézmény.

Mindkét esetben a *Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (MAB) véleményezi a beérkező kérelmeket, honlapján (www.mab.hu) nyilvánosak, bárki számára hozzáférhetők mind a szakalapítások, mind a szakindítások adatai, rövid indokolással együtt. Ugyanígy publikusak az egyes alap- és mesterszakok (azon belül szakirányok), továbbá a tanári szakképzettségek KKK-i, melyeket az *Oktatási és Kulturális Minisztérium* (OKM) tesz közzé oldalain (www.okm.gov.hu), a felsőoktatás menüpont alatt.⁷

Az *informatikus könyvtáros BA* – az ELTE rektora által 2005-ben benyújtott – létesítési kérelmét pozitívan a 129/2001. (VII. 13.) kormányrendeletben rögzített, és a 2002/2003-as tanévtől a felsőoktatásba belépő hallgatókra – egészen 2006 szeptemberéig, a bolognai típusú oktatás megkezdéséig – érvényes új képesítési követelmények közzététele során megszerzett „*informatikus*” jelző meghagyásával⁸ bírálta el a MAB. Így a szakindítási procedúrát követően, igen színes szakirányos kínálattal (3. ábra), a 2006/2007-es tanévtől mind a 11 érintett felsőoktatási intézményben fogadhatják alapképzésre a hallgatókat.⁹ A 2. ábrán jól látszik, hogy a magyarországi szaktanszékek fakultásbeli elhelyezkedése nagyon heterogén, amit a könyvtár- és információtudomány *interdiszciplináris* jellege magyaráz. A szak egyébként a 289/2005. (XII. 22.) kormányrendelet¹⁰ alapján a *társadalomtudományi* (képzési területi), azon belül *társadalomismereti* (képzési ági) besorolást kapott.

Hasonlóan bonyolódott az *informatikus könyvtáros MA* létesítési akkreditációja, azzal a különbséggel, hogy a – Sebestyén György professzor vezette, és *Kiszl Péter* adjunktus titkárságával dolgozó – konzorcium 7 tagúra (Budapest, Debrecen, Eger, Kaposvár, Pécs, Szeged, Szombathely képviselői) redukálódott. Az ELTE-n folyó közös munkát a *Pécsi Tudományegyetem* (*Agárdi Péter* professzor és *Csapó Edit* adjunktus) aktív közreműködésével itt is siker koronázta: 2007 telén megérkezett a MAB támogató véleménye. Ennek – és persze a KKK-nak a birtokában – a tanszékek sürgősen hozzáálltak a szakindítási kérelmek összeállításának, melyek többségét 2008 nyarára el is fogadta a MAB illetékes szakkbizottsága, majd a plénuma is. 2009 őszére, az első MA-s évfolyam indítására végül 6 képzőintézmény (4. ábra) szerzett engedélyt,¹² jórészt egymástól – szerencsésen – eltérő szakirányos kínálattal.

3. ábra Informatikus könyvtáros BA szakirányok országszerte¹¹

4. ábra MA szakindítások a 2009/2010-es szemeszterben¹³

Az alapképzés tanulságai

A BA-szintű informatikus–könyvtárosképzéssel kapcsolatosan már bizonyos – de korántsem végleges – tapasztalatok szűrhetők le, hiszen – ahogy már említettük – egy évfolyam befejezte tanulmányait. Nézzük tömören az ennek megfelelő pozitív és negatív tényezőket!¹⁴

Kedvezőnek értékelhető, hogy:

- Igen széles képzési paletta alakult ki az országban, a 10 feletti *szakiránnyal* (3. ábra) az egye-

temek és főiskolák jó eséllyel lefedik mind a hallgatók érdeklődési köreit, mind a munkaadók igényeit: a kereslet-kínálat találkozása – reménytelten – biztosított.

- Aki nem az informatikus könyvtáros BA-n belüli szakirányt szeretne választani, annak lehetősége adódik *minor* (azaz „második szak szakterületi ismeretei”-nek) elvégzésére 50 kredit értékben. Így az ELTE BTK-n például közel 70 minor¹⁵ vehető fel az alapképzés szakiránya helyett (legnépszerűbbek: szerkesztői ismeretek, magyar, ügyvitel, bölcsészettudományi informatika, kommunikáció- és médiatudomány). A minor célja természetesen az is lehet, hogy a hallgató ne csak a BA-s szakján szerezzen jogot továbbtanulásra, hanem a választott 50 kredites ismeretkörhöz igazodó MA-ra is beléphessen. Ez fordítva is igaz: a nem informatikus könyvtáros alapszakos diákoknak ugyanúgy biztosított – a saját szakjukhoz kapcsolódó szakirányok helyett – az informatikus könyvtáros 50 kredites minorjának vagy egy szakirányának teljesítése, mellyel megszerezhetik az előfeltételt az informatikus könyvtáros MA-s felvételhez.
- Lehetőség van 50 kredit értékben, a BA (törzs)tárgyaiból – hallgatói jogviszonnyal nem járó, kizárólag költségtérítéses – ún. *részismereti képzés* elvégzésére, mely a más szakról jövők – és az előző pontban felkínált lehetőséggel, BA-s tanulmányaik során nem élők – informatikus könyvtáros MA-ra való belépését segíti elő. (Az ELTE BTK-n ez 2 félév elvégzését jelenti, bármilyen felsőfokú végzettséggel, de például az EKF-n távoktatási forma, azaz e-learning is választható.) Az 50 kredit (egy részének) beszámítása is szóba jöhet korábbi – nem (informatikus) könyvtáros – tanulmányok alapján (akár filozófia, kommunikáció, informatika stb. területéről, hiszen a KKK-

ban nincsen meghatározva, hogy az MA-hoz szükséges 50 kreditnek kizárólag a minor, a törzstárgyak vagy egy BA-s szakirány közül kell kikerülnie: ez az adott intézmény mérlegelésétől függ), amellyel csökkenhet az elvégzendő kurzusok száma, és nem utolsósorban a kreditenként fizetendő térítés összege.¹⁶

- Az informatikus könyvtáros BA, számos MA *szakra történő belépésnél* – természetesen a megfelelő kreditek teljesítésével – *előzményként* (sok helyütt: elsősorban) elfogadott (számításba vehető) alapszak, ezek jelenleg: szociológia, kulturális antropológia, nemzetközi tanulmányok, színháztudomány, vallástudomány, anglisztika, amerikanisztika, kulturális mediáció MA.
- A képzőhelyek között erősödik a *verseny* (a hallgatókért), a képzési reformon túl ez a mindennapokban is indukálja a folyamatos innovációt, a piaci törvényszerűségek előbb-utóbb érvényesülnek az oktatásban, kihatnak annak korszerűsítésére, tartalmára.
- Számos szakirány működtetése nem képzelhető el a *versenyszféra* aktív bevonása, partneri kapcsolatok kialakítása nélkül, így például az ELTE gyakorlatában az információ- és tudásmenedzsment szakirányon aktív együttműködés zajlik – többek között – az *Infodok Kft.*-vel vagy céginformáció-szolgáltatók sokaságával (*Opten, Kompass, Creditreform* stb.), illetve a *Magyar Információbrókerek Egyesületének (MIBE)* tagjaival.
- A szakmai *törzsanyag* elsajátítása megtörténik a BA-ban, így az MA során már nagyobb hangsúly fordítható a specializálódásra.
- A *szakmai gyakorlatok* óraszámja emelkedett a kifutó képzésekhez viszonyítva (az ELTE-n BA-n jelenleg: 300 óra), ez egyértelműen segíti a munkaerő-piaci beilleszkedést, továbbá lemossa azt a bélyeget, hogy túlságosan elméletközpontú az oktatás. (Az alapképzésnek éppen a gyakorlatközpontúság az egyik lényege, ez – a régi tantervekhez viszonyítva – leképeződik az előadások és a gyakorlati kurzusok nagyjából 50-50%-os arányán is.¹⁷) Itt is kiemelkedő a vállalkozói körökkel tartott intenzív kapcsolat értéke, a szakmai gyakorlóléhelyek igénybevétele érdekében. Az ELTE-n, az információ- és tudásmenedzsment szakirányon sikerült olyan gazdálkodó szervezetekkel kooperálni, mint például a *MOL Nyrt.*, a *Chinoi Zrt. (sanofi-aventis)*; a közgyűjtemények közül fontos partnerünk – többek között – a *Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára (BCE KK)*, a *Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtára*. Ezekon kívül hallgatóink – jórészt rendszeresen – megfordulnak a következő gyakorlóléhelyeken is: *Magyar Szabadalmi Hivatal*

*Iparjogvédelmi Szakkönyvtára, Magyar Távirati Iroda Zrt., Magyar Nemzeti Bank Szakkönyvtára, Legfőbb Ügyészség Könyvtára, Magyar Telekom (Belföldi Tudakozó, Tudakozó+), MTV Zrt. Archivuma, Magyar Rádió Zrt. Archivuma, Külügyminisztérium Könyvtára.*¹⁸

- A képzésbe belépő hallgatóknak – az ELTE, a DE és a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) esetében – igen *komoly nyelvtudásuk van* (1. táblázat).
- *Valódi kreditrendszer* jött létre, átjárható hálótervek születettek, amelyek – a kitűzött cél szerint – legalább 75%-ban kompatibilisek egymással. A szaklétesítések során a konzorcium behatóan tanulmányozta a külföldi tanmeneteket is, így ha megvizsgáljuk az OKM által kiadott KKK-t, nemzetközileg is érvényes az előbbi megállapítás.
- Mivel a BA képzésben az akkreditáció folyamán, a személyi feltételek értékelésekor, az oktatók esetében a tantárgyak száma volt a minősítési kritérium, sok helyütt *tantárgyláncokat* hoztak létre, széles ismeretkörökkel, akár 4-6 résszel. Ennek hatékonysága – a kezdeti szkepticizmus ellenére – az ELTE BTK-n egyértelműen bebizonyosodott: rugalmasan alakítható, tartalmilag jól fejleszthető tanegységek jöttek létre, az időgazdálkodás kiegyensúlyozottabbá vált, nem aprózódik el a tudás, hatékonyabban el lehet mélyedni egy-egy témában (pl. Információelmélet, adatbázis-építés és -kezelés, könyvtárgépesítés 1-4.).¹⁹
- Az egyes intézményekben jelentősen megnövekedett hallgatói létszám lehetőséget teremt a csoportbontásra, *műhelymunkára*, de a „nagyobb merités” lehetővé teszi, illetve meg is követeli az élénk tehetséggondozást, mentorálást, tutorálást (publikációs tevékenység elősegítése, pályázatokon, konferenciákon való részvétel stb.) is.
- A széles körű szakirányos kínálat az adott témakörnek megfelelő, *korszerű informatikai, kommunikációs eszközök* (pl. Google alkalmazások, Skype) használatát ugyanúgy nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is követeli.
- A *szakirányok* elnevezései az *oklevélben* szerepelnek.
- A nagy hallgatói létszám (6. ábra) elősegíti, hogy MA-ra is sokan bekerülhetnek *államilag támogatott* formában. (Országos szinten – tehát nem az egyetemeket, főiskolákat egyedileg vizsgálva – a BA-sok kb. 35%-a ez a keret, melyet a 2009/2010-es tanévben fel sem tudtak tölteni az intézmények, ezért mindenütt a levelező tagozaton (új nevén: részidős képzésben) is államilag finanszírozott helyeket kínáltak, szemben a korábbi költségtérítésekkel.)
- A több hallgató nagyobb *hallgatói életet* indukál, sok szakmai és szabadidős rendezvénnyel.²⁰

1. táblázat

Informatikus könyvtáros alapképzésre nyelvvizsgával felvettek aránya 2008-ban²¹ Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. október 24.)

R	Intézmény	Érték
1.	Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK)	65,6%
2.	Debreceni Egyetem Informatikai Kar (DE IK)	63,1%
3.	Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK)	50,0%
4.	Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar (PTE FEEK)	29,4%
5.	Nyugat-magyarországi Egyetem Természettudományi és Műszaki Kar (NYME TTMK)	12,5%
6.	Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar (EKF TKTK)	7,6%
	Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar (NYF TTK)	7,6%
7.	Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás (EJF P)	0%
	Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar (KE CSPFK)	0%
	Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KTIF)	0%
	Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar (SZIE ABK)	0%

Kedvezőtlennek értékelhető, hogy:

- A 11 felsőoktatási intézményben heterogén színvonalú BA diplomákat adnak ki, erre elsőként az MA felvételik során döbentek rá a mesterképzést folytató intézmények. (Persze, korábban is volt minőségbeli eltérés, de az alapozás, a szakmai törzsanyag átadása a BA képzés sajátja; MA-ban – 4 félév alatt, melyből az ELTE-n 3 félévben már főképp szakirányos specializációt folytatnak – erre nincs idő. Az első hónapok tapasztalatai alapján azonban a szintre hozás, a *felzárkóztatás* elengedhetetlen velejárója az MA képzés első félévének. Ne feledjük, a mai BA-nak és MA-nak együttesen megfeleltethető, korábbi 5 éves egyetemi képzést ugyanott végezte a hallgató, kivételt képezett ez alól a kiegészítő egyetemi matúra, ezért hozzuk most előtérbe ezt a véleményt.)
- Az egykori egyetemi/főiskolai képzés lényegesebb elemei – szinte teljes mértékben – megjelennek a BA-ban, a KKK alapján *megnövekedett mértékű ismeretanyagot* kell átadniuk az oktatóknak, sokszor a korábbi egyetemi tanulmányokhoz hasonlóan. Ennek oka, hogy az alapképzés alapításakor – a szakma és a konzorcium – még abban sem lehetett biztos, hogy önálló szakként akkreditálják az informatikus könyvtáros BA-t, sőt, abban pedig még nagyobb volt a

bizonytalanság, lesz-e egyáltalán MA szintű folytatása. (A mesterképzés elindulásával ez a probléma minden bizonnyal mérséklődik, és beáll a BA-MA egyensúlya a szakmai törzsanyag viszonylatában, megszűnnek az alapidiplomák közötti színvonalbeli különbségek.)

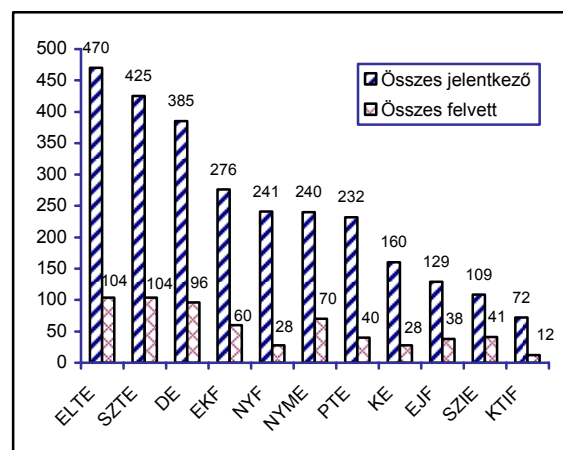
- A *nyelvtudás hiánya* sok esetben problémát okoz (a felsőoktatási mezőny „három részre szakadása” miatt ez a szempont itt is érvényesül, így visszautalunk az 1. táblázatra).
- A *szigorlatot* eltérően kezelik a 11 intézményben. A tendencia ma már az, hogy ahol beépítették ezt a komplex számonkérést, ott is megszüntették vagy folyamatban van a szigorlat eltörlése, ez alól csak 1-2 kivétel akad. A diákok így csak a 6. félév végén találkozhatnak az első, nagy volumenű megmérettetéssel, nincs ilyen jellegű gyakorlatuk; további probléma, hogy így kizárólag a szakdolgozat és a záróvizsga átlaga képezi a diploma minősítését – ez is ellentétes a hallgatók többségének érdekeivel. (Folyamatosan jól teljesítő hallgató „rossz” tételt húz a záróvizsgán, vagy ennek a fordítottja is megtörténhet.) Megoldás lehetne egyes törzs- vagy szakirányos tárgyak jegyeinek beszámítása az átlagba, vagy az ELTE példájára írásbeli és szóbeli záróvizsga szervezése.
- A képzés alapvetően *egyszakos*.

- Nem alakul ki *vizsgarutin*, a nagy hallgatói létszám háttérbe szorítja a *szóbeli megmérettetéseket*, olyan is előfordulhat, hogy csak a záróvizsgán kell a hallgatónak élelőszóban felelnie (l. az előző pontot).
- A *kreditrendszer* a hallgatóknak igen *nagy szabadságot* ad tanulmányaik ütemezésében, mely mozgástér gyakran visszaüt. Sokan nem végeznek „időben” tanulmányaikkal (azaz halasztanak), jelentősen kitolódhat a képzési idő, a mintatanterv szerinti 6 félév nem elegendő az abszolválásra. (Ennek háttérében a nyelvvizsga hiánya természetesen az egyik legjelentősebb ok, de a külföldi ösztöndíjak is ide sorolhatók.)
- A félévenkénti 45 vagy 60 óraszámú – *heti 3 vagy 4 óra* – kurzusok megterhelők a hallgatók és oktatók számára egyaránt, rendkívüli mértékben igénybe veszik a koncentrációképességet.
- A BA KKK – ellentétben az informatikus könyvtáros MA-éval – nem határozza meg taxatíván a *szakirányok pontos ismeretköreit*, sőt, még ennél is tágabb lehetőséget ad: csak példákat sorol fel a specializálódási egységek neveire. Ez okozza a 3. ábrán látható, igen változatos képet, és azt, hogy szinte ugyanazzal a tartalommal más-más, de hasonló nevű szakirányok indulnak az egyes intézményekben.
- A végzettség – diplomában szereplő, a szakminisztérium által, valószínűleg „gépi fordítással” meghatározott, és már a kifutó főiskolai okleveleknél is alkalmazott – angol nyelvű megnevezése: „*Computer Librarian*”, mely a nemzetközileg is elfogadott „*Library and Information Science*” (LIS) tükrében erősen vitatható. (Jól ismerjük a magyar nyelvű szakelnevezéssel kapcsolatos terminológiai problémákat, de talán célszerűbb lenne a „*Bachelor of Library and Information Science*”. Az MA KKK-ja szerint a mesterszintű oklevelekbe már a „*Master of Library and Information Science*” kerül.)²²
- Az intézmények írásbeli és/vagy szóbeli *felvételiket* nem tarthatnak, így nem tudják megszüntetni a – főként középiskolai érdemjegyek alapján – bekerülő hallgatókat (az MA-val ellentétben nincs bebeszélésük a felvettek kiválogatásába).²³

Van-e túlképzés?

A hallgatói létszámok alakulása többször előkerült már elemzésünkben. A 2009/2010-es tanév statisztikái alapján *621 hallgató* nyert felvételt BA és MA szintre összesen²⁴ (5. ábra). Ennek 77%-a *alapképzésű* (6. ábra), 23%-a *mesterképzésű* (7. ábra) diák.²⁵ Valószínű, hogy a lemorzsolódás

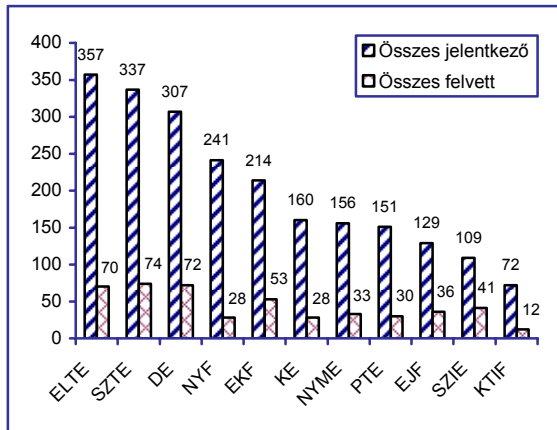
miatt nem fognak ennyien végezni, de jól tudjuk azt is, hogy a *menyiség* és a *minőség* nem mindig jár együtt, sőt: általában egymás ellen hatnak. Az is húsbavágó kérdés lehet, hogy ekkora létszámban el tudnak-e helyezkedni ma Magyarországon, a szakon frissen végzetek? Egy biztos: *könyvtárosként nem*. Több száz nagyságrendű *betöltendő státusz* közel s távol sincsen a könyvtárakban.²⁶ Egyetlen megoldás kínálkozik tehát: *nyitni a nonprofit* szektor más intézményei felé, illetve – a korábban sokat bírált momentumként –, a *versenyszféra* számára is kell képezni információs szakembereket (elnevezésükkel nem szeretnénk ehelyütt foglalkozni, ez megérne egy külön értekezést, azaz információmenedzsernek, információs tanácsadónak, információs szakértőnek, információbrókernek vagy másképp hívni a könyvtárosokat; a lényeg úgyis az elsajátított kompetenciákon, az alkalmazott készségeken áll vagy bukik).²⁷ Ha a szakma széles körű értelmezését professzionális módon, a *hagyományos értékek* és a *modern* elvárások közötti egészséges egyensúly megtalálásával, de mindenekelőtt a *kereslet* és a *kínálat optimalizálásának* leképezésével végezzük, máris nem beszélhetünk túlképzésről, mivel a hallgatókat felszívják más – nem könyvtári – területek felé. Szemléletváltással – és persze az új elvárásoknak, új feladatoknak megfelelő oktatói orientációval²⁸ – eltűnhet tehát az a törvényszerűség, hogy *amiből sok van, az kevésbé értékes*. Megnyugtatóan kétségtelenül csak a *diplomás pályakövetés* folyamatos elvégzése adhat erre a dilemmára – minden szempontból kielégítő és bizonyító erejű – választ.²⁹

5. ábra **Informatikus könyvtáros összesített (BA és MA) felvételi adatok 2009**

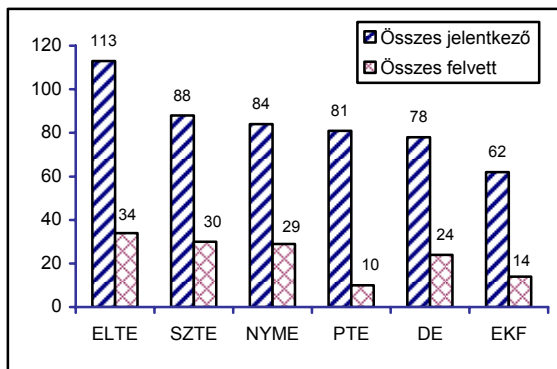
Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. szeptember 24.)

6. ábra Informatikus könyvtáros BA felvételi adatok 2009

Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. szeptember 24.)

7. ábra Informatikus könyvtáros MA felvételi adatok 2009

Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. szeptember 24.)

Az ELTE BTK modernizált – osztott – képzési rendszere

Az ELTE BTK-n a korábbi – *osztatlan* – modellben is jelen voltak a mai értelemben vett, *korszerű* oktatási irányok,³⁰ elsősorban a *tudományos tájékoztatás* (multinacionális tartalomszolgáltatók)³¹ köré csoportosulva, majd később egyre intenzívebben kiegészülve a *vállalkozói információs* (információmenedzsment) orientáltsággal.³² Az európai felsőoktatási térséghez történő igazodás, – mely meglátásunk szerint hasonló *átörést* hozott a tanszék életében, mint az 1970-es, majd 80-as, 90-es években, a számítástechnika könyvtári alkalmazásokba történt betörésére válaszul, a kor kihívásainak megfelelő tantervi változások keresz-

tülvitele: azaz a történeti stúdiumok súlyának fokozatos csökkentésével, új elemként az informatika és a menedzsment-tantárgyak bevezetése, ehhez megfelelő infrastruktúra megteremtése (I. TEMPUS program)³³ – még inkább ebbe az irányba pozícionálta a képzőhelyet. Kijelenthetjük, hogy az ELTE könyvtárszaka ma mind a BA-n, mind az MA-n, azon belül szakirányain (8. ábra) – a *klasszikus könyvtáros hivatás* értékeinek megtartása mellett – hangsúlyozottan felkészít a *versenyszféra elvárásainak* (is) megfelelő, jelentős értékhozzáadással bíró, innovatív információs szakmunkák elvégzésére, de ezzel összefüggésben, a legtehetségesebb hallgatók számára, akár *tudományos pálya* művelésére is:

1. *Informatikus könyvtáros BA*³⁴
  - EU-információ szakirány,
  - Információ- és tudásmenedzsment szakirány,
  - ELTE BTK kb. 70-féle minorja.
2. *Informatikus könyvtáros MA*
  - Kutatás-fejlesztési információmenedzser szakirány,
  - Üzleti információmenedzser szakirány.
3. *Könyvtártudományi doktori (PhD) program.*

Informatikus könyvtáros BA
EU-információ szakirány
(szakirányfelelős: Sebestyén György egyetemi tanár)

Bevezetés az európai tanulmányokba
Nemzetközi szervezetek
Az EU hivatalos dokumentumainak rendszere
Az EU elektronikus információforrásai
EU tájékoztatási intézmények Magyarországon
Üzleti információ
AZ EU nyelvpolitikája
Interkulturális kommunikáció
Információ- és tudásmenedzsment
Technológiatörténet
Tartalomfejlesztés
Levelezési és jegyzőkönyv-vezetési ismeretek

Informatikus könyvtáros BA
Információ- és tudásmenedzsment szakirány
(szakirányfelelős: Kiszl Péter egyetemi adjunktus)

Gazdasági, vállalkozói, jogi alapismeretek
Információ- és tudásmenedzsment
Marketing és pr
Gazdasági szakirodalmi információ
Üzleti kommunikáció
Üzleti információ
Technológiatörténet
Tartalomfejlesztés
Levelezési és jegyzőkönyv-vezetési ismeretek

<p>Informatikus könyvtáros MA Kutatás-fejlesztési információmenedzser szakirány   (szakirányfelelős: Sebestyén György egyetemi tanár)</p>
<p>Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban   Tudománypolitika   Könyvtári innovációk a tudományos és kulturális információk menedzselésében   A tájékoztatási intézmények és eszközök itthon és külföldön   Természettudományi és műszaki tájékoztatás   Társadalomtudományi és bölcsészettudományi tájékoztatás   Művészeti tájékoztatás   Orvosi, egészségügyi tájékoztatás   Közgazdaságtudományi és jogi tájékoztatás   Környezettudományi és agrártudományi tájékoztatás</p>
<p>Informatikus könyvtáros MA Üzleti információmenedzser szakirány   (szakirányfelelős: Kiszl Péter egyetemi adjunktus)</p>
<p>Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban   Üzleti és jogi ismeretek   Professzionális információkutatás- és közvetítés   Az üzleti információ elmélete és gyakorlata   Korszerű információmenedzser- és marketingmódszerek   Szervezeti információgazdálkodás   Információs tanácsadás   Térítéses információszolgáltatás a könyvtárban   Forrásszerzési, pályázatkészítési műhelymunka   Információvédelmi alapismeretek   Ügyvitel   Projektmunka</p>

8. ábra **Az ELTE informatikus könyvtáros BA és MA szakirányainak kurzusai**³⁵

Versenyhelyzet

Az akkreditáció során kiválóan együttműködő képzőintézmények között természetes verseny áll fenn, még akkor is, ha – néhány, elsősorban az alapképzésben felfedezhető átfedés ellenére – igyekeztek „felosztani” egymás között a szakirányokat, azaz helyesen, a *specializálódást* választ-

2. táblázat

Informatikus könyvtáros alapszakra felvettek pontátlaga 2008-ban

Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. október 24.)

R	Intézmény	Érték
1.	Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK)	387.8
2.	Debreceni Egyetem Informatikai Kar (DE IK)	385.4

tották, valamint a köztük meglévő földrajzi távolságok kiegyenlítő szerepet is játszanak. A kulcskérdés tehát, hogy melyek lehetnek a jelenlegi társadalmi-gazdasági-politikai helyzetben az *intézményválasztás* szempontjai? Néhány tényezőt ehelyütt összegyűjtöttünk, nem fontossági sorrendben:

- intézmény presztízse, tradíciója, múltja, alumni rendszerek,³⁶
- felsőoktatási rangsorok eredménye,³⁷
- regionális elv (távolság a lakóhelytől),
- szakirányok kínálata – piacképes specializálódási lehetőségek,
- munkáltatói igények, visszajelzések,
- továbblépési lehetőség ugyanazon intézményben: MA/PhD szintre, esetleg más szakok szakirányaira (minorjaira),
- oktatási intézmény marketing tevékenysége,
- nemzetközi kapcsolatok, ösztöndíjak,
- infrastruktúra,
- oktatói gárda,
- hallgató élete,
- kollégiumi elhelyezés,
- továbbtanulás célja („csak kell egy diploma” sajnálatos szindróma),
- egyéb (családi kötődés, város/intézmény szerep, nyílt napok színvonal stb.).

Input – Output

A felsoroltak egyenes következménye, hogy milyen „minőségű” *hallgatói kör kerül be* egy-egy tanszékre, közülük a *nyelvvizsgálóval* rendelkezőkről már szóltunk (1. táblázat). A felvételi rangsorokból beszédes szempont lehet még a felvettek *pontátlaga* (2. táblázat) és az *első helyen jelentkezők száma* (3. táblázat), melyek egyértelműen, – a felsőoktatási intézményben végzett kompetenciafejlesztés egyensúlyozó hatása ellenére is – sokat nyomnak a latban a *kimeneti oldalon*, a végzeteknél.

3.	Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK)	353.4
4.	Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar (PTE FEEK)	347.8
5.	Nyugat-magyarországi Egyetem Természettudományi és Műszaki Kar (NYME TTMK)	336.5
6.	Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar (EKF TKTK)	332.5
7.	Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KTIF)	327.7
8.	Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar (KE CSPFK)	317.3
9.	Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar (SZIE ABK)	315.6
10.	Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar (NYF TTFK)	313.5
11.	Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás (EJF P)	296.5

3. táblázat

Informatikus könyvtáros alapszakra első helyen jelentkezők száma 2008-ban Forrás: www.felvi.hu (letöltés ideje: 2009. október 24.)

R	Intézmény	Érték
1.	Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK)	44
2.	Debreceni Egyetem Informatikai Kar (DE IK)	36
3.	Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar (EKF TKTK)	34
4.	Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar (NYF TTFK)	28
5.	Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK)	27
6.	Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar (PTE FEEK)	23
7.	Nyugat-magyarországi Egyetem Természettudományi és Műszaki Kar (NYME TTMK)	17
8.	Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar (SZIE ABK)	14
9.	Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar (KE CSPFK)	9
10.	Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KTIF)	5
11.	Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás (EJF P)	2

A leghűsbavágóbb kérdés tehát a *diploma értékének*³⁸ meghatározása: hogyan árazza be a felvevőpiac – az egyes képzési szinteken, a különböző intézmények által viszonylag jelentős számban kibocsátott – BA és MA okleveleket, továbbá mennyire lesznek képesek a gyakorlatban élni a pályakezdő frissdiplomások – a korszerűsített oktatási formákban – megszerzett tudásanyaggal?

Jegyzetek

¹ A hazai könyvtárosképzés történetének megismerését segíti pl.: FUTALA Tibor: Kronológia a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez. = Könyvtári Figyelő, 26. köt. 2. sz. 1980. p. 137–147. és SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 198 p. ISBN 963 463 468 0

- ² A debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetemen* (KLTE, ma: Debreceni Egyetem) 1989-től folytatnak egyetemi szintű könyvtárosképzést; a jelenleg is működő tanszékek közül Szombathelyen, 1972-ben indult meg a főiskolai könyvtár szak.
- ³ Az ELTE könyvtártudományi doktori tevékenységének történetéről SEBESTYÉN György, a program és az ELTE BTK IKI jelenlegi vezetője készített összefoglalást: SEBESTYÉN György: Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén. Múlt és jelen. = TMT, 51. köt. 11. sz. 2004. p. 475–483.
- ⁴ BÉNYEI Miklós – BODA István Károly: Könyvtár- és információtudományi PhD-képzés a Debreceni Egyetem Informatikai Karán. = TMT, 52. köt. 7–8. sz. 2005. p. 347–352.
- ⁵ Az OKM Könyvtári Akkreditációs Szakbizottsága által kiadott, indítási engedéllyel rendelkező továbbképzési programok listája letölthető a Könyvtári Intézet (KI) honlapjáról: http://www.okm.gov.hu/doc/upload/200910/konyvtari_kepzes_indit_200910.pdf (A letöltés ideje: 2009. október 25.)
- ⁶ Az akkreditációval behatóan foglalkozik, és további adalékokkal szolgál: TÓSZEGI Zsuzsanna: Az informatikus könyvtáros hallgatók által elsajátítandó tudásanyag és szakmai kompetenciák a bolognai képzési rendszerben. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 470–480.
- ⁷ A doktori képzésről, az egyes iskolákról (témavezetők, statisztikák, védések stb.) pedig a Doktori Adatbázis (www.doktori.hu) informál.
- ⁸ 129/2001. (VII. 13.) Korm. rendelet a felsőoktatásban a bölcsészettudományi és egyes társadalomtudományi alapképzési szakok képesítési követelményeiről 5. § (3): „E rendelet hatálybalépésével egyidejűleg az egyetemi és főiskolai szintű könyvtáros szak megnevezése informatikus könyvtáros szakra (...) változik.”
- ⁹ Két főiskolai tanszék pályázatát nem támogatta a MAB, de az oktatási miniszter engedélyezte azok indítását is; később pedig pótolták a hiányosságokat, így megszerezték a teljes jogú akkreditációt.
- ¹⁰ 289/2005. (XII. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási alap- és mesterképzésről, valamint a szakindítás eljárási rendjéről.
- ¹¹ A közel azonos képzési programú szakirányokat egy sorban szerepeltetjük.
- ¹² Ez igen impozáns arány a többi mesterszak indítási statisztikáit vizsgálva.
- ¹³ Jelenleg, a KKK szerint az informatikus könyvtáros mesterképzésben akkreditált szakirányok: humán informatika (tartalomszolgáltató); információ- és tudásmenedzsment; *internettechnológia*; *iskolai könyvtáros*; *könyvtári minőségmenedzsment*; *közszolgáltató könyvtáros*; *különgyűjtemények*; *médiamatika*; *nyelvészeti informatika*; *orvosi könyvtáros*; régi nyomtatványok feldolgozása; szaktudományi (kutatás-fejlesztési) információmenedzser; tartalomfejlesztő menedzser; üzleti információmenedzser; *webtechnológia*. (A dőlt betűségeket ez idáig nem indította egyetlen intézmény sem.)
- ¹⁴ Ezúton is köszönettel tartozunk Sebestyén György intézetigazgató és tanszékvezető egyetemi tanárnak, illetve az ELTE BTK-s oktató kollégáknak, különösen Barátné Hajdu Ágnesnek, továbbá a hallgatóknak, akik értékes észrevételeikkel segítettek az összeállítás elkészítését, melynek kiindulópontjául szolgált: KISZL Péter: A felsőoktatásban folyó képzés 2 tanéves tapasztalatai az ELTE informatikus könyvtáros alapszakjának (BA) vonatkozásában. Összefoglaló (belső) munkaanyag az ELTE BTK dékánja részére. [Kézirat.] Budapest, ELTE, 2008. 5 p.
- ¹⁵ L. <http://www.btk.elte.hu/ba.aspx> (A letöltés ideje: 2009. október 26.)
- ¹⁶ A felvételit leszámítva, „feltétel nélküli” MA belépésre jogosítanak – az informatikus könyvtáros BA mellett – a korábbi főiskolai (informatikus) könyvtáros diplomák, azonban más szakról érkezők esetében – a már említett – kreditelismertetési eljárást kell lefolytatni, azaz az 50 könyvtáros alapképzési kreditet a választott intézményben szükséges elfogadtatni. L. az informatikus könyvtáros KKK vonatkozó pontjait: „4. A mesterképzésbe történő belépésnél előzményként elfogadott szakok: 4.1. Teljes kreditérték beszámításával vehető figyelembe: informatikus könyvtáros alapképzési szak, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény szerinti főiskolai szintű könyvtáros, informatikus könyvtáros alapképzési szakok. 4.2. A 11. pontban meghatározott feltételekkel vehetők figyelembe továbbá azok az alap- vagy mesterfokozatot adó alapképzési, egységes, osztatlan vagy mesterképzési szakok, illetve a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény szerinti főiskolai vagy egyetemi szintű alapképzési szakok, amelyeket a kredit megállapításának alapjául szolgáló ismeretek összevetése alapján a felsőoktatási intézmény kreditátviteli bizottsága elfogad.” „11. A mesterképzésbe való felvétel feltételei: A kredit megállapításának alapjául szolgáló ismeretek – felsőoktatási törvényben meghatározott – összevetése alapján a hallgatónak elismerhető legyen legalább 50 kredit a korábbi tanulmányai szerint az informatikus könyvtáros alapképzési szak ismeretköreiből.” Ez tehát azt jelenti, hogy az 50 kreditnyi ismeretkörrel az MA tanulmányok megkezdése előtt már rendelkezniük kell a nem (informatikus) könyvtáros szakról pályázóknak. A felsőoktatási intézmények közül viszont akad példa, ahol sajátosan értelmezik e sorokat: 30 kredittel beléphet a hallgató az MA-ba, majd a mestertanulmányok alatt végezheti a hiányzó 20 könyvtáros alapkreditet. Néhány más tanszék is szeretné ezt a gyakorlatot, valamint az OKJ-s bizonyítványokért bizonyos számú kreditbeszámítást – megnyugtatóan legitimizálva – alkalmazni, melyhez azonban a KKK módosítása lenne szükséges. (Valószínűsíthetően

- így növekedne a mesterhallgatói létszám, de a kritériumrendszer enyhítésének – elsősorban a tanulmányok egymásra épülését érintő – szakmai hatásai mérlegelést igényelnek, melyre az OKM is felhívta a konzorcium, illetve a szakfelelősök figyelmét: a nem könyvtáros végzettségűek belépési feltételei ma is kellőképpen nyitottak. Azaz mindenféle – akár az állattenyésztő mérnök BSc vagy a klasszikus balettművész MA – szakról érkezhetnek a hallgatók, továbbá az elvárt 50 kredit az alapképzés bármely ismeretköreiből teljesíthető, nincs konkretizálva, hogy csak az 50 kredites minor tanegységei – jellemzően az informatikus könyvtáros BA törzstárgyai – fogadhatók el, az értelmiségképző, az alapozó, a közismereti vagy a szakirányos tantárgyak is: ez kizárólag az adott egyetem vagy főiskola kreditelismeretési bizottságának döntésén múlik.)
- 17 A szabadon (és kötelezően) választható kurzusok széles kínálata miatt az arányszám pontosan nem határozható meg, de ettől mindkét irányba csak néhány százalékpontos eltérés lehet hallgatónként.
- 18 Kiszi Péter, az információ- és tudásmenedzsment BA szakirány felelőse, hathatós közreműködéséért, ezúton is köszönettel tartozik Köntös Nelli tanársegédnek, aki – Sebestyén György tanszékvezető egyetemi tanár megbízása alapján – koordinálja és adminisztrálja az ELTE-s hallgatók szakmai gyakorlatait.
- 19 Az MA engedélyezésekor erre rájött a MAB, és ott már a kurzusok összkreditszáma alkotta az oktatói terhelés felső határát.
- 20 L. az ELTE BTK informatikus könyvtáros szakos hallgatói érdekképviselőt rendkívül mozgalmas ténykedését: <http://elteszhek.klog.hu>.
- 21 Az idei felvételi eljárás e vonatkozású adatait várhatóan 2009 decemberében teszi közzé az Országos Felsőoktatási Információs Központ (OFIK). Ugyanez érvényes a 2. és a 3. táblázatra is.
- 22 A szakelnevezéssel összefüggő nézetek ütköztetésének külön tanulmányt lehetne szentelni. Vö. MURÁNYI Péter 2007. március 13-i KATALIST-en megjelent vitaindítójával (<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2007-March/013392.html>), és az ahhoz kapcsolódó hozzászólásokkal. (A kézirat leadása után érkezett friss fejlemény: Sebestyén György professzornak, a konzorcium elnökének előterjesztésére, az OKM tervbe vette az informatikus könyvtáros KKK vonatkozó módosítását: az alapszakos diplomákban a végzettség így – reményeink szerint, már tanulmányunk megjelenésére – „Bachelor of Library and Information Science”-re fog változni.)
- 23 Manapság gyakran bírálják a középiskolai oktatás színvonalát, nevezetesen, hogy sok frissen érettségizett fiatal az alapvető olvasási, szövegértési, fogalmazási, jegyzetelési, szóbeli kifejezésbeli stb. képességek nélkül kerül főiskolára/egyetemre. Ez már az általános műveltségképző, ún. alapozó tárgyaknál (pl. helyesírás) nagy problémát okoz, a szakmaiaknál pedig még inkább; azonban a gimnáziumi oktatás egyenletlen minősége (l. további szempontként az idegennyelv-tanítást) nemcsak az informatikus könyvtárosképzést sújtja, hanem az egész felsőoktatást.
- 24 A normál- és a pótfelvételi eljárást együttesen figyelembe véve.
- 25 A grafikonokat Benedek Janka készítette a www.felvi.hu-n közzétett adatok alapján 2009. szeptember 24-én.
- 26 Vö. a KATALIST könyvtári levelezőlistán 1999–2007. között megjelent álláshirdetések elemzésével: BARTOS Éva: Diplomás könyvtáros állást keres. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16. köt. 12. sz. 2007. p. 3–11. Érdemes lenne kitérni arra is, hogy a felsőfokú diplomával rendelkező, Magyarországon foglalkoztatott könyvtárosok közül, hányan dolgoznak középszintű végzettséggel is ellátható munkakörökben, kihasználja-e a könyvtári rendszer a munkatársak potenciálját? Részletesebben: M[IKULÁS] G[ábor]: Könyvtárosi adatok – a piramis fejjel lefelé áll! = KIT Hírlevél, 2006. 37. sz. (október 11.) [Elektronikus dokumentum] URL: http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=konyvtarosi_a_datok-a_piramis_fejjel_lefele_all (A letöltés ideje: 2009. október 26.)
- 27 Vö. PÁLVÖLGYI Mihály: Információmenedzsmentképzés: egy új program születése. = A könyvtáros és információs szakemberképzés megújítása. A LISTEN TEMPUS JEP (1994-97) zárókonferenciájának előadásai. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Szombathely, 1997. június 25-27. Szerk. Murányi Péter. Szombathely, BDTF, 1997. p. 196–206. ISBN 963 9017 25 6
- 28 Vö. KISZL Péter: Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban! Megjegyzések Mikulás Gábor hozzászólásához. = TMT, 52. köt. 2. sz. 2005. p. 73.
- 29 Az ELTE Karrierközpontja (<http://karrier.elte.hu>) kizárólag az informatikus könyvtáros hallgatókra vonatkozó pályakövetést mostanáig nem végzett, de – reményeink szerint – a TÁMOP 4.1.1 nyertes pályázat keretében, az ELTE-n megvalósítandó Diplomás Pályakövető Rendszer, hamarosan hasznos tanulságokkal fog szolgálni szakmánk számára is.
- 30 Az ELTE BTK-s tantervek modernizálásáról nem célunk – a kezdetektől – kronologikus áttekintést nyújtani. Az érdeklődők számára ajánljuk: SEBESTYÉN György: i. m. 2001.
- 31 SEBESTYÉN György: Szakirodalmi informatika és információs menedzsment – a posztgraduális képzés továbbfejlesztése az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. = Könyvtári Figyelő, 36. köt. 1–2. sz. 1990. p. 47–53., SEBESTYÉN György: Egyetemi posztgraduális informatikusképzés. = Könyvtáros, 40. köt. 1. sz. 1990. p. 19–23.
- 32 KISZL Péter: Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi - In-

formatikai Tanszékén. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. köt. 5. sz. 2002. p. 28–33., KISZL Péter: Üzleti információs ismeretek könyvtáros hallgatóknak. = Könyvtári Levelező/lap, 15. köt. 7. sz. 2003. p. 21–22., KISZL Péter: Business – informatikus könyvtáros hallgatóknak. A vállalkozói, üzleti információ oktatása a felsőfokú könyvtárosképzésben. = TMT, 51. köt. 11. sz. 2004. p. 484–494.

- ³³ FÜLÖP Géza: A könyvtáros- és informatikusképzés Magyarországon. = Könyvtáros, 37. köt. 7. sz. 1987. p. 416–419., FÜLÖP Géza: Az egyetemi könyvtárosképzés helyzete és néhány problémája. = Könyvtári Figyelő, 33. köt. 6. sz. 1987. p. 583–603., Információs szakemberek Magyarország számára: a Tempus segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP-0297. Budapest, 1993. június 17. Szerk. Fülöp Géza, Ládi László. Budapest, ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék, 1993. 97 p. ISBN 963 462 791 9
- ³⁴ Az ELTE BTK a könyvtörténeti BA szakirány indítására is rendelkezik akkreditációval, azonban a tanszék – ellenkező döntéséig – szünetelteti e kurzuscsoport indítását.
- ³⁵ A vonatkozó hálótervek letölthetők az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének honlapjáról, az oktatás menüpontból: <http://konyvtartudomany.elte.hu>
- ³⁶ Az ELTE BTK 2008 őszén – alumni rendszere (<http://alumni.elte.hu>) részeként, több, egykori hallgatóknak biztosított rendezvény és kedvezmény mellett – *Trefort Kert* néven kulturális és közéleti magazint indított. A lapszámok letölthetők: <http://www.btk.elte.hu/tkm.aspx>
- ³⁷ Nemzetközi: 2008-ban a The Times 500-as egyetemi és 300-as kari világranglistáján csak az ELTE szere-

pel a magyarországi egyetemek közül; a Webometrics 6000-es ranglistáján a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem a 307. (Kelet-Európában a 7.), az ELTE a 316. (Kelet-Európában a 8.) helyen áll; a Shanghai 500-as mezőnyében az ELTE mellett a SZTE is erősíti a nemzeti színeket. Hazai: HVG (Educatio Kht., OFIK), Heti Válasz (2008-ban mindkettőben abszolút első az ELTE). A kérdéskört részletesen kifejti, és további adalékokkal szolgál: DEZSŐ Tamás: Merre tart a magyar felsőoktatás? Vitaindító tézisek a „kutatóegyetem” koncepcióhoz. = Trefort Kert, 2. köt. 3. sz. 2009. p. 7–11.

- ³⁸ Az ELTE BTK 2009. október 20-án „Mit ér a bölcsészdiploma?” címmel országos konferenciát szervezett, ahol a felsőoktatás szereplőin (oktatók, kutatók, hallgatók) túl, jelentős súlyú cégek (pl. *Magyar Telekom*) humán erőforrás-vezetői mondtak véleményt a (bölcsész) frissdiplomás alkalmazási tapasztalatairól. Részletekért I.: SCHÄFFER Dániel: Mit ér a bölcsészdiploma? = Eduline.hu [Elektronikus dokumentum.] 2009. október 22. URL: http://www.eduline.hu/felsooktatasi/20091021_bolcse_szdiploma_konferencia.aspx (A letöltés ideje: 2009. október 25.)

Beérkezett: 2009. X. 26-án

Kiszl Péter

az ELTE BTK adjunktusa, kari könyvtári koordinátora, az EKF TKTK címzetes egyetemi docense.
E-mail: kiszl@elte.hu

Jól szerepel a Windows 7

Az eladásokra az észak-amerikai piacon nem lehet panasz, ezek ugyanis több mint kétszeresen meghaladják a *Vista* megjelenését követő számokat. Ez különösen annak fényében pozitív, hogy az amerikai piacon egyre kisebb szerep jut a hagyományos dobozos eladásoknak, miközben fokozatosan előretörnek a digitális letöltések. A megjelenés tehát mindenképpen sikeres, a *Windows 7* saját elődjéhez képest sokkal kedvezőbb fogadtatásra talált, ami nyilván a *Vista*-val kapcsolatos vélekedéseknek is köszönhető.

A bevétel terén már nem ilyen nagy a különbség, itt ugyanis alig 80 százalékkal sikerült meghaladni a *Vista* eredményét, a sokkal nagyobb forgalom ellenére. Ez már az igen agresszív árpolitikával, a különböző kedvezményekkel és akciókkal magyarázható, amelyből az is nagyon jól látszik, hogy a *Microsoft* mindent elkövetett a siker érdekében. Így sem sikerült azonban elérni a remélt többletet a hardvereladások terén, itt csak az egy héttel, valamint az egy évvel korábbi számokat sikerült felülmúlni, miközben a *Vista* megjelenését követő napok PC-eladásait már nem tudták felülmúlni.

/SG.hu Hírlevél, 2009. november 8., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Kardos András

Mi újság a MOKKA háza táján? – az UTCA1 projekt

A „Mi újság a MOKKA háza táján” című sorozatban ezúttal a MOKKA-ODR megújításának az UTCA projekt fejlesztői által elképzelt irányával ismerkedhetnek meg, amely innovatív megoldásokat keres – a jelen helyzet ismeretére alapozva. Cél a könyvtárakat – a közös katalógusra építve – a weben is ismert és elismert tudásbázissá tenni. Alapkérdések újrágondolása, a műszintű csoportosítás bevezetése, és a Könyvtárportállal való integrálás megvalósítása fontos eleme koncepcióknak. Javaslatokkal élünk a leendő közbeszerzési pályázat kiírásához és lebonyolításához is, az esélyegyenlőség növelése érdekében.

Itt az idő

A MOKKA bővítése és megújítása, az ODR-rel való összevonása évek óta elhangzó javaslat a szakmai fórumokon, sokat olvashattunk, hallhattunk róla, legutóbb a debreceni vándorgyűlésen. Most végre itt a lehetőség, hogy a fejlesztés európai uniós támogatásból megvalósuljon – de ha csak az valósul meg, amit a MOKKA indulásakor elképzeltünk, az ma már igencsak kevés. *„Mintegy 100 könyvtár egyesített katalógusa a kifejezetten helyi jellegű kiadványok egy kis részén kívül 100%-ig lefedi a magyar dokumentumokat... minden magyar könyvtár számára hiteles rekordok forrása... automatikusan váltja ki, sokkal magasabb szinten a központi katalógus(oka)t... rövid távon elektronikus könyvtárközi kölcsönzés alapjává is tehető...”* – írta Vajda Erik közel 10 évvel ezelőtt,² Mader Béla gondolataiból kiindulva.

A 2010-es közbeszerzési pályázattal (pályázatokkal?) dől el a projekt jövőbeli fejlesztési iránya, s ez hatalmas lehetőség, veszélyes kelepccékké válhatva. Ha a projekt egyszerűen csak „folytatódik”, vagyis stabilizálódik a működése (naprakész betöltések), itt-ott egy kis finomítás (allelőhelyek, statisztika stb.), és csatlakozik pár tucat könyvtár – azzal csak a régi célok valósulnának meg, s ez nagy lehetőség elszalasztása lenne a szakma részéről. Olyan rendszert működtetni, amely pusztán a közös katalógizálás és a könyvtárközi kölcsönzés kiszolgálója, ma már nem ésszerű, ugyanis a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokból, a feladatok párhuzamosságoktól mentes megvalósításával, más projektekkel való együttműködéssel, és kész, nyílt forráskódú („open source”)

komponensek alkalmazásával sokkal több is kihozható.

Erről a pluszról szól az UTCA projekt 2006-ban induló munkája, illetve a pályázatokon indulni készülő konzorciumának elképzelése. Mi a hatékony közös katalógizálás alapjain megvalósítandó új, felhasználóorientált szolgáltatásokra koncentrálnunk, miközben valós helyzetértékelésre alapozott, innovatív megoldásokat keresünk az alapproblémára. A „folytatásban” érdekelt MOKKA Egyesület, a projektvezetők, a többi fejlesztő, köztük a jelenlegi rendszer szállítója az e-Corvina, és az IMOLA koncepciót³ megalkotó SZTAKI/Mongúz konzorcium mellett (részben hozzájuk viszonyítva) szeretnénk mi is megmutatni, hogy hogyan képzeljük el a jövőt. Vázzuk, mi az, amit szerintünk most meg lehetne, és meg kellene valósítani a haladás érdekében. Projektünk vázlatos ismertetésével a nyílt verseny és az esélyegyenlőség erősítése a célunk – ezért a cikk végén magára a pályázat mikéntjére is kitérünk.

Helyzetkép

A „Mi újság a MOKKA háza táján?” sorozat előző részében Tóth Kornél alaposan összefoglalta a hazai közös katalógizálás „hivatalos” történetét, megemlítve a nagy projekteket, mint az OSZKÁR, a Közelkat 1 és 2, a Vocal, az ODR, illetve a MOKKA, valamint a kisebb rendszereket, így további részletezésre itt már nincs szükség. A közös katalógusokról, azok problémáiról már én is írtam egy korábbi, az UTCA projektet ismertető 2007-es cikkemben⁴. Érdekes a cikksorozat részeit alaposan elolvasni. Tanulságos lehet még

Ungváry Rudolf tanulmánya az OSZK gépesítéséről⁵, illetve az azt beharangozó levele⁶ a KATALIST-en, melyben élesen mutat rá a szükségtelen párhuzamosságok létrejöttének emberi vetületeire. *Bakonyi Géza* nyíltan rámutatott a MOKKA fejlesztésének nehézségeire 2004-ben megjelent cikkében⁷, amelyben ezt írta: „az üzemszerű működés során felmerülő problémák prognosztizálhatók voltak”. A Könyvtárportál fejlesztéséből eredő tapasztalatok alapján ehhez még azt tenném hozzá, hogy az együttműködés a különféle rendszerek között sokkal inkább akarat, érdekérvényesítés és kommunikáció, mint technikai nehézségek leküzdésének kérdése. Szinte az összes hazai IKR-rel kapcsolatot tudtunk teremteni⁸: több mint 1000 könyvtár állományát tettük kereshetővé, többet, mint eddig bármelyik hasonló projekt. Az adatbázisokból kölcsönzési adatokat, olvasójegylejártásokat is el tudunk érni, az olvasók önkéntes adatszolgáltatása alapján.

Közismert tény, bár keveset beszélünk róla, hogy a MOKKA fejlesztése igen rögzös úton haladt, és még ma is komoly gondokkal küzd. Mindig valamiféle bizonytalanság vette körül. Ki, miért és milyen forrásból fogja fenntartani? Mi van a nyilvánosan közzétett nehézségek (összeomlás, költözés, duplumszűrés, lassúsága stb.) hátterében? Milyen frissességgel érhető el a részt vevő könyvtárak állománya az adatbázisban és milyen az adatbázis kihasználtsága? Úgy érzem, nekem sikerült viszonylag jól átlátni a helyzetet: rengeteg utánajárás, beszélgetés, levelezőlista-archívumolvasás, valamint a MOKKA, egyébként példás rendben lévő irattárba való betekintés eredményeként. Az irattárba az eredeti tender anyagai után kutatva jutottam el.

Az említett kommunikációs gondok enyhítésére jó kezdeményezés a MokkaWiki⁹ létrehozása, a vándorgyűléseken tartott ODR-MOKKA fórumok, vagy a lassan-lassan beinduló párbeszéd és együttműködés a könyvtári szoftverek fejlesztői között, melynek előmozdításában több külső szereplő is részt vett, így az *MKE FITT*¹⁰ szekciója, a *Könyvtári Intézet* a Könyvtárportál révén, valamint a tatabányai ODR konferencia szervezői. Véleményünk szerint a nyílt kommunikáció és párbeszéd korábbi hiánya jelentősen hozzájárult a MOKKA és az ODR körüli kérdések megoldatlanságához, ezért az UTCA projekt elképzeléseinek ismertetése előtt röviden kitérek néhány, e sorozat korábbi cikkeiben érintett témára. *Koltay Klára* a sorozatban első cikkében¹¹ kifejti, hogy véleménye szerint a jobb duplumellenőrzéshez, a web2-es szolgáltatások

megvalósításához elengedhetetlen a MOKKA katalogizálási szabályzatának szigorú betartása, különös tekintettel a duplumkulcsban részt vevő MARC mezők kitöltése. A jó minőségű rekordok előállításának közös felelősségét szerinte „informatikai eszközökkel sem lehet pótolni”, az egyre automatizáltabb rendszer „káosszal büntet” a gyenge rekordokért, és az azokból épült adatbázisban való műszintű keresés „csak káoszt eredményez”. *Koltay Klára* feltehetően tisztában van azzal, hogy ha a könyvtárak egyszer szigorúan betartják a szabályokat, azt csak az új rekordoknál teszik meg, a meglévő sokmillió rekordállományt vélhetően senki sem fogja visszamenőleg javítani. Ebből viszont már-már az következik, hogy *Koltay Klára* szerint képtelenség a jelenlegi rekordállomány újszerű felhasználását megvalósítani. Mi nem értünk egyet ezzel, és persze látunk még kiaknázatlan lehetőségeket az informatika eszköztárában, amelyek segíthetnek a projekten. Sajnálatos, hogy azokon az előadásokon, amelyeken a fenti gondok megoldására, a „régik rekordok” felélesztésére, és újszerű csoportosításukra is képes prototípust mutattunk be az UTCA projekt keretében, többszöri próbálkozásunk ellenére sem alakult ki beszélgetés a fejlesztés ilyen irányba történő elmozdításáról. Bár az alternatív javaslatok felé való nyitás szándéka mindig megjelenik *Bánkeszi Katalin* előadásaiban, szomorú, hogy a témában tartott fórumokon valós párbeszéd nem alakult ki, a fejlesztők pedig sosem tudtak egy asztalhoz leülve érdemi vitákat folytatni a témában.

Az UTCA koncepció

Az UTCA projekt¹² abból indul ki, hogy ma már nem elégséges olyan rendszert üzemeltetni, amely az olvasóknak szánt funkciókat csak mellékesen, vagy jövőbeli tervként tartalmazza, és amely elsősorban a közös katalogizálás és a könyvtárközi kölcsönzés kiszolgálója. Véleményünk szerint, élve a megújulás – vagyis az EU támogatás – lehetőségével, a MOKKA és az ODR adatbázisának, felületének és funkcionalitásának összevonását csupán alapnak kell tekinteni, amire építve olyan könyves témájú tudásbázist és szolgáltatási csomagot kell létrehozni, amely a weben is elismert tényezővé teszi a könyvtárakat. Ehhez az alapok megváltoztatására is szükség van: nagyon fontos például a duplumkezelésben a művek szerinti csoportosítás bevezetése, részben az FRBR-re alapozva¹³, mely a keresés és megjelenítés mellett a más rendszerek felé való nyitást – az UTCA koncepció fontos elemét – is támogatja. Az azonos

integrált könyvtári szoftvert alkalmazó könyvtárak csoportjaiból kiindulva a bemeneti oldalon radikálisan növelni kell a feltöltő könyvtárak számát, valamint elérhetővé kell tenni más könyves forrásokat is, például antikváriumokat, hiszen ők is „előhelyei” a könyveknek, ők is írnak róluk ismertetőket. Egyszerűsíteni és teljesen automatizálni kell a feltöltéseket. A könyvtárak érdekeltségét növelő, a könyvtárosok könnyebb munkáját elősegítő változtatásokat kell bevezetni, hogy a közös katalógizálás számukra több haszonnal és kevesebb nyúggal járjon. A kimeneti oldalon adatforrássá kell válni: a katalógusaink tartalmát a Google webes keresője felé kell közvetíteni, ha már ezt szeretik használni az olvasók, – a már meglévő Google Scholarba való betöltést pedig műalapúvá kell átalakítani. A könyvtári adatokat elérhetővé kell tenni a könyvtárak népszerűségének, használatának növelése érdekében más kezdeményezések számára is, mint amilyen például a népszerű könyves közösségi oldal, a „Moly”, vagy a nagy látogatottságú, könyvkritikákat közlő a „Könyvesblog”. Erre több megoldás is elképzelhető: keresődobozon, könyvlistán, könyvismertető panelen vagy valamilyen programozói interfészen keresztül, amelynek segítségével azok úgynevezett mashupokat¹⁴ hozhatnak létre. A jogi viszonyok tisztázásához elengedhetetlen az évek óta „készítés alatt” álló „MOKKA igénybevételei szabályzat” megalkotása¹⁵.

A közös katalógus webes felületét olyan ráépülő eszközökkel kell kiegészíteni, amelyek azt a felhasználók számára napi szinten teszik használhatóbbá – olvasójegyeik egyetlen regisztráció mögötti kezelése, virtuális polcok létrehozása, kedvenc könyvtárak, könyvtártípusok megjelenítése, kölcsönzési történet kezelése, és a keresési és kölcsönzési történet alapján könyvajánlatok generálása. Az „új MOKKA” gyakorlatban is alkalmazhatja a web 2.0 vagy a könyvtár 2.0 címkével fémjelzett irányzatokat. Egyrészt, a divatos értelmezés mentén közösségi térré kell válnia, ahol az olvasást egymás között is népszerűsítik az olvasók, könyveket, hozzászólásokat, ajánlásokat osztanak meg egymással, együtt játszanak a könyvtárak által indított játékokban. Másrészt, s ez az újdonság az UTCA koncepciójában, a könyvtárosok szélesebb körének bevonására van szükség: lehetővé kell tenni, hogy ők (és az olvasók is, megfelelő kontroll mellett) érdemi visszajelzésekkel segítsék a katalógus javítását. Gondoljunk csak el, milyen hatalmas erő rejlik abban, ha lehetővé tesszük, hogy az ország kb. 10 000 könyvtárosa minden nap egy-

egy dokumentum leírását ellenőrizze, javítsa, mindössze pár percnyi idő befektetésével!

A MOKKA, az ODR kéréstovábbító és a Könyvtárportál jelenlegi funkcióit elképzelésünk szerint egyetlen weboldalon kell egyesíteni, akkor is, ha azokat különböző helyen fejlesztett, különálló alrendszerek szolgálják ki a háttérben – e nélkül ugyanis egyes funkciókat több helyen kéne megvalósítani, ami párhuzamosságok létrejöttét vagy fennmaradását eredményezné. Logikus-e, ha egy keresett mű megtalálása után a találat személyes polcra tételéhez, az ahhoz való hozzászóláshoz vagy könyvismertető írásához, annak kölcsönkéréséhez, vagy saját katalógusunkba emeléséhez más és más felületre kell átugranunk? Ha ezen feladatok elvégzése előtt több helyen kell regisztrálnunk és belépnünk, sőt, esetleg már a keresést is más-más felületen kell elindítanunk? A válasz nyilvánvalóan: nem.

Az UTCA fejlesztése 2006 óta szinte kizárólag ingyenes, nyílt forráskódú szoftverek felhasználásával történik. Ez a tudatos – a HunTéka fejlesztéséhez hasonló – választás tette lehetővé, hogy a fejlesztés minimális anyagi ráfordással történjen. Teljes ingyenességről szó sincs, a teljes rendszer mindig is igényel majd olyan ráfordítást, saját munkánkon kívül, amire érdemes anyagi forrásokat áldozni. A LEGO-szerűen felhasznált komponensek, mint a Linux operációs rendszer, a MySQL adatbázis-kezelő, a PHP nyelv vagy a Lighthtpd webservert alkalmazása viszont segíthet abban, hogy ugyanakkora anyagi ráfordítás mellett több „hasznos” funkciót valósítsunk meg. Ezeket a komponenseket számtalan fejlesztő használja, így a létező fizetős support mellett segítőkész és tapasztalt alkalmazói közösséggel is rendelkeznek. Minőségük is bizonyított: olyan weboldalak háttérét adják, mint a Wikipédia, a Facebook, a YouTube és a Flickr, amelyek forgalma, terhelése percenként akkora, mint a MOKKA rendszerének egy egész évben. Igaz, a felsorolt szolgáltatások a hatalmas terhelés kiszolgálásához erős szerverparkot és nagy létszámú fejlesztőgárdát tartanak fenn, a lényeg itt a „fizetős” szoftverekkel, például az Oracle adatbázis-kezelővel való egyenrangúságon van. Mára a nyílt forráskód körül kialakult mozgalom eljutott a könyvtárakig is: Z39.50 kliens és szerver, MARC szerkesztőfelület és konverziós eszközök érhetőek el ingyen, úgy, hogy mögöttük széles felhasználói bázis áll. Az UTCA konzorcium tagjai az egyes elemek használatában több éves tapasztalattal rendelkeznek, ezért a további fejlesztést is hasonló alapokon képzeljük el.

Működési modell

Az UTCA részben ugyanazt a működési modellt alkalmazza, amit jelenleg a MOKKA is: fizikailag központi katalógus, amely a könyvtárak saját rendszereibe felvitt rekordokat egyesíti közös katalógussá, és szolgáltatja a többi könyvtár felé. Közvetlenül a központi adatbázisban nem folyik katalogizálás, mert bár ez előnyökkel járna, bevezetése sem az 1997-es MOKKA pályázat idején – amikor pályázóként ezt ajánlotta az Aleph szállítója – sem most nem reális a könyvtárak eltérő egyéni érdekei miatt. Az UTCA ezt az alapmodellt kibővítve, az ún. hibrid közös katalogizálási modellt választotta. A fizikai összetöltés mellett egyes kiegészítő adatbázisokat képes lesz majd virtuálisan bekapcsolni a keresésekbe, valamint egyes adatokat, mint a példány szintű lelőhely- és kölcsönzési státuszinformációkat valós időben lekérdezni. A fizikailag is összetöltött, az országos dokumentumállomány nagy részét lefedő, „helyben” tárolt bibliográfiai adatokra építve az ismert előnyökön túl (sebesség, névváltozatokra keresés stb.) azért is szükség van, hogy a virtuális módon lekérdezett forrásokból jövő rekordokat viszonylag hatékonyan lehessen bekapcsolni a műszintű csoportosításba – ahogy az a tisztán virtuális modellben véleményünk szerint nem lenne megvalósítható.

Az UTCA alapja olyan adatbázis, amelyben minden olyan könyvtár rekordjai szerepelnek, az összes lelőhellyel, allelőhellyel és példányazonosító kóddal egyetemben, amelyek valamilyen módon beszerezhetők. Az eredeti rekordok téra ez, amely később, a megjelenítési felületek kiszolgálásakor is elérhető, így nem szükséges minden begyűjtött információt egyetlen MARC rekordba sűríteni. Erre az adatbázisra épül egy másik, amely a forrásrekordokból kinyert érdemi információk, tehát nem bizonyos MARC mezők, hanem személyek és kiadók, szerepeik és névváltozataik, címek, helyek és tárgyszavak és azok kapcsolatai köré rendeződik – informatikus fogalommal élve: relációs adatszerkezetben. A második adatbázis az elsőnek a duplumszűrt és a lehetőségekhez mérten művek szerint csoportosított leképezését adja. Az ezt megvalósító technológia prototípusát több konferencián bemutattuk¹⁶. A művek szerinti tárolásnak – ellentétben a megjelenítés pillanatában való csoportosítással – több előnye is van: gyorsabbá teheti a keresést, mélyebb összefüggések meglátását teszi lehetővé, segíti a könyvtárközi kölcsönzési kérések feladását és a könyvek Google indexbe kerülését is – hiszen ezeknél többnyire egy-egy mű az érdekes, nem egy-egy kiadás.

Alapvető eltérés a jelenlegi MOKKA működési modelljéhez képest, hogy az UTCA minden bejövő rekordot eltárol a későbbi felhasználás céljából. A tárolás normalizált formában, Unicode karakterkészletben¹⁷ történik. Az eredeti rekordok megőrzésének több előnye is van. Megszűnik az a döntéskényszer, hogy a közös katalógusba kerülő rekordok adattartalmát bevigyük-e egy közös rekordba vagy eldobjuk, hiszen az említett második, relációs szerkezetű bibliográfiai adatbázis sokkal szabadabb teret ad az egyes adatelemek kezeléséhez. A jelenlegi módszer vélhetően teljesen MARC rekordokra hagyatkozik a bibliográfiai adatok tárolása terén, ami véleményünk szerint erősen korlátozza a mozgásterét. A MARC-nak mint adatsere-formátumnak kizárólag a be- és a kimeneti interfészeknél (pl. Z39.50) van „előnye”.

Az UTCA modelljének eredményeképpen nem kell például mellőzni az azonos dokumentumot különbözőképpen leíró (a tartalmi keresést egyébként nagymértékben segítő) ETO-jelzeteket, csak azért, mert azok túlságosan megnövelnék a később letöltött rekordok méretét. A sokat emlegetett possessorbejegyzések és más, példányspecifikus adatok kezelése is tisztábbá válhat. Ezen adatoknak külön helye lehet az UTCA relációs adatbázisában, s így nem kell őket erőltetetten az egységesített rekordban tárolni vagy onnan kizárni. Később, ha a megjelenítésnél szükség lesz rájuk, akkor könnyedén elővehetők lesznek az eredeti rekordokból. Az eredeti rekordok a központi adatbázis naprakészségét biztosító frissítések alapját is képezhetik, hiszen hozzájuk hasonlítva az újonnan beérkező adatokat, könnyen felfedezhetők a törölt, vagy lelőhelyet váltott példányok is.

A „művek szerinti csoportosítás” kapcsán, melyre az UTCA projekt keretében törekszünk, fontos kitérni az FRBR-re is. Az FRBR, vagyis „Functional Requirements for Bibliographic Records” nem szabvány, hanem ajánlás. Modell, amely hierarchikus rendbe próbálja szervezni az általánosabb értelemben vett *műtől*, mondjuk a „Rómeó és Júliától” az azt „megvalósító” könyvön, filmen, operán és a többin át, egészen a konkrét példányokig nyúló ívet. Az FRBR körül élénk vita alakult ki – számos példa hozható fel ugyanis, amely nehezen illeszthető e szigorú rendszerbe. A kérdés alaposabb kifejtése messze túlmutatna e cikk keretein, röviden ezért csak annyit mondanánk, hogy az UTCA projektben, részben e viták tanulságát levonva, egy egyszerűbb modellt szeretnénk alkalmazni, amely a szigorú kategóriák határait fellazítja, de részletesebben foglalkozik az egyes entitá-

sok tulajdonságaival és kapcsolataival. Számunkra Rómeó és Júlia története, legyen az akár könyv, film, vagy mese, nyelvtől függetlenül egyetlen mű lenne – melyhez közelebb lépve megtaláljuk az egyes dokumentumokat, az őket megkülönböztető tulajdonságokkal egyetemben (pl. kétféle fordítás). A feladat nem oldható meg sem 100%-osan, sem egyetlen lépésben, ezért fokozatosan jutunk el erre a szintre, újabb és újabb eszközöket vetve be a művek azonosítására és az őket tartalmazó dokumentumok megkülönböztetésére.

A hibrid közös katalógus jelleget a magot kiegészítő további szolgáltatás valósítja meg, amely olyan forrásokat kapcsol a rendszerbe, melyek rekordjai előre begyűjthetetlenek. Ezek lehetnek hazai – a fizikailag begyűjtött adatbázisokban már szereplő dokumentumok újabb lelőhelyei, vagy külföldi források, az adatbázisban még ismeretlen dokumentumokkal. Ezeket a találatokat a keresések során „röptében” soroljuk be a saját adatbázisból jövő művek mellé. A műszintű tárolás előnye itt az, hogy többnyire elegendő információ áll majd rendelkezésre a hiányos adatokkal rendelkező rekordok azonosításához – ha nem is kiadás, de legalább mű szinten. Tehát, ha egy olyan rekordot kapunk, amely összesen annyiból áll, hogy „Toldi / Arany János”, akkor is meg tudjuk majd mondani, hogy az 1817-ben született Arany Jánoshoz kapcsolható, ha ez az adott rekordban nem szerepel. Ugyanez a megoldás teszi lehetővé az aktuális státusz- és példányadatok elérését, tehát azt, hogy egy adott mű, esetleg adott kiadása vagy példánya éppen kölcsönözhető-e, s ha igen, milyen feltételekkel, vagy ha nem, várhatóan mikortól válik elérhetővé. Az ezt szolgáló technológia már rendelkezésre áll – az UTCA katalógus korábbi prototípusának bemutatóján látható is volt. Használatát IKR-ek, vagy más alrendszerek, például a leendő ODR kérésstovábbító számára API-kon keresztül lehetővé tudjuk tenni.

Adatok fogadása: inicializálás, import, frissítés

A befogadott adatokkal kapcsolatban az UTCA projekt alapelve, hogy a lehető legkevesebb elvárást szabad csak támasztani a kapcsolódó könyvtárak felé, és központilag oldjuk meg az esetleg szükséges formátum- és kódkonverziókat. A lényeg a bibliográfiai adatok és a lelőhelyek pontos beazonosíthatóságán van, hasonlóan ahhoz, ami felé a MOKKA már jelenleg is elmozdult. Elképzelésünk szerint a rekordok tartalmával kapcsolatban

alacsonyabbra kell tenni a mércét. Érdemesebb olyan szűrőket helyezni a bemenet elé a közös katalógusban, amelyek eldöntik, hogy egy rekord betölthető, mert teljesnek látszik; azonosítható, vagyis hiányos leírást tartalmaz ugyan, de az adatbázisban már meglévő rekordok alapján azonosítható, hogy milyen dokumentumot ír le, tehát csak a lelőhelyadatokat érdemes átvenni; vagy értelmezhetetlen, és ezért elutasítandó. A rekordok dokumentumtípus szerinti szűrésével sem a könyvtárakban kell bajlódni (például a KSH jelentős, időszaki kiadványként leírt állományával). Ha azokat a könyvtár látni szeretné valaha a közös katalógusban, küldje csak el, legfeljebb a kérdés megoldásáig mellőzik őket, és ha születik majd megoldás, már nem kell a rekordszolgáltatás átalakításával bajlódni. A rekordok módosításait, a dokumentumok új vagy törölt lelőhelyeinek figyelmét is a központi rendszerben képzeljük el, mindig a könyvtár már ott meglévő, eredetiben tárolt rekordjaival való összehasonlítás révén.

A közös katalógusnak szó szerint naprakésznek kell lennie, hogy hiteles tájékoztatást tudjon nyújtani, ezért érdemes a frissítéseket teljesen automatizálni, kiiktatva minden emberi beavatkozást. Tapasztalatunk azt mutatja, hogy szinte nincs olyan rendszer, amelyből ne lehetne automatikusan információkat kinyerni, és nincs olyan, amelynél ez egy-két hétnél több munkát igényelne, akkor is, ha ehhez a szoftver fejlesztője nem tud, vagy éppen nem akar segítséget nyújtani – hiszen a rendszerek mögött többnyire szabványos SQL adatbázisok állnak. Így van ez az integrált könyvtári rendszerekkel is, ezért a megfelelő jogi vonatkozások tisztázása után készíthető olyan program is, amely közvetlenül a szoftver adatbázisába nyúlva szolgáltatja a szükséges adatokat. A Könyvtárportál közös keresőjének fejlesztési tapasztalatából látszik, hogy szinte mindegyik rendszer elérhető valamilyen többé-kevésbé szabványos interfészen keresztül. Ezek csekély módosításával – a módosítási dátumra való szűréssel – könnyedén kialakítható az elképzelt, a központból a könyvtárak felé forduló teljesen automatikus frissítési mechanizmus. Idő- és költségkímélő megoldás, ha nem írjuk elő újabb szabványok, például OAI implementálását, ha a már meglévőkkel, pl. Z39.50 segítségével is megoldható a frissítés. Az OAI implementálása inkább a kimeneti oldalon lehet érdekes. Véleményünk szerint a MOKKA katalogizálás céljára való használatának gördülékenyebbé tétele érdekében az újonnan megjelenő könyvek leírásait, vélhetően a könyvkereskedőktől vagy kiadóktól, már a megjelenés pillanatában be kell szerezni, és úgy kell

elérhetővé tenni őket a könyvtárak számára, hogy minimális pluszmunkával kerülhessenek át rendszereikbe. Kiemelt fontosságú a dokumentumok könyvtári lelőhelyeinek mielőbbi beszerzése is – akár csak a minimális, az azonosítást lehetővé tevő alapadatok formájában. A beszerzett és a könyvtárak rendszereibe bekerülő „minimalista” rekordok későbbi javításait, tartalmi vagy analitikus feltárását pedig a rekordokban elhelyezett azonosítók alapján a központi katalógusból később közvetíteni kell a könyvtárak felé. Ez utóbbi technológia az UTCA koncepció egyik kulcsfontosságú eleme, amely erősen épít az IKR fejlesztők együttműködésére.

A digitális könyvtárak kiemelt támogatása ugyancsak fontos eleme az UTCA koncepciójának, ami két szempontból is fontos lehet. Egyrészt segít a felhasználóknak, ha „elérjük tesszük” a digitális változatot olyan művekből, amelyekre nagyon nagy igény van, ahogy azt a Könyvtárportál is teszi a MEK, a DIA, vagy az MTDÁ állományával. Másrészt a digitális tartalmakról szóló információ segít a könyvtáraknak, hogy elkerüljék a többszöri digitalizálást. Üdvözlendő kezdeményezés, hogy az ODR továbbfejlesztésének része a már egyszer digitalizált dokumentumok tárolása további szolgáltatás céljából. Érdekes a digitalizált részdokumentumok (cikkek, tanulmányok stb.) nyilvántartását is a központi katalógusban tárolni, és jelezni a felhasználóknak, hogy fennáll a gyorsabb vagy olcsóbb beszerzés lehetősége számukra. Hasznos, ha a főlépcsőként megjelölt dokumentumok adatai is eljutnak a központi adatbázisba, ugyanis így azok hatékony elosztórendszerévé válhat a MOKKA.

A betöltések kapcsán érdemes pár szóval kitérni a kétszintű közös katalógizálásra, amely mostanság több szakmai fórumon is felmerült. E modellben az egyes könyvtárak és a központi katalógus között közvetítő katalógusok jelennek meg. Véleményünk szerint ez csak abban az esetben lehet hatékony megoldás, ha a köztes szintet az azonos IKR-t használó könyvtárak közössége, vagy viszonylag elkülönülten működő könyvtárak csoportja hozza létre, mint például az egyházi könyvtárak. Az IKR-alapú közösségeknél is csak akkor érdemes ilyet kialakítani, ha valamilyen okból a könyvtárak maguk nem érhetők el stabilan a weben. Ilyen lehet például a Szirén vagy a Szikla rendszer felhasználói tábora. Egyéb esetekben a köztes szint beiktatása véleményünk szerint felesleges. A TextLib és a HunTéka könyvtárak virtuális közös katalógusát használni a MOKKA felé menet ugyancsak szük-

ségtelennek tűnik, hiszen az ilyen rendszert használó könyvtárak közvetlenül is elérhetőek – ezzel értékes másodperceket nyerve a keresések futtatásakor.

Duplumellenőrzés, művek, többkötetese

A duplumok megtalálása és összevonása a közös katalógizálás egyik kulcskérdése, hiszen autonóm rendszerekből építkezünk, nem egyetlen nagy katalógust építünk, mint azt teszik például az izlandi könyvtárak. A duplumkérdés mind a fizikailag, mind a virtuálisan közös katalógusoknál felmerül, a célok is hasonlóak lehetnek, de a technikai korlátok, s így a módszerek is eltérőek. A virtuális keresőkben csak korlátozott erőforrás és idő áll rendelkezésre – ennek „gyengeségét” láthatjuk a Könyvtárportál keresőfelületén is. A cél lehet az, hogy az azonos dokumentumok különböző könyvtárakból érkező leírásait társítsuk, de lehet az azokban rejlő műveket is összevonni – az UTCA ez utóbbira törekszik. A műszintű előzetes csoportosítás több előnnyel is jár, szemben a manapság elterjedt, megjelenítéskor történő csoportosítással.

A MOKKA a duplumkulcsos módszert alkalmazza: a MARC rekordok egyes mezőinek, almezőinek értékét egyetlen hosszú szöveges kulccsá alakítják, jellemzően a szerző-cím-kiadás-formátum adatokat felhasználva, majd azon rekordokat tekintik azonos dokumentumot leíróknak, amelyek egyforma kulccsal rendelkeznek. A MOKKA kulcsképzési módszerének leírása elérhető a MokkaWiki-ben¹⁸, így ha a pályázati kiírásban ez kötelező elemként szerepel, akkor az immár nyilvános dokumentáció alapján könnyedén megvalósítható. Az UTCA itt más eljárásokat (is) ajánlana és alkalmazna, de ezeket részletekbe menően nem tárgyaljuk, hiszen ez az egyik „ütőkártyánk” – az eredményt több konferencián, rendezvényen már bemutattuk, s mire ez a cikk megjelenik, egy szabadon kipróbálható prototípus is elérhető lesz a <http://konyvtar.info> weboldalon. A megoldás alapja, hogy a feldolgozott adatokat egyrészt a duplumkulcsos módszernél alaposabban, közelebbről megvizsgálva, a MARC szerkezettől elvonatkoztatva használjuk fel, másrészt a rekordokra nemcsak egyesével, hanem tágabb összefüggéseket keresve úgymond madártávlatból is ránézünk. Olyan, részben könyvtáros, részben informatikus módszerek ezek, amelyek egy gyakorlott könyvtáros hozzáállását próbálják a gépeknek megtanítani. Fontos megemlíteni, hogy az UTCA a jelen helyzet reális megítéléséből indul ki: milliányi kész,

sokszor egyedi leírási szokásokat tükröző rekord fogadására – tehát arra lett felkészítve, hogy a „gyengébb” rekordokból is kihámozza a releváns adattartalmat, amelynek alapján az ilyen rekordok beküldőit is képesek legyünk lelőhelyként szerepeltetni a megfelelő műnél. Nem várhatjuk ugyanis el, hogy a könyvtárak egyszer csak feladják saját szokásaikat, vagy hogy nekiálljanak korábbi rekordjaikat a MOKKA érdekében javíttatni. A sokszínűséget központilag kell lekezelni.

Az UTCA projekt keretében megpróbáltunk feloldani egy régi dilemmát is, ami a bibliográfiai, vagy lelőhely-adatbázis kérdése kapcsán szokott felmerülni: szigorú vagy lazább duplumszűrésre van szükség? A válasz: is-is, a megoldás itt a megjelenítésben rejlik. A mű szerinti csoportosítás lehetővé teszi, hogy az adatbázist láthassuk úgy, mintha szigorúan szűrt lenne – erre akkor van szükség, ha nem lényeges, hogy melyik kiadást kapjuk meg –, de úgy is láttathatjuk, mintha lazábban szűrnénk, például, ha éppen konkrét kiadásra vagy formátumra van szükségünk. Egyszerűen egy második csoportosítási szintet vezetünk be a művek alatt. Ha a találati halmaz elsősorban műveket tartalmaz, de van lehetőség mélyebbre is ásni, megnézni a művek egyes kiadásait is – egy csapásra feloldottuk az ellentmondást!

Egy másik örök vita a valós, illetve a virtuális közös katalógizálás előnyeiről-hátrányairól szól. Az előbbi előnyei nyilvánvalóak: gyors keresés, a kereséshez való előzetes segítségnyújtás lehetősége (authority állományoknak, tezauruszoknak köszönhetően). Az UTCA által használt elsődleges duplumkezelési módszer is csak fizikailag összetöltött adatbázison működik, és ez a MOKKA alapkonceptiója is. Ha a naprakész betöltést sikerül is elérni, és így semlegesíteni a virtuális közös katalógus e téren fennálló előnyét, akkor is lesznek olyan katalógusok, amelyeket csak élő lekérdezéssel lehet a rendszerhez kapcsolni. Az UTCA koncepció ezért a két megoldás előnyeit próbálja kombinálni a hibrid modellben. A művek szerinti csoportosított rekordok adattartalmára építve fogja azokhoz az élőben lekérdezett rekordokat hatékonyabban illeszteni (hiszen pl. ismeri annak kiadásait).

A többkötetes és a gyűjteményes dokumentumok kezelésével kapcsolatban egyetértünk a MOKKA jelenlegi fejlesztési irányával: a különböző forrásokból származó, eltérő leírási móddal készült rekordokat egységes formára kell hozni, a rekordszerkezetet és nem a feladó könyvtárat figyelembe

véve. Csak ezután juthatunk el a duplumok, illetve a művek felismeréséig.

Az UTCA katalógus tökéletesítésébe – több szem többet lát alapon – be kívánjuk vonni a katalógus használóit is, ha első körben nem is a közvetlen javításba, de a hiányosságok feltérképezésébe mindenképpen. Egy-két kattintás a használó részéről a milliónyi rekord közül a megfelelőre irányíthatja figyelmünket. Ez a módszer elsősorban – ugyan a „long tail” effektus¹⁹ sem elhanyagolható – azoknak az állományrészeknek a megjelenítését fogja javítani, amelyeket a legtöbben használnak, ami végül is pont jó választás. A feldolgozási módszerünk ezen visszajelzések és a saját további kutatásaink alapján később fokozatosan finomítható, így idővel egyre pontosabban tudjuk majd azonosítani a műveket, további duplumokat a helyükre illesztve. Ez azért sem jelent különösebb gondot, mert a MOKKA és az ODR összevont rekordmennyiségére, 5-10 millió rekordra vetítve egy alapfeldolgozás (inicializálás, a MOKKA terminológiájában) várhatóan kb. egy-két hetet, egy-egy újabb újracsoportosítás kb. egy-két napot vesz igénybe a fejlesztés során használt – egyébként az eBay internetes kereskedelmi portálon kb. 140e forintért vásárolt – középkategóriás, kétprocesszoros HP DL380 G3 típusú szerveren.

Webes felület: a katalógus

A MOKKA eredetileg a szakmai közösségnek készült, Z39.50 eléréssel, de ma már nyilvánvaló, hogy az olvasók tömegeinek kell használni ahhoz, hogy érdemes legyen fenntartani. A MOKKA és vele együtt az egész könyvtári rendszer „arca” tehát a webes felület, ezért is fontos, hogy ez a lehető legtöbbet nyújtsa. A dokumentumállomány kihasználtságában véleményünk szerint igen nagy szerepet játszik a webes katalógusok milyensége – mind pozitív, mind negatív irányban. Az idei *Internet Librarian* konferencián *Dave Pattern* tartott a témáról igen érdekes előadást²⁰. Ők a kölcsönzési és a keresési adatokat használják fel a katalógus előzékenyebbé tételéhez, s ezzel a használati mutatók növeléséhez. Ha ugyanis a katalógus nehézkes, lassú, vagy nem elég segítőkész, akkor az olvasó esetleg nem találja meg, amit keres, sőt visszaretten a katalógus használatától. Nem szerencsés, ha elvárjuk az olvasótól, hogy úgy írja a neveket, ahogyan a könyvtári szabvány megkívánja („Merle, Robert” illetve „Szilvási Lajos”), hogy tudja milyen jelet – *, \$ vagy éppen % – használunk a „csonkolás” jelölésére (már a szó is ijesztő),

és a dokumentum nyelvének megadásakor sem szerencsés ISO nyelvkódok ismeretét elvárni. Az előzékenység hiánya az is, ha csak a megfelelően kötőjelezett, vagy éppen kötőjel nélküli ISBN-re adunk találatot, vagy ha egy könyv szerzőjét csak azért nem jelenítjük meg azonnal a találati listában, mert az nem a MARC 100-as mezőjében szerepel, vagy ha a keresés finomításához, egyes információk megtekintéséhez feleslegesen sok kattintás szükséges, az mind-mind potenciális olvasókat riaszt el.

De nézzünk meg egy valós példát a MOKKA WebPAC-ban! Keressünk *Schiller Erzsébet* névére a „szerző” mezőben. A 19 találat közül – amelyből csak tízet látunk lapozás nélkül – az első háromnál nem derül ki, miért jelentek meg. Közülük kettőben tényleg közreműködő a keresett szerző, de a harmadik találat egy tipikus hibára mutat rá, abban ugyanis csak *Schiller Alfréd* és Székács *Erzsébet* a közreműködő. Négy további találat is hasonló, *Friedrich Schiller a szerző*, ezek a találatok *Gergely Erzsébet* révén kerültek ide. A tájékozottabbak azt gondolnák, „Schiller Erzsébet” nevét így, idézőjelek közé kellett volna beírni a helyes találatokhoz, mi mégis úgy véljük, hogy egy intelligens keresőnek e nélkül is előbbre kéne sorolnia a releváns találatokat. Sajnos, az idézőjel sem befolyásolja a MOKKA keresőjét, ugyanazt a 19 találatot jeleníti meg. Az „Arany János” keresésnél a „túl sok találat (2167 darab)” üzenetet írja ki – nem a vélhetően kevesebb, de Arany Jánoshoz tényleg kapcsolódó találatot. A „szerző” mező túl szigorúan vett értelmezése miatt az egyébként helyes találatok közül is csak kettőnél látjuk Schiller Erzsébet nevét. Az, hogy mire kerestünk, a találati oldalon már nem látható, és a keresés sem finomítható itt tovább. A dátum szerinti rendezés is hibás, a „cop.” jelzésű, vagy a kapcsos zárójelbe tett dátumok rossz helyen szerepelnek. A jelenlegi MOKKA felület kritikája lényegében a működtető e-Corvina szoftver kritikája, de az észrevételek más rendszerekre is állnak. Nem olyan hibák ezek, amelyek lehetetlenné teszik egy-egy dokumentum megtalálását – mégis érdemes rajtuk kisebb-nagyobb munkával segíteni, hiszen ez még csak az alap – az ilyen hibáktól mentes katalógusban is sok lehetőség lenne még arra, hogy országos szinten növelje a könyvtárak állományának kihasználtságát.

Szeretnénk olyan webes keresőfelületet alkotni az UTCA számára, amely mentes ezektől a hibáktól, sőt, előzékenységgel, számtalan apró kis finomítás bevezetésével, valamint a nemzetközi trendekben megjelenő ötletek kiaknázásával javítja annak

használhatóságát. Mivel ezeket igazán csak „előben” lehet kipróbálni, szeretnénk egy prototípust elérhetővé tenni, várhatóan e cikk megjelenése környékén. Hiszen pusztán leírva nehezen értékelhető, hogy a katalógusnak viszonylag kevés, de releváns találatot kell hoznia (lásd a fenti kritikát, illetve a mű szerinti csoportosítás tárgyalását), gyorsan (2-3 másodpercen belül), és egy felületen elrendezve minden szükséges információt (pl. a dokumentumok aktuális kölcsönzési státuszát is, vagy a művek kiadásokra bontását). Talán egy apró példa: a jelenlegi felületen egy könyvtárban vagy az összesben egyszerre lehet keresni, a használó tehát egyesével végigkeresi kedvenc könyvtárait, vagy az összesben keres, így viszont sok irreleváns találatot kap. Egy lehetséges megoldás: az összesben keresést szorgalmazzuk, mert így kiderül, hogy valahol máshol azért lehet példány az adott könyvből, viszont kedvenc könyvtárainak találatait külön megjelöljük.

Számomra meghatározó olvasmányélmény volt a 90-es években – ne feledjük, informatikus volnék – az „Apple Human Interface Guidelines”²¹ című könyv, az Apple, akkori munkaadóm útmutatója a felhasználói felületek tervezéséhez. Hosszú fejezeteken át, sok szempontból elemezgették, hogy miként működjön, és hogyan nézzen ki egy felhasználóbarát alkalmazás. Milyen elrendezésük legyenek az ablakok, milyen szövegezésük az üzenetek, milyen színeket alkalmazzunk, hogyan segítsük a felhasználót a tájékozódásban, és mi az, amit kerülni illik? Olyan részletekre is kitértek, amelyeket a felhasználók tudatosan nem is érzékelnek, de amelyektől komfortérzetük erősen függ. Apró finomságokra, figyelemre, emberismeretre, hétköznapi pszichológiára tanítottak – ez az a hozzáállás, amit az UTCA katalógus felületének megalkotásakor képviselni szeretnénk.

Könyvtárportál-integráció

A „könyvtár 2.0” fogalom, amit sokszor már-már divatból is használunk, valójában olyasmit takar, ami a MOKKA alapvető feladatai közé tartozik, és amit valahol a könyvtárosok (és sokan mások is) régóta művelnek: közösen, együtt építeni egy tudásbázist. Véleményünk szerint már az is komoly dolog lenne, ha ebben a munkában több könyvtáros vehetne részt, egyenrangú félként. A Könyvtárportál²² és a MOKKA szemléletmódja nagyon is hasonló: gyűjtjük és szolgáltatassuk egyetlen központi adatbázisból az adatokat, a láthatóság növelése mellett munkát takarítva meg minden részt

vevő fél számára. A MOKKA bibliográfiai adatok, a Könyvtárportál felhasználók, olvasójegyeik, könyvismertetőik és hozzászólásaik, könyvtárak és hírek „közös katalógizálását” és szolgáltatását végzi. Jól kiegészíthetik egymást, ezért is örömteli, hogy a „Könyvtárportál integráció” már több helyen felmerült. *Bánkeszi Katalin* is többször jelezte ennek fontosságát, és *Tóth Kornél* is említi az IMOLA koncepcióról szóló cikkében. A *konyvtar.hu* regisztráció mögött ott van a felhasználó kedvenc könyvtárainak és olvasójegyeinek listája – tehát tudjuk, hol kíván elsősorban keresni, és ezt felhasználhatjuk a MOKKA kereséseknél. Az „új MOKKA” adatai, ha megfelelő minőségű bibliográfiai adatokkal tudnak szolgálni, kitűnő háttérrel adnak a portál további funkcióihoz, például: könyvlisták (virtuális polcok) kezeléséhez, könyvismertetők hozzárendeléséhez, vagy a Google találati listáiba való bekerüléshez. A portál katalógusa ugyan több mint 1000 könyvtár állományát teszi kereshetővé, és többet, és többféle rendszerből, mint eddig bármelyik efféle hazai próbálkozás, de ezt meglehetősen „fapados” felületen teszi, ráadásul a virtuális keresési jelleg miatt gyenge duplumszűréssel és viszonylag lassan. A MOKKA ennél sokkal jobb háttér lehetne. Elképzelésünk szerint a két szolgáltatás ideális esetben egyetlen felületre kerülhetne, tovább erősítve a könyvtárak egységes megjelenését a weben.

Statisztika

Ha arról van szó, hogy a MOKKA használói között sok-sok olvasót szeretnénk látni, egy dologra érdemes mindenképpen kitérni, ez pedig a statisztikák kérdése. Nyilvánvaló és jogos aggodalom a könyvtárak részéről, hogy a közös katalógusban keresők az ő statisztikáikból „hiányoznak” – ezzel rontva megítélésüket fenntartóik szemében. Lehetővé kell tenni a könyvtáraknak, hogy jelentéseikben elismertethessék azokat a kereséseket is, amelyeket egy közös katalógusban indítottak, és amelyben a könyvtár releváns találatként, vagy legalább forrásként megjelent. Ha rákeresünk egy témára, s egy könyvtár néhány dokumentummal szerepel a találati listában – úgymond „rávetült egy pillantás”, angol webstatisztikai fogalommal élve „page impression”-t ért el –, azt mindig fel kell jegyezni, és később összesítve továbbítani a könyvtárak felé. Ez az adat a könyvtárak számára azért is nagyon hasznos lesz, mert mutathatja az állományuk egyes részei iránti érdeklődés mértékét. Ugyancsak érdekes lehet a könyvtárak számára az

őket érintő, de tőlük találatokat nem hozó keresések figyelése is – vagyis az, hogy esetleg mit lenne érdemes beszerezniük.

Adatszolgáltatás: interfészek, használati jogok

A könyvtárosok akkor lesznek valóban érdekelték a közös katalógus használatában és építésében, ha abból valódi, napi szinten megjelenő előnyük származik, ha annak használata egyszerű, és mentes a gépies rutinfeladatoktól. A duplumkérdés csak az egyik, amely ma a gördülékeny munkát gátolja. Komoly gondot jelent az is, hogy a rekordletöltés után megfigyeléseink szerint túl sok időre van szükség az adatok saját rendszerbe illesztéséhez. Mint egy nemrégiben tartott MOKKA műhelytalálkozón²³ is szembesülhettünk vele, a katalógizáló munkatársak sokszor hosszasan alakítgatják a rekordokat a letöltés után: például (pl.?) rövidítések létrehozásával vagy feloldásával, központosítási jelek manipulálásával, analitikus feltárás mezőinek átalakításával, feleslegesnek ítélt almezők törlésével – ahogyan azt a helyi szokások és a használt könyvtári rendszer megkívánja. Gépies, de kézzel elvégzett munka: időpocsékolás és nyűg. Ezeknek a nehézségeknek az orvoslása véleményünk szerint kulcspontja lehet a MOKKA hagyományos könyvtári célra való alkalmazásának népszerűsítésében. Az UTCA projekt keretében már kidolgoztunk egy elgondolást ennek technikai megoldására. A megoldás három elemből áll. Lehetővé kell tenni, hogy a könyvtárosok személyes preferencia-sorrendet állítsanak fel a használt rekordok forrását illetően, és az általuk közölt szabályrendszerek alapján az említett „fazonírozásokat” a MOKKA oldalán, még a letöltés előtt a rendszer végezze el helyettük, valamint az egyes integrált rendszerekben kötelezően tárolni kell a letöltött rekordok központi adatbázisban használt azonosítóját is, amelynek segítségével később követni lehet a rekord változásait (bővülését), és azt vissza lehet vezetni a használó könyvtár adatbázisába. Ez utóbbihoz már természetesen az IKR-fejlesztők aktív közreműködése is szükséges.

A hatékony adatcsere érdekében a webes felület, a Z39.50 interfész és a Corvina könyvtárak által használt, de egyébként nem dokumentált CCL felület²⁴ mellett olyan programozói interfészeket kell létrehozni, amelyek az adatbázisnak a bibliográfiai adatokon kívüli elemeit is elérhetővé teszik, hiszen azok ugyanúgy, mint a bibliográfiai rekor-

dok, hasznosak lehetnek az egyes könyvtárak számára: a felépülő, névtérként is használható authority állományok, a várhatóan integrált tezauruszfunkció, vagy akár az egyes lelőhelyek státuszadatai. Ezek az interfészek lehetnének a MOKKA adatbázis és a ráépülő ODR funkciók elválasztásának határai is. Ezeket más rendszerek is elérhetnék, hiszen az ODR számára szükséges lelőhely-információ nemcsak a majdani kérdéstovábbító rendszer, hanem az olvasók, sőt az egyes IKR-ek számára is hasznos lehet. Mint már említettük, újabb protokollok bevezetése inkább a kimeneti oldalon érdemes, ott, ahol a MOKKA mint adatszolgáltató lép fel. Az adatokat minden olyan interfészen keresztül elérhetővé kell tenni, ahol az segít bekerülni a nemzetközi vérkeringésbe, a különféle európai szintű közös kezdeményezésekbe. Itt fontos igazán az OAI, az SRU, az SRW, a Z39.50, az ILSDI²⁵, valamint további HTTP alapú felületek minél jobb minőségű megvalósítása, hiszen a MOKKA interfészeként alkalmazva ezeket, egy egész ország kulturális vagyonát tehetjük elérhetőbbé. Külön kiemelném a Google Scholarba való exportálást, amely ugyan már évek óta megvalósult, de amelyen a művek szerinti csoportosítás ugyancsak sokat segíthetne, hiszen oda sem egyes kiadásokat, hanem inkább műveket kell közvetítenünk.

Véleményünk szerint a könyvtárak katalógusában lévő adatok önmagukban ma már nem képviselnek értéket, hiszen a MOKKA megvalósítása értelemszerűen megszünteti azt a piacot, amelyen a könyvtárak esetleg egymás közötti fizetős szolgáltatásként adhatnak-vehetnek rekordokat. A katalógusadatok minél szélesebb körű felhasználásának támogatása ma már inkább a könyves világra való figyelemfelkeltés egyik eszköze lehet. Igen, a tapintható, szagolható, fizikai könyvek világára. Ezért szükséges – és ez az UTCA koncepció egyik fontos eleme –, hogy a könyves adatokat minél könyvben beágyazhatóvá, kereshetővé tegyük az interneten, saját katalógusainkon túl is. Ennek érdekében újra kell gondolni azok licencelését, és sürgősen meg kell fogalmazni a „MOKKA igénybevételi szabályzat” című dokumentumot, mely a MOKKA weboldalán közel egy évtized óta „Készítés alatt” státuszban van.

Google-faktor

Tudjuk, az olvasók manapság a Google-ban keresnek először, akkor is, ha szerzők, könyvek után kutatnak. A profitorientált szférában, és nem csak

a közvetlenül a webből élők körében köztudott, hogy a Google találatában való jó helyezése szinte létkérdés. Hogy ez a könyvtárak számára is fontos dolog, jól mutatja, hogy a Könyvtárportál indulása óta látogatóinak több mint a fele jön a Google felől. A *konyvtar.hu* oldalai esetenként más könyves témájú oldalakat, vagy éppen a *Népszava* online kiadását is megelőzik az első találati oldalon. Kevesebb „versenyző” közül kell az élbolyba, a találatok élére kerülnünk, hiszen a magyar nyelvet viszonylag kevesen használják (ellentétben például az angollal vagy a franciával), van tehát esély, hogy ezt a lehetőséget még jobban kihasználjuk, és ezzel hozzásegítsük a könyvtárakat ahhoz, hogy a weben is „látható” tudásbázissá váljanak. Vetélytársaink persze vannak. A könyvkereskedők, antikváriumok már régen ott vannak a Google találati listában, némelyek biztosan céltotán is foglalkoznak a felhasználók e téren való elérésével. Fontos, hogy maga a Google érdekelt is abban, hogy a felhasználók számára releváns helyi tartalmat jelenítsen meg – a „könyvtár” szóra keresve nekem rögtön egy térkép is megjelenik a találati listában, rajta néhány nagy budapesti könyvtárral.

Az UTCA projekt elképzelése szerint a fenti cél eléréséhez a leendő közös katalógus kitűnő alap, mivel nagy forgalmú, sokat hivatkozott oldal lesz, a találatként kapott oldalak pedig releváns információkat tartalmaznak majd: a könyv adatai mellett esetleg ismertetőjét, olvasói hozzászólásokat, és ami az egyes könyvtárak számára fontos: lelőhelyeket országszerte. Nem érdemes ilyesmivel egy-egy könyvtár OPAC-jában próbálkozni; ez csak felesleges vetélkedést jelentene a „csapaton belül”. Mint már több helyen említettük, ehhez is elengedhetetlen a művek szerinti csoportosításra való törekvés, mely az UTCA projekt része – hiszen a találatokba csak egyetlen „Aranyember”-t akarunk bejuttatni, nem tucatnyi, egymással versengő, a mű valódi lelőhelyeinek csak részhalmaival bíró kiadását.

A pályázatról

Sarkalatos pont a hazai közös katalógizálás megújításakor a pályázattal és annak előkészítése, melynek során végül eldől, milyen irányba lépünk tovább. Három tényező kiemelten fontos: az, hogy az innováció megfelelő teret és elismerést kapjon, hogy az érdekelt szoftverfejlesztők között szigorú esélyegyenlőség legyen, és hogy az értékelés minél inkább valós eredményekre tá-

maszkodhasson. Az UTCA projekt fejlesztőinek véleménye szerint ezek nélkül a pályázat csak igen kétes értékű eredményeket hozhat.

Csak emlékeztetésképpen: az eredeti, 1997-es MOKKA tender nyertese, a Dynix, rövid időn belül alkalmatlannak bizonyult, holott a kiírást alapos előkészítés előzte meg, és vitákkal tarkított, de körültekintő értékelés követte. A gond az volt, hogy a funkciók nagy része csak papíron létezett – a pályázók sokszor csak jelezni tudták, igen, képesek lesznek majd megvalósítani a kért funkciókat. Kész lehetett ugyan a katalogizáló modul vagy az OPAC – leginkább ezzel rendelkeztek a pályázó rendszerek –, de számtalan, később kemény fejfájást okozó elem, mint a betöltés, a konverzió, a duplumellenőrzés, csak koncepcióként létezett, és bizony ezek voltak az igazán nehéz feladatok az itthoni, igencsak heterogén szoftveres környezetben. A könyvtárak már akkor is ragaszkodtak ahhoz, hogy továbbra is saját rendszerükben, saját szokásaik alapján katalogizáljanak, így azok a megoldások, amelyek a véleményünk szerint előremutatóbb, az egyetlen közös rendszerben való katalogizálást preferálták, elbuktak. A hozzáállás sem sokat változott azóta, sőt, a helyzet tovább romlott, még több „egyéni” rekord keletkezett, amit közös katalógusba kéne szervezni. A feladat tehát nehéz, nagyon nehéz, és más azt papíron, és megint más a valóságban megoldani.

Az első tényező az innováció elősegítése, amire jó példa a duplumellenőrzés: elő lehet írni a jelenlegi módszer megvalósítását is, de teret kell adni az új elképzeléseknek, amelyeknek, mint korábban megmutattuk, számos előnyük van. Ha a kiírás ragaszkodik a jelenlegi duplumkezelési módszerekhez, vagy azok enyhén módosított változatához, azzal elveti az esetleg hatékonyabb megoldások lehetséges előnyeit. Tágabb értelemben, a rendszer egészére tekintve sem feltétlenül a jelenlegi – egyébként a MokkaWiki részeként végre precízen és áttekinthetően dokumentált – módszerek az üdvözítőek, és ezért nem célravezető, ha pontosan ezek megvalósítását várjuk el a pályázóktól. Véleményünk szerint az újító elképzeléseknek és megoldásoknak, a kialakult jövőképnek teret és megfelelő sújt kell adni a pályázat értékelésekor. Nem várható ugyanis el, hogy az érdekelt felek ötleteiket vetélytársaik tudomására hozzák a pályázat előkészítő fázisában, az viszont nem valószínű, hogy e nélkül minden hasznos újítási javaslat felmerül.

A második tényező az esélyegyenlőség. Az esélyegyenlőséget több eszközzel lehet segíteni, és ezek közül első a nyilvánosság. Az elkészült szakértői javaslatok kerüljenek a szakmai nyilvánosság elé, lehessen róluk szakmai vitát nyitni, bármilyen rövid határidővel is. Ha ez nem történik meg, komoly esélyt adunk arra, hogy ne új, emelt szintű, korszerű megoldás szülessen, hanem a jelenlegi meglévő rendszer csinosítása készüljön el. A jelenlegi és az előzetesen bevont fejlesztők olyan helyzeti előnnyel rendelkeznek, amit alapos tájékoztatással kéne ellensúlyozni. Az alternatív javaslatoknak, mint az IMOLA vagy az UTCA, azonos eséllyel kell indulniuk. A nagyobb nyilvánosság valamennyi potenciális fejlesztő, illetve közvetve a felhasználók érdekében rendkívül fontos.

A MOKKA és az ODR összevonása ésszerű és szükséges – különálló működésük eddig is nehezen védhető érvekre épült, mint például a funkcióból eredő eltérő adatbázis-szerkezet, vagy az eltérő duplumkezelés igénye. Az összevonás konkrétumairól, a fejlesztésekre a TÁMOP keretében külön-külön forrásokat elnyerő OSZK, DEENK és a digitális dokumentumküldéssel foglalkozó *Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár* együttműködésének részleteiről, a feladatok elosztásának mikéntjéről viszont a nyilvánosság szinte semmit nem tud, holott ezek kritikus kérdések, újabb felesleges párhuzamosságok megjelenésének terepei lehetnek. A 2008-as szombathelyi ODR-MOKKA fórum anyagaiban²⁶ például feladatként jelenik meg „a MOKKA bibliográfiai adatbázishoz kiegészítő példányadatbázis kiépítése, üzemeltetése és folyamatos bővítése”, illetve külön könyvtárosi és olvasói „ODR portál kialakítása”, vagy olyan megjegyzést olvashatunk, hogy „mivel az ODR adatbázis bibliográfiai alapja a MOKKA lesz” – ami, ha nem csak félreérthető fogalmazásról van szó, arra enged következtetni, hogy az „egyesítés” nem feltétlenül jelent egységes webes megjelenést vagy valóban egységes adatbázist. Mivel várhatóan nem egyetlen pályázat keretében valósul meg a MOKKA és az ODR továbbfejlesztése, ezért ha a pályázatokat nem egyszerre írják ki, szükséges, hogy már jóval az első megjelenése előtt tisztázott legyen a projektek együttműködésének minden technikai részlete. Az egymással szorosan összefüggő funkciók megvalósítására csak így alkothatók koherens, a párhuzamosságoktól mentes rendszertervek. A mi koncepciókban szervesen együttműködő, egy felületen megjelenő, egységes regisztrációs rendszert és adatbázist használó komponensek szolgálják ki a közös katalogizálást és a könyvtárközi kölcsön-

zést. A könyvtárközi kérések könyvtárosok általi kezelése, digitális példányok bejelentése szinte az egyetlen részlet, amit ténylegesen le lehet választani azokról a funkciókról, és azokról a felületekről, amelyeket az olvasók is használnak, tehát például a lelőhelyek és a példánystátuszok pontos ismerete, kedvenc források bejelölése, vagy találati listák elmentése. Mivel az OSZK és a DEENK külön-külön nyert jelentős anyagi erőforrásokat a megvalósításra, úgy tűnik – bár logikus lenne, de sosem hallottunk említést róla – nincs szó közös közbeszerzési pályázat kiírásáról.

Az esélyegyenlőség érdekében – véleményünk szerint – a pályázóknak már a jelentkezéskor vállalniuk kellene, hogy ha vesztenek, akkor is gördülékenyen, és már a pályázat kiírásakor elfogadott rendszerterv alapján, fix költségek és határidők mellett együttműködnek a nyertessel. Például a projektindítás első napján a nyertes rendelkezésére bocsátják (vagy akár előre letétbe helyezik) a rendszerüket használó együttműködő könyvtárak rekordjait a betöltések teszteléséhez, majd később tevékenyen részt vesznek a szükséges új funkciók implementálásában. Ez a feltétel megelőzné, hogy az IKR fejlesztők között fennálló feszültségek, az erős piaci verseny miatt akár meg is érthető érdekellentétek – melyek a TÁMOP keretében készülő portálok előkészítése kapcsán már a felszínre törtek – a MOKKA megvalósításának rovására menjenek.

A harmadik tényező az értékelés nehézségeivel függ össze. Mint már említettük, ez az 1997-es pályázat esetében is gondot okozott. Akkor az ár 70%-os súllyal vett részt a pályázatok pontozásában, ami a szűkös anyagi források miatt érthető volt. A mostani helyzet egészen más. Az OSZK a TÁMOP keretében feltehetően elegendő, s egyben fix forrást nyert el a MOKKA megújítására. Véleményünk szerint a rendelkezésre álló összeg nagyságát nyilvánosságra kell hozni, és ezzel – örömteli, hogy erre már van utalás a projektvezetők előadásaiban – el kell kerülni az árversenyt. Talán helyes lett volna a TÁMOP-hoz szükséges árajánlatkérés tartalmát is nyilvánosságra hozni, vagy legalábbis minden érdekeltnek eljuttatni, mivel e nélkül az árajánlatot adó cégek látszólag helyzeti előnyhöz jutottak.

Érdekes megoldás lenne, ha nem a cégek „szándéknyilatkozatait” bírálná a közbeszerzési bizottság – mint azt tette részben 1997-ben –, hanem kétlépcsős pályázatot írnának ki. Az első lépcsőben a szakértők által készített és a szakmával

megvitatott anyagok alapján a pályázók egy viszonylag kis összeget – 1-2 millió Ft-ot – kapnának egy prototípus készítésére, amely bemutatná a pályázó működő megoldását. Ezzel egy időben, tehát a munka elkezdésekor, a második lépés pályázati anyagát is be kéne adniuk, így kerülve el azt, hogy később mások prototípusaiból „tanulva” finomítsanak megoldásukon. A különböző tervek a nagy nyilvánosság előtt is megmérkőzhetnének, segítve ezzel a felelős döntést. Mindegyik résztvevőnek meghatározott összeg állna rendelkezésére a prototípus fejlesztésére, amelyet mindenképpen megkapnának a határidő lejártakor. A második lépésben e prototípusok, az első lépéskor leadott dokumentáció alapján, természetesen a kiírás egyéb értékelési szempontjaival egyetemben, megalapoznák a pályázók reális és biztonságos megítélését. Ez a nyitott és teljesen átlátható megoldás kiküszöbölné az egyébként óhatatlanul felmerülő jól értesült suttogásokat, pletykákat a „várható” fejlesztőkről, nyertesekről.

Zárszó

Reméljük, elképzeléseink vázlatos ismertetése is élénkíti majd a MOKKA körüli párbeszédet, a változás szükségességéről és módjairól való gondolkodást, és ezzel a könyvtári rendszer épülését szolgálja majd – hiszen mi más lehetne mindannyiunk érdeke? Konzorciumunk tagjai, többek között a Szikla-21 rendszert fejlesztő NetLib és az UTCA eredeti csapata, minden igyekezetünkkel ezen leszünk.

Irodalom és jegyzetek

- 1 Univerzális Tartalomfeltáró és Csoportosító Alkalmazás
- 2 VAJDA, Erik: Közös (osztott) katalogizálás – közös (központi) katalógus. (Terminológia, tipológia, stratégia.) = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 9. köt. 2. sz. 2000. p. 28–39.
http://www.ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikk_ek0002/vajda_e.html
- 3 TÓTH Kornél: Mi újság a MOKKA háza táján? Az IMOLA (Integrált MOKKA, ODR, OLA) koncepció. = TMT, 56. köt. 8. sz. 2009. p. 351–370.,
<http://konyvtar.hu/wiki/IMOLA>
- 4 KARDOS András: UTCA: egy fejlesztésben lévő „közösségi katalógus”. = TMT, 54. köt. 7. sz. 2007. p. 329–333.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4751&is_sue_id=484
- 5 <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2003/1/ungvary.html>

- ⁶ <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2003-July/004766.html>
- ⁷ Közös katalogizálás Magyarországon. Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem, 2007. 85 p. ISBN 963-9364-60-6
- ⁸ Aleph, e-Corvina, HunTéka, LibriVision/Amicus, Szikla, Szirén, TextLib, SLIB, OLIB, továbbiak előkészítés alatt.
- ⁹ <http://wiki.mokka.hu>
- ¹⁰ Fejlett Információs Technológiák és Társadalom – <http://fitt.klog.hu>
- ¹¹ KOLTAY Klára: Mi újság a MOKKA háza táján? 2. A MOKKA és a tagkönyvtárak. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 455–460.
- ¹² Univerzális Tartalomfeltáró és Csoportosító Alkalmazás.
- ¹³ <http://www.loc.gov/cds/FRBR.html>
- ¹⁴ [http://en.wikipedia.org/wiki/Mashup_\(web_application_hybrid\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Mashup_(web_application_hybrid)).
- ¹⁵ A <http://www.mokka.hu> oldalon elindulása, 2001. óta szerepelt eme hivatkozás.
- ¹⁶ Networkshop: 2007, 2008. MKE Vándorgyűlés: 2008, Közgyűjteményi Napok: 2007.
- ¹⁷ A Föld szinte valamennyi nyelvének karaktereit tárolni képes szabvány, I. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Unicode>
- ¹⁸ <http://www.mokka.hu/wiki/Duplumkulcs>
- ¹⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Long_Tail, illetve http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=the_long_tail_hogyan_magyaritsuk
- ²⁰ <http://www.daveyp.com/blog/archives/1317>
- ²¹ Apple Computer Inc., illetve Addison-Wesley Publishing Company: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=573097>
- ²² <http://konyvtar.hu>
- ²³ 2009. június 23., OSZK – meghívó: <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-June/018639.html>
- ²⁴ A Z39.50-hez hasonló funkciójú, rekordok átvitelére alkalmas, egyszerű kommunikációs protokoll, mely a MOKKA mögötti Corvina rendszer része.
- ²⁵ ILS Discovery Interfaces – <http://www.diglib.org/architectures/ilsdi/>
- ²⁶ <http://www.mokka.hu/?q=mokka/odr>

Beérkezett: 2009. XI. 25-én.

E-mail: k.andris@gmail.com

Kardos András

az UTCA projekt és a Könyvtárportál (konyvtar.hu) vezető fejlesztője, informatikus, az ELTE könyvtárszakos hallgatója.
E-mail: k.andris@gmail.com

Menekülnek a szerzők a Wikipédiáról

Egyre több ügy bizonyítja, hogy közel sincs minden rendben a népszerű online lexikon körül. A jelenségről a *The Wall Street Journal* számolt be, és a gazdasági lap két videót is megjelentetett a témában. Ezek szerint szabályosan menekülnek a szerzők a Wikipédiáról. Csak az 2009 első negyedévében több mint 49 000 szerző fordított hátat az online lexikonnak. Összehasonlításképpen: 2008 elején csak 4900 felhasználó döntött hasonlóképpen.

A *Wikimedia Foundation* illetékesei a hírt kénytelenek voltak megerősíteni a *The Wall Street Journal* munkatársainak, ugyanakkor közölték, hogy a jelenség főleg az angol nyelvű bejegyzések készítői körében figyelhető meg. Bármennyire is aggasztó a helyzet, a Wikimédiánál egyáltalán nincs pánik, és hallani sem akarnak a szolgáltatás megszűnéséről vagy szüneteltetéséről.

Az okokról egyelőre megoszlanak a vélemények. Sok szakértő szerint elsősorban az áll a jelenség hátterében, hogy egyre kevesebb érdekes témáról lehet írni. A mind több előírás és publikálási feltétel szintén hozzájárult a helyzet kialakulásához.

/SG.hu Hírlevél, 2009. november 25., <http://www.sg.hu>

(SzP)

A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma 2009. évi meghívásos folyóirat-pályázatának eredménye

A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiuma meghívásos pályázatot hirdetett hagyományos és internetes szakfolyóiratok megjelenítésére 2010. január 1. és december 31. között. A pályázatra a következő lapokat hívták meg:

- *Könyvtári Levelező/lap,*
- *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás,*
- *Könyv és Nevelés,*
- *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros,*
- *Könyvtári Figyelő.*

A pályázat eredménye

Intézmény	A pályázat leírása	Megítélt támogatás (Ft)
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című szakfolyóirat 2010. évi 11 lapszámának nyomtatott megjelenítésére	4 500 000
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című szakfolyóirat 2010. évi 11 lapszámának elektronikus megjelenítésére	500 000
Informatikai és Könyvtári Szövetség	A Könyvtári Levelező/lap 2010. évi 12 lapszámának nyomtatott kiadására	5 000 000
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet	A Könyv és Nevelés folyóirat 2010. évi négy számának megjelenítésére hagyományos formában	2 300 000

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet	A Könyv és Nevelés folyóirat 2010. évi négy számának megjelenítésére elektronikus formában	300 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című szakmai folyóirat 2010. évi internetes megjelenítésére	500 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyvtári Figyelő 2010. évi négy számának hagyományos megjelenítésére	3 500 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című szakmai folyóirat 2010. évi 12 lapszámának nyomtatott megjelenítésére	3 500 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyvtári Figyelő 2010. évi négy számának internetes megjelenítésére	300 000
Összesen		20 400 000

/NKA-honlap/

(Berke Barnabásné)

A könyvtárak és a web 2.0 kihívás

Bevezetés

Mit is jelent valójában a web 2.0 a gyakorló könyvtárosoknak? Mit érdemes megismerni és felhasználni a sokféle webkettes alkalmazás (közösségi oldalak, blogok, wikik, RSS stb.) közül? Maga az elnevezés elég homályos, sőt nem kisebb szakértő, mint a webguru *Tim Berners-Lee* az egésznek az értelmét is megkérdőjelezte, mikor egy interjúban [1] azt mondta, hogy már a klasszikus web is az embereket összekötő interaktív tér volt, és hogy a „web 2.0” csak egy szakzsargon, aminek a jelentését igazából senki nem érti. Mindenesetre az tagadhatatlan, hogy 2004 óta, vagyis mióta *Tim O'Reilly* népszerűsíteni kezdte ezt az elnevezést, [2] jelentős változások történnek a weben. Ennek az „új web”-nek a szellemes elnevezése a „web 2.0”. Bár az ilyesfajta verziószámozást a szoftvergyártók használják, a web pedig nem egy szoftver, és a sorszám által jelzett változás sem köthető egy konkrét kibocsátási dátumhoz – hiszen ez egy fokozatos, szervezeten, evolúciós folyamat volt –, mégis ötletes ez a szakkifejezés, és ha nem lenne, alighanem ki kellene találni helyette valami mást. A web 2.0 jelenség különösen érdekes és egyben nyugtalanító a könyvtárosok számára: mert láthatóan felhasználók tömegeit vonzza, és a jó könyvtárosnak mindig fontos az, ami az információkeresőket érdekli.

Ez a cikk a skót *University of Strathclyde* könyvtárának a web 2.0-s kihívásra eddig adott sikeres és kevésbé sikeres válaszait foglalja össze röviden.

Közösségi hálózat az egyetemi könyvtárban

A *University of Strathclyde Library* – más felsőoktatási könyvtárakhoz hasonlóan – az 1990-es évek közepén indította el a honlapját. Ez akkor egy tipikus 1.0-s webhely volt: statikus oldalak, melyek ismertetik a könyvtár szolgáltatásait és különböző információforrásokhoz vezető kattintható hivatkozásokat tartalmaznak. De így is kezdettől fogva nagyon népszerű volt a könyvtárosok és az egyetemi hallgatók körében egyaránt, és a honlap forgalma évről évre növekedett.

Nagyjából 2002-től kezdtek megjelenni a könyvtárakban azok a virtuális tájékoztató szolgáltatások, ahol „élő” kapcsolatban, egy csevegőprogramon

keresztül tud a könyvtáros segíteni az olvasóknak az információkeresésben. A *University of Strathclyde* könyvtára is beszerzett egy ilyen alkalmazást, amely még azt is lehetővé tette, hogy a két fél ugyanazt a weblapot lássa a képernyőjén, és két ausztrál könyvtárral konzorciumot alkotva elindított egy non-stop online referenzszolgálatot. [3] Bár ez az alkalmazás tulajdonképpen megelőzte a web 2.0-s technológia kialakulását, mégis néhány tekintetben már annak jellemzőit mutatta. Lényegében egy közösségi hálózat kialakításáról volt itt szó, amely közel hozta a könyvtárosokat és a könyvtárhasználókat. A használt szoftver (eGain) eredetileg nem erre a célra készült, hanem üzleti felhasználásra – például biztosítótársaságok online ügyfélszolgálati részére. Az, hogy egy ilyen, „külső eredetű” rendszert sikerült könyvtári célra adaptálni, példát mutat arra, hogy ugyanígy meg lehet találni a web 2.0-s alkalmazásoknak is a könyvtári célú hasznosítását.

Ez a virtuális tájékoztató szolgálat sikeresen működött két évig, de a 2005/2006-os tanévben már nem folytatták tovább. Hogy milyen okok miatt kellett befejezni a szolgáltatást, az is tanulságos lehet a webkettes alkalmazások könyvtári környezetben való használatával kapcsolatban. Egyrészt elég megterhelő volt párhuzamosan működtetni a hagyományos referenzszolgáltatás mellett: utóbbi évi 50 ezer kérést válaszolt meg, míg az online változathoz csak valamivel több mint ezer kérdés érkezett egy év alatt – de ezek megválaszolása relatíve több munkát jelentett. A virtuális tájékoztató inkább csak kiegészítője volt a hagyományosnak, másfajta felhasználói igényeket elégített ki, és látszott, hogy nem fogja átvenni annak helyét, vagyis plusz erőforrásokat igényel. Másrészt komoly technikai nehézségeket okozott az, hogy hogyan lehet megjeleníteni az előfizetéses adatbázisok tartalmát a könyvtáros és az olvasó által közösen használt böngészőablakban. Mindkettőjüknek be kellett előbb jelentkezni a harmadik félnél futó referenzszoftverbe, amiben azután egy negyedik helyről (pl. egy adatbázisból vagy egy e-folyóirat-szolgáltatótól) lehetett a tartalmat megjeleníteni, melyet saját – például IP-címalapú – azonosító rendszer védett. Ezért a bonyolultabb referenzkérdések megválaszolása gyakran az ilyen azonosítási konfliktusok miatt nem sikerült. Harmadrészt pedig 2004-től a web 2.0-s technológiákkal megjelentek olyan új alkalmazások, amelyek világhosszá tették, hogy ez a fajta virtuális

referenzszolgálat csak egyike a közösségi hálózatépítési lehetőségeknek. A könyvtárak elkezdtek egyéb eszközökkel is próbálkozni, például az azonnali üzenetküldő szoftverek különféle formáival, vagy a VoIP kapcsolattal, vagyis az interneten átvitt hanggal, amivel meg lehet spórolni az írott kommunikációs formáknál szükséges fáradságos gépelést.

Szétszórtság

A 2004–2008 között megjelent webkettes technikák egyik jellemzője az integráltság hiánya. Mivel olyan sokféle, szétszórt új alkalmazás van, a legtöbb könyvtár csak belekóstol ezekbe, és azután egyetlen kiválasztva közülük azokhoz ragaszkodik a továbbiakban, ahelyett, hogy sokféle különböző – ám épp ezért nehezen fenntartható – web 2.0-s technikát építene bele a szolgáltatási palettájába. Ezt a trendet a kutatók is felismerték, például *Nguyen Cuong Linh* egy 2008-as cikkében [4] meg is állapította, hogy bár az ausztrálzásiai egyetemi könyvtárak legalább kétharmada használt már valamilyen 2.0-s webtechnológiát, de egy százas skálán az átlagos webkettes alkalmazási index csak 12 pont volt, és még a legmagasabb eredményt elérő könyvtár is csak 37 pontot kapott. A kutatási jelentés ezzel mintegy azt sugallta, hogy az volna jó, ha minél magasabb lenne ez az érték, és hogy egy „igazi” webkettes könyvtár RSS csatornákat, blogokat, wikiket, üzenetküldést, podcastot is kínál, továbbá jelen van a Facebook-on és a MySpace-en, népszerűsítő videókat tesz fel a YouTube-ra és telket vesz a Second Life-ban – mindezt abban a reményben, hogy így 50 fölé tornázhassa a web 2.0-s indexét.

De ez így egyáltalán nem praktikus. Egy jól működő könyvtár nem használ eltérő platformokat a beszerzéshez, a kölcsönzéshez és a katalogizáláshoz. A web 2.0 sem különbözik e tekintetben – egy „igazi” webkettes könyvtárat nem lehet létrehozni sok különálló, külső szervereken futó közösségi alkalmazással, melyek fenntartóinak nincs olyan szerződése a könyvtárral, amely garantálná a szolgáltatásuk megbízhatóságát. Vagyis szükséges lenne ezek nagyobb fokú integrációja és stabilizációja, mielőtt a könyvtárak igazán ki tudják használni a bennük rejlő lehetőségeket.

Hitelesítés, biztonság, szellemi tulajdon

Egy másik problematikus terület a közösségi oldalakon a felhasználók jogosultságellenőrzése és a szellemi tulajdon védelme. Sok webkettes alkalmazásnál külső szerveren kell elhelyezni egy intézményi szolgáltatást, ami több nehéz kérdést vet fel. Például: ha a könyvtár által feltöltött tartalom értékes, hogyan lehet azt megvédeni, különösen, ha az nem a könyvtár sajátja, hanem egy partnerétől származik, aki szerződésben kötelezte a könyvtárat a hozzáférés felügyeletére. Vagyis hogyan juttassunk be a webkettes helyekre értékes könyvtári tartalmakat, hogy azokat a közösség szabadon megoszthassa és véleményezhesse? A védett tartalom megosztását nemcsak jogilag, hanem műszakilag is tisztázni kell. A harmadik féltől, üzleti szolgáltatótól származó tartalom közösségi hálózatokba való eljuttatásakor hasonló azonosítási problémák léphetnek fel, mint amelyek az eGain online referenzrendszerrel fordultak elő.

Az ilyen közösségi oldalakon nagy a kísértés arra, hogy a felhasználók „bedobják” a védett anyagokat a közönségbe; például feltöltenek egy fontos folyóirat-cikket PDF-ben, hogy megvitassák a diáktársaikkal. Mert hiszen, ha az ember megoszthatja a nyaralásáról készült JPG képeit a barátaival, akkor miért ne lehetne ugyanez feltenni az aktuális házi feladathoz kapcsolódó szakirodalmat is? Ez persze teljesen illegális, de azzal, hogy a könyvtári szolgáltatásokat kivisszük a web 2.0-s világba, arra bátorítjuk a diákokat, hogy a közösségi helyeken jellemző laza hozzáállást tanúsítsák a sokkal kevésbé megengedő környezetből származó, „hivatalos” könyvtári tartalommal kapcsolatban is.

Még ennél is rosszabb az a jelenség, amikor a könyvtári wikik és blogok bot-támadásnak esnek áldozatul, vagyis olyan külső szoftverrobotok árasztják el őket, amelyek a saját, oda nem illő tartalmukat (pl. pornóoldalak) propagálják. Ha a könyvtárosok nem ellenőrzik és moderálják napi rendszerességgel a bejegyzéseket és hozzászólásokat, akkor ennek a veszélye is fennáll. A hagyományos könyvtári online szolgáltatásoknál ezzel szemben nincsenek ilyen gondok: ezeket nem tudják eltéríteni rosszindulatú szoftverek, és nem kell őket folyamatosan személyesen felügyelni a könyvtári dolgozóknak, ami fölösleges időrabló munka.

Felnőni a web 2.0 kihíváshoz

Mindazonáltal a felsorolt aggályok egyike sem ok arra, hogy ne tekintsük fontosnak a web 2.0 jelentőséget könyvtári szempontból. Megtanít például arra, hogy a felhasználók milyenek szeretnék látni a webes szolgáltatásokat. Ami igazából megkülönbözteti a régi webet az újtól, az az, hogy a felhasználó úgy érzi, bevonták a szolgáltatásba és befolyásolhatja azt. 2004 előtt már voltak információban nagyon gazdag és érdekes webhelyek, melyeket az emberek örömmel olvastak és használtak, de egy-egy ilyen szájt olyan érzést keltett, hogy azt a webfejlesztők főrangú „kasztja” nyújtja a hálás felhasználóknak. Igaz, hogy némi HTML nyelvtudással és egy webszerverhez való hozzáféréssel elvileg bárkinek megvolt már akkor is a lehetősége, hogy saját honlapot csináljon, de ez a réteg is egy szerencsés kisebbség volt, a digitális szakadék jó oldalán. Az új webet az jellemzi, hogy a felhasználói kör átveszi a hatalmat a hálózati elittől, amely eddig meghatározta, hogy az emberek mit találhatnak a weben. Az internetezők által feltöltött és megosztott tartalmak nagy része persze elég egyszerű és érdektelen. De mivel ez most már egy „össznépi” web és nem egy merev „kasztrendszer”, a felhasználók azt kapják, amit akarnak. És az emberek fel akarják tölteni a dolgaikat, továbbá a saját igényeik szerint akarják alakítani a web kinézetét.

Tehát, ha a digitális információszolgáltatások használói szeretik a web 2.0-s érzést és funkcionálitást, akkor a könyvtáraknak ezt kell nyújtaniuk. A Strathclyde Egyetem könyvtárában ezt úgy oldották meg, hogy a digitális szolgáltatások mögött egy stabil és egységes háttér (backend) üzemel, mint amilyen a hagyományos könyvtári integrált rendszereknél is van, és erre épül egy megjelenítési réteg (frontend), amely alkalmas a közösségi hálózatépítésre, a címkézésre, és más hasonló tipikus webkettes tevékenységekre. Ennek a stratégiának az a lényege, hogy minden ilyen új funkciót a könyvtári rendszeren belül old meg és nem egy sor külső, nem könyvtári alkalmazáson keresztül. Ezen elvnek megfelelően, amikor a könyvtár az integrált rendszere gyártójától egy új keresőmodult vásárolt, egyben web 2.0-s kiegészítő funkciókat is beszerzett hozzá. Így a felhasználók, miközben a helyben tárolt és az egyéb szolgáltatóknál elérhető információforrásokban egyszerre tudnak keresni, a számukra fontos találatokat hiperlink kapcsolatokon át exportálhatják is külső webkettes helyekre, továbbá kommentálhatják, címkézhetik és értékelhetik azokat, és mindezt a könyvtár saját web 2.0-s

környezetében, a számukra nyújtott tárhelyet használva. Emellett a találati lista „mashup”-ok formájában most már külső forrásokból származó kivonatokat, tartalomjegyzékeket, könyvborítókat is tartalmaz, így a korábbinál több információt nyújt az egyes tételekről.

Azzal, hogy a webkettes funkciókat a könyvtári rendszerbe lehetett integrálni, és a személyes beállítások és kiegészítések egységesen a könyvtár gépén tárolódnak, a felhasználók azonosításának ügye is könnyebben megoldható: egyetlen *Shibboleth* hitelesítési ponton belépve a felhasználó zavartalanul tud mozogni a webkettes környezet egyes részei közt.

Hátrányok

De ennek a megoldásnak is vannak hátrányai. Az egyik az, hogy a nagyon színes web 2.0-s világ valamennyi lehetőségét nehéz egyetlen kiegészítő modullal megvalósítani a könyvtári integrált rendszerben. Fennáll annak a veszélye, hogy ez csak gyenge utánpótlás lesz a valódi, jóval izgalmasabb fejleményeknek, hiszen ezzel a stratégiával a sokféleséget próbáljuk kiküszöbölni, hogy egy könyvben kezelhető rendszerünk legyen – miközben épp a sokféleség a web 2.0 lényege. A másik veszély, hogy ha mindent egy lapra teszünk fel, az kényelmes, de kockázatos megoldás. Ha egyetlen gyártótól beszerzett integrált szolgáltatást használunk, akkor túl sok bizalmat szavazunk meg neki, és ha esetleg cserbenhagy, akkor nem marad alternatívánk. Azok a könyvtárak, amelyek mindenféle webkettes szolgáltatást kínálnak a legkülönbözőbb platformokon, szétterítik ezt a kockázatot. Például most, amikor a hitelválság súlyosbodik és egyes web 2.0-s szolgáltatók komoly nehézségekkel küzdenek, ezek a változatos infrastruktúrát használó könyvtárak nagyobb biztonságban vannak.

Következtetések

Az világos, hogy a web 2.0 mozgalom kihívásait a könyvtárak nem hagyhatják figyelmen kívül, és fejleszteni kell a szolgáltatásaikon. De a válasz mikéntje nem egyértelmű. Ha egyszerűen csak használatba vesszük a különféle webkettes szolgáltatásokat, amikor megnyílik rá a lehetőség, az hosszú távon nem lesz praktikus, mert megoldhatatlan nehézségekhez vezet a munkamennyiség, a biztonság, a felhasználók jogosultságának ellenőr-

zése és a szellemi tulajdon kezelése területén. Ugyanakkor, ha összehasonlítjuk a web 2.0 izgalmas, dinamikus világát egy 1.0-s, statikus könyvtári honlappal: a nehézkes OPAC keresővel és a passzív információs oldalakkal, ahol nincs lehetőség az interakcióra, a felhasználói részvételre és tartalom bővítésre, illetve a felület igény szerinti átalakítására, akkor az összevetés eredménye elég kiábrándító. Úgyhogy szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a könyvtári webhelyek egyszerűen már nem elég jók.

A University of Strathclyde könyvtára az online referenszolgáltatás terén szerzett korábbi tapasztalatai alapján azt a konzervatív megoldást választotta, hogy a meglévő integrált rendszerét bővíti ki webkettes funkciókkal, míg más könyvtárak a gyorsan szaporodó külső platformokat kezdték el használni. Hogy melyik válaszreakció lesz sikeres, azt majd az idő eldönti, de az biztos, hogy minden könyvtárnak ki kell alakítania a maga webkettes stratégiáját és azt kell követnie határozottan, de megfontoltan. E nélkül azt kockáztatja, hogy online szolgáltatásai a kilencvenes évekből itt maradt, megkopott és unalmas mauzóleumokká válnak – *Miss Havisham-féle* teadélutánok internetes meg-

felelőivé, melyeket egyre kevesebb és kevesebb ember látogat.

Irodalom

- [1] LANINGHAM, Scott (riporter): IBM developerWorks Interviews: Tim Berners-Lee (2006. aug. 22.). = <http://www.ibm.com/developerworks/podcast/dwi/cm-int082206txt.html> (letöltve 2008. december 23.)
- [2] O'REILLY, Tim: What is Web 2.0? Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software (2005. szept. 30.). = <http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html> (letöltve 2008. december 23.)
- [3] DAVIS, K. – SCHOLFIELD, S.: 'Beyond the virtual shore': an Australian digital reference initiative with a global dimension. = *Library Review*, 53. köt. 1. sz., 2004. p. 61–65. DOI: 10.1108/00242530410514801.
- [4] LINH, Nguyen Cuong: A survey of the application of Web 2.0 in Australasian university libraries. = *Library Hi Tech*, 26. köt. 4. sz. 2008. p. 630–653. DOI: 10.1108/07378830810920950.

/JOINT, Nicholas: The Web 2.0 challenge to libraries. = *Library Review*, 58. köt. 3. sz. 2009. p. 167–175./

(Drótos László)

Digitális könyvtárak felhasználóközpontú és bizonyítékalapú fejlesztése

Bevezetés

Az észak-amerikai egyetemekre mostanában került be az első olyan generáció, amely a 20. század utolsó évtizedében elterjedt digitális technológiával együtt nőtt fel. Ezek a fiatalok már egész életüket számítógépek, videojátékok, digitális zenelejátszók, videokamerák, mobiltelefonok és más hasonló eszközök között töltötték, ezért másként gondolkoznak és viselkednek, mint elődeik – viszont olyan oktatási környezetbe kerülnek, amelyet még nem nekik terveztek. És persze a felsőoktatási könyvtárak, illetve ezek információ-visszakereső rendszerei sem a netgeneráció újfajta tudásszerzési és -menedzselési szokásai szerint lettek kialakítva.

Az utóbbi évek gyors technológiai változásai, az aggasztó pénzügyi bizonytalanság és a fokozódó felhasználói elvárások közepette a *California*

Polytechnic State University (Cal Poly) könyvtárában úgy döntöttek, hogy újragondolják a könyvtári folyamatokat, eljárásokat és szolgáltatásokat. Az ott dolgozók megértették, hogy másként kell ezen túl gondolkodniuk és megváltozik a szerepük az oktatási folyamatban. A változtatás szükségességét nemcsak az új generációk újszerű tájékozódási szokásait elemző szakirodalom erősítette bennük, hanem az a 2004-es LibQUAL-felmérés is, amit az *Association of Research Libraries* folytatott a könyvtárban. A vizsgálat az olvasók és a könyvtárosok közötti interakciókra, a könyvtári információforrásokhoz való hozzáférésre, és a könyvtár fizikai terének használatára vonatkozott. A második területet igen alacsonyra értékelték az egyetemi hallgatók: 75 százalékuk mondta azt, hogy rendszeresen a Yahoo- és a Google-jellegű keresőket használja információszerzésre, és csak négy százalékuk keres a könyvtár információforrásaiban, annak a honlapjáról elindulva.

A Cal Poly könyvtárosait megriasztotta ez a hatalmas „szakadék” az olvasói elvárások és a könyvtár szolgáltatásai között, és revízió alá vették azokat a hallgatólagosan elfogadott korábbi feltételezéseket, amelyek eddig meghatározták a szakmai döntéseket a könyvtárban. Közelíteni kívántak a valós igényekhez, ezért bizonyítékokra alapozott (*evidence-based*) fejlesztésbe kezdtek, vagyis bevonták az egyetemistákat a digitális könyvtári projektekbe, hogy hiteles képet kapjanak az elvárásairól, preferenciáikról, igényeiről és szükségleteikről.

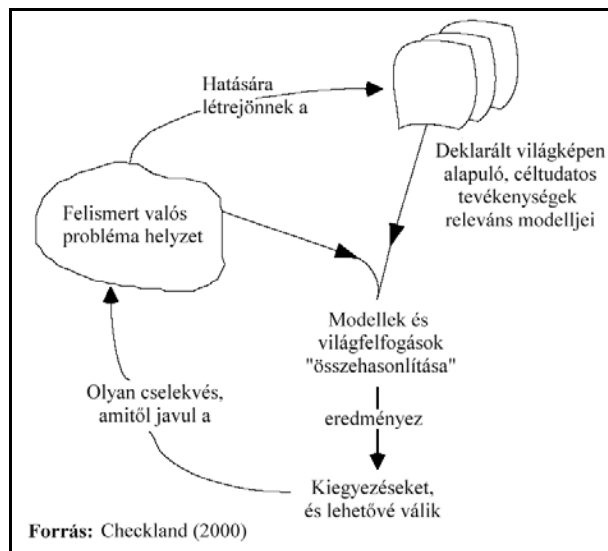
A „csinálva tanulás” amúgy is jellemző oktatási módszer ezen az egyetemen, így ez a kísérlet mindkét félnek hasznos volt. A diákok – tanszéki irányítás mellett – fogalmazták meg a megoldandó problémákat, határozták meg a kutatási módszereket, végezték el az adatok elemzését, és készítették el az eredményeket bemutató jelentéseiket. Az emberközpontú és „szoftrendszer” szemléletű elemzés, illetve tervezés során többféle vizsgálati módszert is használtak, például fókuszcsoportokat, használhatósági tesztek, gyors prototípusgyártást, használói felméréseket stb. 2003 és 2006 között az egyetemi hallgatók több digitális kezdeményezésben is részt vettek: többek között egy közös keresőfelület áttervezésében, egy kutatást segítő portál fejlesztésében, és a könyvtári webhelyet használók személyiségprofiljainak kialakításában.

Bizonyítékokon alapuló és rendszerszemléletű gondolkodás

A Cal Poly könyvtárában a digitális szolgáltatások átalakításánál két elvet alkalmaztak. Egyrészt csak bizonyított tények alapján hozták a döntéseket, a korábbi megalapozatlan feltételezések helyett. A bizonyítékalapú könyvtárosság (*evidence-based librarianship = EBL*) fogalmát *Eldredge* vezette be 1997-ben a könyvtár- és információtudományi szakirodalomba.^[1] Később *Booth*^[2] egy 2002-es cikkében úgy határozta meg az EBL lényegét, hogy az olyan megközelítés, amely a felhasználók által szolgáltatott, a könyvtárosok által megfigyelt, illetve a kutatásokból leszűrhető tényszerű bizonyítékok gyűjtését, értelmezését és felhasználását preferálja.

Másrészt a „szoft” rendszerekre kidolgozott eljárásokat és eszközöket használták. A *soft systems methodology (SSM)* *Peter Checkland* angol professzor nevéhez fűződik, aki 30 évvel ezelőtt a

Lancaster University Management School kutatójaként dolgozta ki ezt a holisztikus rendszerszemléletet olyan komplex helyzetekre, amelyeknél az érintetteknek még abban sem könnyű megegyezni, hogy mi a megoldandó probléma. Ez a gondolati rendszer adott keretet tehát a hallgatóktól begyűjtött tényadatok értelmezésének, és egyfajta közös nyelvet és eszközkészletet nyújtott a bonyolult és egymással összefüggő kérdések megvitatásához és elemzéséhez. Az SSM módszertanát alkotó elemek: problémamegfogalmazás, modellezés, összevetés és cselekvés – határozták meg azt az iteratív tanulási folyamatot, amelynek során a fontos adatokat kiválasztották és értékelték, megtörtént a különféle értelmezések összehasonlítása és szembeállítás, valamint a figyelemre méltó felismerések – és a megoldatlan különösségek – felvázolása és befogadása (1. ábra).

1. ábra SSM folyamatok^[3]

A könyvtárosok már 2004-ben elsajátították az ehhez szükséges kritikai gondolkodást, amikor az egyetemi hallgatók egy reprezentatív csoportjának nyitott végű kérdéseket tettek fel és az azokra kapott válaszokat elemezték. Ez jó alkalom volt arra, hogy megértsék az informálódás különféle módozatainak hatását a tanulási folyamatra. Megértő hozzáállásuk sokat segített később a webes felületek tervezése és fejlesztése során, mert figyelembe tudták venni a különböző felhasználói rétegek igényeit. Arra is rávilágított ez a felmérés, hogy bár a könyvtárosok az információkeresés folyamatát is élvezik, az egyetemisták számára inkább az információ megtalálása, megosztása és felhasználása fontos.

Ezt a különbséget felismerve a könyvtár vezetése felkért néhány professzort az ember-gép kapcsolattal (*human-computer interaction = HCI*) foglalkozó tanszékről, hogy a hallgatóikat bízzák meg a problémák definiálásával, a módszertani kivitelezéssel és az adatok elemzésével. Ennek eredményeként egy hároméves időszak alatt a digitális projektek döntési szempontjai „könyvtárközpontúakból” „felhasználóközpontúakká” váltak. Ez a változás természetes következménye volt annak, hogy a diákok által szolgáltatott és az általuk kiértékelt tényadatok hatására a könyvtárosok elkezdtek megkérdőjelezni azt, ahogyan korábban látták és tették a dolgokat. Az SSM szemléletű kutatás arra készítette a könyvtár szakembereit, hogy újratanulják a szerepeiket, és felelős döntéshozók legyenek. Emellett lehetővé tette gyakorlati problémák megoldását is, szimultán a szakmai fejlődéssel, melynek során a könyvtárosok újragondolták a szervezeti célokat, újrafogalmazták az ügyfélkörükkel való kapcsolatukat, és újraképzelték a munkahelyi szerepüket a „nagy kép” részeként, az oktatási intézmény feladatai között.

Felhasználóközpontú tervezés

A Cal Poly digitális könyvtárában bevezetett felhasználócentrikus, együttműködésből nyert tényekre alapozott tervezési elvek a műszaki cikket gyártó cégeknél elterjedt hozzáállást tükrözik. Ezeknek a tervezői rájöttek, hogy a termékeik sokkal sikeresebbek, ha a célközönség elvárásait, igényeit és viselkedésmódját figyelembe veszik a „felhasználói felület” kialakításánál, vagyis az ember-gép kapcsolat megtervezésénél. A digitális könyvtárak esetében is szükség van a végfelhasználók (pl. az egyetemi hallgatók) és a digitális információk világa közötti érintkezési felület optimalizálására. Ebből a szempontból nézve a megváltozott könyvtárosi szerep lényege az *input* (hogyan kérdezzük le az információforrást egy adott problémakörben?) és az *output* (hogyan értelmezzük az információforrástól érkező válaszokat?) mechanizmusok megkönnyítése.

A felhasználói szükségletek és korlátok központi szerepet játszanak a Cal Poly információs rendszerei tervezésének minden fázisában. Nemcsak számszerűsíthető szempontokat vesznek figyelembe ilyenkor, hanem nagy hangsúlyt kapnak a minőségre vonatkozó igények is, melyeket interjúk, fókuszcsoportos módszerek és kísérleti alanyok megfigyelése révén gyűjtenek össze. A visszacsatolós, gyors prototípusokra alapozott tervezés-

nek köszönhetően rövid időn belül megtörténik a kiértékelés, a módosítás és a megvalósítás, ami garantálja az azonnali felhasználói elégedettséget. A szemtől szemben való kommunikáció a könyvtárosok és az egyetemi hallgatók között azt is lehetővé teszi, hogy a könyvtárosok betekintést nyerjenek a felhasználói kör látásmódjába. A kutatást felügyelő tanszék jó háttérrel jelent, ahová további vizsgálatra vissza lehet küldeni a különösen bonyolultnak bizonyult problémákat, hogy a későbbi szemeszterek során újra foglalkozzanak ezekkel. A megoldásokra törekvő hozzáállás pedig ösztönzi a folyamatos szolgáltatásfejlesztést, a szervezeti változásokat, és elősegíti az egymás iránti érdeklődésen alapuló kapcsolatokat a könyvtáron belül és a tágabb egyetemi környezetben is.

Digitális könyvtári projektek

1. példa: Közös keresőfelület

Amikor az ARL LibQUAL felmérése világossá tette, hogy a hallgatók sokkal inkább a Google keresőt preferálják, a könyvtár felkért néhány diákot, hogy teszteljék az Ex Libris *MetaLib* nevű keresőjét és az azt kiegészítő *SFX* linkelő modult, abban a reményben, hogy ezeket hasznosnak találják majd a felhasználók a különböző adatbázisokban való egyidejű kereséshez. A HCI tanszék professzora azt a feladatot adta a diákjainak, hogy vizsgálják meg, hogyan lehetne ennek a „kulcsrakész” szoftvercsomagnak a kezelőfelületét úgy átalakítani, hogy egyfajta metakeresőként szolgáljon a könyvtár jelentős méretű e-folyóirat- és e-naplilap-adatbázisaihoz, valamint egyéb digitális információforrásaihoz? A tanszék által megbízott tesztelők először megvizsgálták a kész termék felületének használhatóságát: képernyőfotókat és „hangos jegyzőkönyveket” készítettek, majd megnézték a közösen lekeresendő információforrások saját kezelőfelületeinek képességeit is. Ezután fókuszcsoportos beszélgetések következtek, hogy megismerjék az egyetemi hallgatók információkeresési igényeit és tapasztalatait, s ezt követte az összegyűjtött vélemények leírása és a bennük felismerhető mintázatok azonosítása.

Miután jobban megismerték társaik elvárásait, a kutatást végző diákok módosításokat javasoltak a „dobozból kivett” szoftveren. Az információ megjelenítésére és a felhasználói navigációra vonatkozó alapelveket figyelembe véve először papíron terveztek meg egy javított verziót. Négy keresési mintafeladatot is kitaláltak, melyeket végrehajtottak

az eredeti keresőszoftveren és a papírprototípuson – ez a kísérlet újabb megoldandó problémákat hozott felszínre. Ezt egy sor további prototípus létrehozása követte – a táblára felvázolt egyszerű krétarajzoktól kezdve, a szinte teljesen kidolgozott modellekig –, amelyek a *MetaLib* kezelőfelületének minden részletére kiterjedtek (pl. képernyő-elrendezés, navigációs fülek, ikonok, logók és gombok). Az egyik ilyen alternatív felületet *PolyDog*-nak nevezték el a tervezői, a könyvtár *PolyCat* (*polytechnic online public access catalog*) rendszerének nevéből készítve szójátékot. Bár végül ez nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, de egy másik átalakítási tervet annyira jónak találtak a könyvtárosok, hogy nemcsak megvalósították a helyi rendszernél, hanem a gyártónak is továbbították, és ez inspirálta is a *MetaLib* soron következő, 3. verziójának kialakítását. Ily módon a könyvtárosok az üzleti adatbázis-szolgáltatások hagyományosan passzív fogyasztóiból az információ- és tudáskezelő rendszerek fejlesztésének aktív szereplőivé léptek elő.

2. példa: Kutatási segédletek

Ennél a projektnél az ember-gép kapcsolattal foglalkozó diákok egy másik csoportjával dolgoztak együtt a könyvtárosok, és a könyvtár honlapján található kutatási útmutatókat vették elemzés alá. A 2004-es felmérés már jelezte, hogy bár a könyvtári szakemberek gyakran használják ezeket egyfajta „sorvezetőként”, de az egyetemi hallgatók számára az ilyen forráslisták nem igazán hasznosak – nem az ő keresési szokásaikba illeszkednek, hanem inkább a hagyományos információszolgáltatás mintáit követik. Az alapkérdések ezek voltak: „Mit tudnak a Cal Poly hallgatói a könyvtári forrásokról?” „Mit szeretnének tudni?” „És hogyan akarják ezeket megismerni?” A válaszok megerősítették a korábbi eredményt, miszerint mindössze 4 százalékuk használja a könyvtári információforrásokat, és akik ezekben keresnek könyveket és folyóiratokat, többnyire még azok sem tudják, hogy a könyvtárosoktól segítséget kaphatnának ehhez – vagyis nem tekintik őket partnernek az információkeresésben, hanem inkább az internetre és barátaik segítségére támaszkodnak. A netgeneráció webhasználati jellemzői alapján a projektben részt vevő diákok változtatásokat javasoltak a kutatási segédletek nemrég átdolgozott, egydimenziós elrendezésű sablonján. Eredetileg csak a használhatóságot javító kisebb módosításokra gondoltak, de a tesztelési eredményeket elemezve végül egy teljesen új sablont kellett kialakítani, amely figyelembe veszi a hallgatóknak azt az igényét, hogy az

egy-egy kurzusokhoz tartozó források legyenek egy helyen összegyűjtve. Azzal, hogy feladták a könyvtárközpontú, bibliográfiaszerű elrendezést, és felismerték, hogy az informálódási készségek szorosan együtt fejlődnek a szakmai ismeretek elsajátításával, a könyvtárosok fontos lépést tettek a hallgatóközpontú tartalomfejlesztés felé. Ennek a szemléletnek a legkiérleltebb mintapéldája a Cal Poly üzleti információs portálja a www.lib.calpoly.edu/staff/fvuotto címen, amelynek kialakítása mögött egyrészt komoly felhasználói teszt sorozat van, másrészt a tanszékek által elvárt hallgatói teljesítmények alapos ismerete.^[4]

3. példa: Tudományágak szerinti információs portál

Az egyetemi hallgatók információkeresési és tanulási szokásait felmérő kérdőívek elemzése két érdekes új szempontot is felvetett: nevezetesen az eltérő tanulási stílusoknak és a különböző évfolyamok igényeinek figyelembe vételét a tartalomszolgáltatások tervezésekor. A projektben részt vevő diákok egy kétdimenziós szerkezeti modellre tettek javaslatot, amely egyaránt tekintetbe veszi az intelligencia különböző formáit (pl. absztrakt, szöveges, képi, zenei, kinezteziás, közösségi) és azt, hogy az egyetemistáknak más jellegű és szintű információkra van szükségük az alapozó tárgyak tanulásakor, és másra a felsőbb évfolyamokon, miután már megtörtént a szakosodás és elkezdődik az adott tudományág ismeretszerzési szokásainak elsajátítása. Ezekre a vizsgálati adatokra alapozva a diákok a támogató (*scaffolding*) megközelítést tartották megfelelőnek, amelynek során a tanuló egyfajta mankót kap: vagyis kellően nehéz feladatokat és a hozzájuk járó segítséget, amivel a jelenlegi tudásszintjéről egy magasabb szintre tud lépni. Az eredmény egy olyan táblázat lett, amely figyelembe veszi a célközönség tagjainak eltérő „dimenzióit”: hogy milyen szinten tartanak az oktatási folyamatban, illetve, hogy milyen típusú az intelligenciájuk, és jól felhasználható-e a szakterületi információs portál szerkezetének kialakításánál.

4. példa: Webtartalom tervezés

A következő lépcső az volt, hogy a diákok „személyeket” definiáltak: olyan fiktív alakokat, akik megismerik a felhasználók egy-egy archetípusát. A hatféle karaktert a korábbi felmérésekből leszárt tapasztalatok alapján alkották meg, és a szereplőket különböző szituációkba helyezve és feladatok elé állítva, tovább árnyalhatták velük a korábban definiált 2D-s szerkezeti modellt. Egy harmadéves

egyetemista például, először kezd el szaktárgyakat hallgatni, és ekkor válik számára fontossá, hogy elérje és megértse a szakfolyóiratok cikkeit. Amikor önálló kutatási feladatot kap, akkor meg kell ismernie az adott tudományterület sajátos kutatási szokásait. Később ráeszmél, hogy a tudás exponenciális növekedése miatt egész életen át való tanulásra lesz szüksége a munkahelyén is, és el kell sajátítania az ehhez szükséges jártasságot. Ahogy közeleg az egyetemi tanulmányainak befejezése, úgy egyre inkább érdeklődni kezd az iparban folyó kutatások iránt is. A tanulmányok előrehaladtával az egyetemi hallgatók információs igényének változik a mélysége, szélessége és irányultsága is. A támogató tanulás sémája megfelelő keretet adott az eltérő felhasználói típusokat jellemző hipotetikus célok („mit”) és feladatok („hogyan”) táblázatos formában való áttekintéséhez. Ugyancsak táblázatok készültek a hat fiktív személy tanulási stílusának azokról a jellemzőiről, amelyek a tartalomszolgáltatások tervezésénél relevánsak lehetnek. A személyiségprofilok kidolgozása jelentette ennek a hároméves, a tanszék által felügyelt, de a diákok által – a könyvtárosokkal együttműködve – lefolytatott projektnek a csúcspontját. A résztvevők mélyen beleásták magukat a felhasználói típusok céljainak, viselkedésének és hozzáállásának tanulmányozásába, és ezek az ismeretek hatással lesznek ezentúl a digitális szolgáltatások fejlesztése közben hozott döntésekre.

A munka során a könyvtárosok elkötelezték magukat, hogy állandó dialógust folytassanak a célközönségükkel és az egyetem egyéb érdekelt tagjaival. A több éves együttműködésnek egy előre nem látott következménye is volt: a könyvtárnak és a könyvtárosoknak megnőtt a hatásköre és a becsülete. A Cal Poly diákjai már nem úgy gondolnak a könyvtárosokra, mint akik csak üzemeltetik az

információforrásokat és szakértők azok használatában, hanem mint akik közvetítik a tudást és segítik a tanulási folyamatot. A könyvtárról alkotott kép is hasonló változáson ment át: passzív forrásközpont és archívum helyett a könyvtárra már mint az oktatás, a kutatás és a tanulás aktív központjára tekintenek.^[5]

Irodalom

- [1] ELDREDGE, J. D.: Evidence-based librarianship: an overview. = *Bulletin of the Medical Library Association*, 88. köt. 4. sz. 1997. p. 280–302.
- [2] BOOTH, A.: From EBM to EBL: two steps forward or one step back? = *Medical Reference Services Quarterly*, 21. köt. 3. sz. 2002. p. 51–64.
- [3] CHECKLAND, P. B.: Soft systems methodology: a thirty year retrospective. = *Systems Research and Behavioral Science*, 17. köt. 2000. p. S11–S58.
- [4] SOMERVILLE, M. M. – VUOTTO, F.: If you build it with them, they will come: digital research portal design and development strategies. = *Internet Reference Services Quarterly*, 10. köt. 1. sz. 2005. p. 77–94.
- [5] ROGERS, E. – SOMERVILLE, M. M. – RANGLES, A.: A user-centered content architecture for an academic digital research portal. = KOMMERS, P. – RICHARDS, F. (szerk.): *Proceedings of ED-MEDIA 2005 – World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia, & Telecommunications*, Montreal, 2005, Association for the Advancement of Computing in Education, Chesapeake, VA, p. 1172–1177.

/SOMMERSVILLE, Mary M. – BRAR, Navjit: **A user-centered and evidence-based approach for digital library projects.** = *The Electronic Library*, 27. köt. 3. sz. 2009. p. 409–425./

(Drótos László)

Digitális könyvtárak Kínában: fejlődés és lehetőségek

Bevezetés

A digitális könyvtárak elektronikus formátumban levő információkat gyűjtenek, dolgoznak fel, rendszereznek, tárolnak és számítógépes hálózaton át juttatják el azokat a használókhoz. A lényeg tehát: a digitális forrásokon alapuló gyors információszolgáltatás. A számítástechnika és az internet fejlődésével párhuzamosan egyre több digitális könyv-

tár jelent meg az elmúlt években Kínában is. A *China Academic Digital Library* programhoz kapcsolódó főbb projektekről Shen és szerzőtársai írtak egy áttekintést 2007-ben.^[1] A *Sichuan Egyetem* könyvtárának igazgatója és egyik szaktájékoztatója által ismertett újabb kutatás azt igyekezett felmérni, hogy hogyan fejlődtek a kínai digitális könyvtárak. A vizsgálat az *Oktatási Minisztérium* rangsora szerinti első tíz egyetem könyvtárának,

továbbá öt népszerű közkönyvtárnak és egy elismert tudományos könyvtárnak a honlapjára terjedt ki. Táblázatban foglalták össze, hogy az egyes honlapok főmenüje mit tartalmaz, hogy van-e online tájékoztató szolgálat, illetve tudományos információforrásokat integráló portál, s hogy létezik-e közös keresési lehetőség (meta-search). Elemezték és összehasonlították a honlapok felépítését, a rajtuk keresztül elérhető digitális forrásokat, a témakörök szerinti navigációt, a saját fejlesztésű adatbázisokat, a felhasználók tájékoztatását és oktatását, és más fontos jellemzőket. A kapott eredményeket összehasonlítva a „digitális könyvtár” definíciójában szereplő jellemzőkkel, a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy a vizsgált könyvtári honlapok mindegyike megfelel ezeknek a kritériumoknak, vagy legalábbis a digitális könyvtárrá válás kezdeti stádiumában van, még ha nem is hívja magát mindegyik szolgáltatás így.

Az eredmények összefoglalása

Egy kivételével mindegyik könyvtár működtet virtuális tájékoztató szolgálatot. A honlapok felépítése és az általuk kínált digitális források összetétele azt jelzi, hogy a felsőoktatási könyvtárak Kínában is alapvetően szolgáltatásorientáltak (akárcsak pl. a *California Digital Library*). De előfordulnak speciális kutatói igényekre szakosodott információforrások is: például a *Shanghai Digital Library* muzeális anyagok, ritka könyvek, kéziratok, képek és audiovizuális dokumentumok digitalizált változatait kínálja (ez a gyűjtemény pedig az *American Memory* honlaphoz hasonlít). Ugyanakkor üzleti jellegű adatbázis-szolgáltatást nem folytatnak a kínai tudományos és közkönyvtárak. Ilyen vállalkozásokat a kiadók és a közvetítő cégek üzemeltetnek, és teljes szövegű e-folyóiratokat, illetve e-magazinokat, valamint e-könyveket lehet találni bennük. Például a *Super-Star* nevű digitális könyvtár mintegy egymillió elektronikus könyvet kínál online olvasásra.

A könyvtárak honlapjain található elektronikus információforrások két típusba sorolhatók: saját fejlesztésű, illetve vásárolt/előfizetett adatbázisok. A saját készítésűek között vannak disszertációarchívumok, digitalizált különgyűjtemények, webcímek tematikus nyilvántartásai, könyvtári katalógusok és más hasonlóak. A vásárolt tartalomszolgáltatások között megtalálhatók az *Elsevier* és a *Kluwer* kiadó elektronikus folyóiratai, az *EBSCO* online adattárjai, az *IEEE/IEE* digitális könyvtára stb., és vannak helyben tükrözött források is: ilyenek például a kínai nyelvű szövegtárak, az *EI*

CompendexWeb, valamint a különféle CD-ROM kiadványok helyi hálózaton át elérhető másolatai.

A 2004-ben publikált legutóbbi hasonló vizsgálat^[2] eredményeivel összehasonlítva egyértelműen látszik, hogy a kínai elektronikus források számban és minőségben is sokat fejlődtek három év alatt, különösen az olyan „házi” készített adatbázisok, mint a hálózati információforrások címgyűjteményei és a speciális adattárak. Érdeemes azt is megemlíteni, hogy mind a könyvtárosok, mind pedig a tudományos kutatók felismerték az Open Access források fontosságát, és nemcsak hogy fokozottan használják őket, de maguk is fejlesztenek hasonló nyílt archívumokat.

Míg 2004-ben legfeljebb három kínai könyvtári portál működött, mostanra a legtöbb nagy könyvtár létrehozta a saját felületét, amelyen át egységesen kereshetők az adatbázisok, egyszerre több információforrás is lekérdezhető, regisztráció után személyre szabhatók a szolgáltatások. A „MyLibrary”, vagyis a személyes felület kialakításának lehetősége fontos lépés a digitális könyvtárak fejlődésében, de a tapasztalatok szerint a felhasználók még nehezen értik és nem elég aktívan használják ezt a lehetőséget. A vizsgált könyvtáraknak saját regisztrációs és hitelesítő rendszereik vannak – kettő kivételével, amelyek még nem kínálnak ilyen belépési lehetőséget az olvasóiknak.

A korábbi helyzethez képest egységesebb lett a honlapok felépítése is. Az egyetemi és tudományos könyvtárak honlapjainak főmenüje nagyjából ugyanazokból a pontokból áll: „Újdonságok”, „Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumküldés”, „Linkgyűjtemény”, „Kiemelt szolgáltatások”, „Katalógus”, „Hírek”, „Tézisek és disszertációk beadása” stb. Különbségek inkább csak az egyes funkciók elnevezésében vannak: például a tájékoztató szöveg néhol „Olvasói útmutató”, máshol „Felhasználói tudnivalók” vagy „A szolgáltatás ismertetése” cím alatt érhető el.

Mindegyik könyvtárnál található olyan saját készítésű adatbázist, amely a hálózaton való navigációt segíti a legfontosabb információforrások címeinek összegyűjtésével. Az internetes források katalogizálását a *China Academic Library and Information System (CALIS)* nevű szervezet koordinálja. 2004-es felmérése során *Zhao* még úgy találta, hogy ezek a linkgyűjtemények nem egységesek és kevés rekordot tartalmaznak. A következő években sikerült jobban szabályozni és feltölteni őket, úgyhogy a CALIS navigációt segítő portálja

már jól használható: 78 szakterülethez készültek eddig ilyen adatbázisok, s ezek többsége nyilvánosan elérhető bárkinek.

A könyvtári honlapokat böngészve gyakran találunk híreket és terveket a felhasználók oktatásával kapcsolatban, a szakkönyvtárosok rendszeresen tartanak tanfolyamokat, és az adatbázis-szolgáltató cégek is meghirdetik saját képzéseiket. Mindezek segítik a felhasználókat abban, hogy hogyan használják az elektronikus forrásokat, hogyan keressenek a teljes szövegű adatbázisokban, vagy éppen hogyan alakítsák át a saját igényeiknek megfelelően a kezelőfelületet.

Digitális könyvtári elvek, szabványok és együttműködések

A digitális könyvtárak fejlesztése és működtetése költséges feladat, nem lehet teljes egészében állami költségvetésből finanszírozni, és nem szerencsés, ha minden könyvtár önállóan próbál ilyet létrehozni. Hogy szervezeten és szakszerűen folyjon az elektronikus információforrások fejlesztése, a tervezés, a működtetés és a technológia egységesítése érdekében három szabályzatot kell betartaniuk a könyvtáraknak. 2004 szeptemberében fogadták el a kínai digitális könyvtári szabványt, amely elsősorban a fejlesztést és a szolgáltatást szabályozza.

A CALIS 2006-ban 22 egyetemi könyvtárral együtt létrehozta a kínai tudományos digitális könyvtárak

szövetségét. Ez az összefogás szintén az integrált tervezést, az egységes szabványok alkalmazását, a közös fejlesztést és az erőforrások megosztását tűzte ki célul. Az együttműködés jó példája a fent említett tematikus navigációs portálon kívül a diszszertációk tervezett egységes digitális gyűjteménye. Ugyancsak jelentős eredmény az amerikai kooperációval működő *Million Book Digital Library Project* (www.cadal.net). A digitális könyvtárak növekedésének legnagyobb akadályát a copyright és az elégtelen finanszírozás jelenti. Előbbin az Open Access archívumok ösztönzése, utóbbin a Google-lal való együttműködés segíthet.

Irodalom

- [1] SHEN, X. – ZHENG, Z. – HAN, S. – SHEN, C.: A review of the major projects constituting the China Academic Digital Library. = *The Electronic Library*, 26. köt. 1. sz. 2007. p. 39–54.
- [2] ZHAO, P. – XU, P. – WU, T. Z. – LI, B. Y.: Investigation and analysis of digital libraries in China. = YE, J. Z. – FANG, J. – UWE, R. – NCOLE, P. (szerk.): *A Study on the Progress of Science of Science Library*. Beijing, Science Press, 2005. p. 63–78.

/YAO, Leye – ZHAO, Ping: *Digital libraries in China: progress and prospects*. = *The Electronic Library*, 27. köt. 2. sz. 2009. p. 308–318./

(Drótos László)

A Google Book egyezés és a felsőoktatási könyvtárak

Bevezetés

A Google nemrég ideiglenes egyezsége jutott az Egyesült Államokban a szerzői jogtulajdonosok képviselőivel, akik kifogásolták, hogy a keresőcég könyvek millióit digitalizálta. (Részletek a books.google.com/googlebooks/agreement oldalon olvashatók – magyarul is.) Az *Authors Guild* és az *Association of American Publishers* hosszasan alkudozott a Google céggel egy New-York-i bíróság előtt, és ahogy az lenni szokott az ilyen szellemi jogok körüli vitákban, a jogvédők felháborodása csak addig tartott, amíg nem sikerült kialakítani a részesedésüket az eredeti jogsértésből származó jövedelemből. A jelenlegi helyzet szerint a Google 125 millió dollárt fizet a per lezárásáért és létrehoz

egy *Book Rights Registry* nevű nyilvántartást, amelyet az online szolgáltatott kiadványok szerzőinek és kiadóinak honorálásánál használ majd. Van rá esély, hogy az egyezés pontos részletei is nyilvánosságra kerülnek, de sokkal valószínűbb, hogy olyan üzleti titok marad, amely a jövőben jelentősen megváltoztatja az információellátás jellegét.

Min változtat ez a szerződés?

A 134 oldalas és 15 mellékletből álló megállapodás bonyolult jogi szövegéből még a szakértőknek is nehéz kihámozni annak valódi jelentését és jelentőségét. Azt sem szabad figyelmen kívül

hagyni, hogy ez az egyezség az USA-ra vonatkozik, és amíg a többi ország joghatóságai nem tárgyalják újra ezt a vitát, addig a világ más részein ez semmilyen változást nem okoz. Az ügy bonyolultsága ellenére a hétköznapi könyvtárhasználók szintjéig is eljutottak már a róla szóló hírek, és egyeseknek elég furcsa például elképzeléseik vannak arról, hogy mit is nyújt nekik a Google. Egy jeles egyetemi professzor szerint az egyik forgalomban levő tankönyve teljes egészében ingyen letölthető a Google Books szolgáltatásból, és rövidesen nem lesz rá szükség, hogy a könyvtár nyomtatott példányokat vásároljon, hiszen minden szakkönyv ott lesz a Google oldalán ingyen, és így az egyetemi könyvtárak fölöslegessé válnak. Ha azonban jobban megnézzük ezt a szóban forgó tankönyvet a Google Books-ban, akkor kiderül, hogy – a könyvek többségéhez hasonlóan – csak egy részlet nézhető meg belőle, majd megjelenik egy elég homályos fogalmazású üzenet, mely szerint: „Ön egy olyan oldalhoz ért, amely nem tekinthető meg, vagy elérte a megtekinthető oldalak számára vonatkozó korlátot”.

Digitális hozzáférés vagy digitális kereshetőség?

Hogy az ilyen félreértéseknek elejét vegyük, fontos tudatosítani, hogy bár a Google már hét millió könyvet digitalizált azt elmúlt néhány évben, az, hogy ezek teljes szövege kereshető, nem jelenti azt, hogy ezekhez bárki hozzá is férhet. Amint az előző példa is mutatja, még komoly tanárok is hajlamosak összekeverni azt a tényt, hogy rengeteg „sötét anyag” vált kereshetővé a Google Books-ban, azzal, hogy ezek nem mind olvashatók el ingyen teljes terjedelmükben. Tekintve, hogy a Google Books nem egy következetes és publikus gyűjtőkori szabályzattal rendelkező könyvtár, nehéz pontosan jellemezni a gyűjteményét. De jelenleg leginkább csak könyvrészletek nézhetők meg, és a műveknek csak egy kis hányada érhető el teljes szöveggént. Utóbbiak nagyrészt olyan, nem forgalmazott és nem jogvédelemmel védett könyvek, amelyek már korábban is megtalálhatóak voltak a Project Gutenberg és más hasonló digitalizációs kezdeményezések honlapjain. Azonban a gyűjteményben jelentős mennyiségű, copyrighttal védett, de már nem forgalmazott mű is van, és ez lehet a leginkább úttörő aspektusa a Google digitalizációs projektjének. Valószínűsíthető ugyanis, hogy ezekből a még védett, de papírkönyvként már nem kapható

kiadványokból egyre több lesz teljes egészében online olvasható a közeli jövőben.

A Google tervei szerint az egyetemek hozzáférést vásárolhatnának a szolgáltatásaihoz, például ezekhez a ma még csak kereshető, de nem letölthető könyvekhez. Az ebből származó bevételeket megosztja majd a jogtulajdonosokkal, a legtöbbet a szerzők kapnának belőle. Ha ez az üzleti modell beválik, akkor lehet, hogy a még forgalomban levő művek közül is sokat hozzáférhetővé tesznek majd így a szerzőik. Azt persze még nem tudni, hogy milyen licenclíjak lesznek, és hogy a felsőoktatási könyvtárak amúgy is korlátos költségvetéséből érdemes lesz-e ezeket kifizetni, többségében olyan könyvekért, amelyek iránt kicsi a kereslet, hiszen nem véletlenül nincsenek már forgalomban.

Akárhogy is lesz, a könyvtáraknak jelentős felvilágosító munkát kell majd kifejtetniük, hogy megértessék a használóikkal és fenntartóikkal ennek a jogtulajdonosokkal nemrég megkötött egyezségnek és a várható könyvtári licencszerződéseknek a valódi értelmét és jelentőségét, nehogy úgy járjanak, hogy az ingyenes hozzáférésre vonatkozó hamis közhiedelem miatt az ő költségvetésüket csökkentik.

Újfajta privatizálás...?

A szakértő kommentátorok arra is felhívják a figyelmet, hogy ezzel az egyezménnyel a Google engedélyt kapott arra, hogy digitalizálja azokat a könyveket is, amelyeket az Egyesült Államokban véd a copyright. Miután megegyezett a szerzőkkel és a kiadókkal, nekiállhat kiaknázni – a megsabott határokon belül – ennek az egyezségnek a pénzügyi lehetőségeit. Mi lesz akkor, ha a Google a hozzáférés elősegítése helyett inkább a bevételek növelését helyezi majd előtérbe? A hagyományos papíralapú könyvtárak egyfajta közterületként funkcionálnak, ahol bárki, anyagi lehetőségeitől függetlenül, egyenlő eséllyel, szabadon használhatja az összegyűjtött anyagot. A Google lépései viszont azzal fenyegetnek, hogy ezt a közterületet bekerítik: privatizálja a korábban közkinccsként elérhető kultúrát és tudást, majd pedig mindenfajta hozzáférésért díjat számít fel. A könyvtárosoknak határozottan fel kell lépniük az ilyen próbálkozások ellen, melyek megfosztják az állampolgárokat a közös civilizációs örökséghez való egyenlő hozzáférés lehetőségétől.

...vagy az üzlet a tudás szolgálatában?

A fenti nemes és fennkölt nézőpont mellett létezik egy másik, gyakorlatiasabb megközelítése is a dolognak: több olyan vonatkozása is van ennek az egyezésnek, melyek egybeesnek a könyvtárosok érdekeivel. Az egyik az e-könyvek terjedésének régóta fennálló akadály: nevezetesen, hogy nincs belőlük elég. Miközben a tudományos folyóiratok elektronikus verziói olyan mértékben elterjedtek már, hogy lassan ritkaságszámba megy a nyomtatott szakfolyóirat, a szakkönyvek esetében az elektronikus terjesztés még sehol sem tart. A tudományos könyvtárakban dolgozók nem egyszer panaszkodtak már emiatt, és most elég furcsán venné ki magát, ha szembemennének a Google-féle innovációval, amely végre az e-folyóiratokhoz hasonló méretű és színvonalú szolgáltatást valósít meg az e-könyvek területén is. Különösen vonzó ebben a megoldásban az, hogy a költségeket a Google részben a jól bevált hirdetési modelljéből fedezi – hasonlóan ahhoz, ahogy például a brit közszolgálati média műsorainak sugárzását reklámbevételekből is finanszírozzák a kontinensen. Az elektronikus folyóiratok szolgáltatói esetében nem volt ilyen költségcsökkentő megoldás, ezért magasak az előfizetési díjak.

Ha a pesszimista forgatókönyv jön be, és a Google arcátlanul magas licenccégekért kér majd a digitalizált könyvekhez való hozzáférést, ez – ha csak a saját önös érdekeiket tekintik – még használhat is a hagyományos könyvtáraknak és szolgáltatásaiknak. Ha ugyanis csak azok tudnak majd a digitális könyvekhez hozzájutni, akik meg tudják őket fizetni, akkor a papíralapú gyűjtemények jelentik majd az egyedüli ingyenes és egyenlő hozzáférést, és a társadalomnak vitathatatlanul kötelessége lesz továbbra is fenntartania ezeket. (Így a könyvtárak hasonlóak lehetnek az amerikai Medicare rendszer szolgáltatóihoz, melyek azoknak az idős embereknek nyújtanak orvosi ellátást, akik nem tudják megfizetni a magánbiztosítók magas díjait.) De ez olyan sivár jövőkép, amely remélhetőleg nem valósul meg.

Ami a tiéd, az az enyém is; de ami az enyém, az csak az enyém

A Google-féle szerződés lehetséges következményei között könyvtári szempontból negatívak is vannak. Ha például ez az egyezés kizárólagos jogokat ad a Google-nak az árva művek digitalizálására, akkor ez korlátozhatja, vagy teljesen meg is

akadályozhatja, hogy a könyvtárak maguk is digitalizáljanak ilyeneket. Még az is megtörténhet, hogy a Google lépéseket tesz és a már meglévő nyílt hozzáférésű archívumokból leveteti azokat a műveket, amelyeknek a digitális licencelésére egyedüli jogot kapott. Olyasmi lehet ez, mint amikor az első telepések átvették az uralmat az Újvilág felett, és közölték az őslakos indiánokkal, hogy amit ők eddig a saját földjüknek gondoltak, az már nem az övék. Igaz ugyan, hogy egy ilyen kizárólagos jogosítvány illegális lenne, de az volt a még jogvédett könyvek digitalizálása is – és a Google mégis megtette.

Lehet persze, hogy a Google és tárgyalópartnerei nem akarnak ilyen egyezményt kötni. Vagy az is lehet, hogy a Google kizárólagos jogosítványt kap ugyan, de úgy dönt, hogy nem érvényesíti ezeket a jogait a könyvtárakkal szemben, amelyek a gyűjteményükben levő árva műveket szeretnék digitalizálni. De könyvtárosként nem törődhetünk bele abba, hogy egy amerikai magáncég dönthesse el, hogy érvényesíti-e a jogait; sokkal jobb lenne, ha egyáltalán nem lennének ilyen jogai. A Google mottója állítólag ez: „Ne légy gonosz!”, nem pedig az, hogy „Igazából tudnék kicsit gonosz lenni, de ezúttal nem akarok”. A veszélyekre való figyelmeztetés nem pusztán riogató; a tervezett Google Books licencek megkötésekor a könyvtárosoknak a közvetlen gyakorlati előnyök mellett a lehetséges hátrányokra és veszteségekre is oda kell figyelniük.

Metaadatok

Érdekes módon az egyezés első kommentátorai nem igazán foglalkoznak a metaadatok minőségének kérdésével. A Google Books egyik weblapján (www.google.com/googlebooks/library.html) ez olvasható: „A végső célunk az, hogy kiadókkal és könyvtárakkal együttműködve megalkossuk a világ összes nyelvén megjelent összes könyv teljes és kereshető virtuális cédulakatalógusát, ami segíti az olvasókat abban, hogy új könyveket fedezzenek fel, a kiadókat pedig abban, hogy új olvasókra találjanak.”

Egy jó katalógushoz jó metaadatok kellene, és bár a Google Books keresője figyelemreméltóan jó, de leginkább csak szerző, cím és teljes szöveg keresésére alkalmas. Tematikus keresés nincs, így ha egy könyv címe nem tükrözi a tartalmát (pl. Peter Brook „Az üres tér” című színház-esztétikai alapműve), akkor nem egykönnyen található meg. Ez felértékeli a könyvtári OPAC-okban található

precíz bibliográfiai leírásokat, és felveti a Google Books szolgáltatással való összekapcsolhatóságuk kérdését. Két dologról is szó van itt: egyrészt, hogy hogyan lehetne a könyvtári katalógusok adatait felhasználni a Google Books gyűjteményében való kereséskor; másrészt, hogy hogyan lehet a Google Books keresőjét felhasználni arra, hogy könyveket találjunk a könyvtári katalógusokban?

A második kérdéssel kapcsolatban – vagyis hogy a Google Books ablak lehetne a nyomtatott könyvtári gyűjteményekre – egy elég szerencsétlen cikk jelent meg a „Guardian” hasábjain arról, hogy miért nem lehet egyszerű hivatkozásokat találni a Google Books-ból a könyvtári katalógusok, és így a nyomtatott kiadások felé?^[1] Az, hogy egy ilyen tekintélyes újság alig tud valós információkat adni, és később helyreigazítás közlésére kényszerül, szintén jól mutatja, hogy nehéz eligazodni ebben a bonyolult ügyben. Egyébként, ha nagyon optimisták vagyunk és feltételezzük, hogy a Google Books licencciját könnyen meg tudják fizetni a felsőoktatási könyvtárak, akkor az olvasóknak nem lesz többé fontos, hogy gyorsan visszakeressék a nyomtatott könyvpéldányt, hiszen a jogvédett művek digitális verzióit is megnézhetik majd teljes egészében, a jelenlegi „nyomorúságos” kis részletek helyett.

Ami az első lehetőséget illeti: vizsgáljuk meg, hogyan lehetne a könyvtári katalógus ablak a Google Books gyűjteménye felé? Az olyan új könyvtári keresőrendszerek, mint például az *Ex Libris* cég Primo nevű szoftvere, amelyek az OPAC fölé települnek, képesek összekapcsolni az OPAC-ban levő adatrekordokat a Google Books metaadataival azáltal, hogy az utóbbit is leindexelik és hivatkozásokat hoznak létre a könyvek digitalizált verzióihoz. Ez a funkció ma még eléggé fölösleges, hiszen a hivatkozások rendszerint csak a rövid publikus részletekhez vezetnek, miközben a teljes nyomtatott könyv ott van az intézmény könyvtári polcán. Ráadásul azoknál a már nem védett könyveknél, amelyek teljes szöveggel olvashatók a Google Books-nál, ezeket az automatikus összekapcsolásokat gyakran nem is lehet végrehajtani, mivel a régi könyvekben nincs ISBN vagy más, egyértelmű azonosító, mint amilyen az USA-ban a Library of Congress Number. Mindenesetre könnyen megtörténhet, hogy a közeljövőben változtatásokat kell végezni a könyvtári katalógusokban (pl. Európában is hozzáadni az LC azonosító számokat a rekordokhoz), hogy megfelelően együtt tudjanak működni a Google Books rendszerével.

Következtetések

Látjuk tehát, hogy nem nehéz néhány biztató és pozitív fejleményt belelátni a Google és a jogtulajdonosok között létrejött megegyezésbe, de van ok az aggodalomra is. Az, hogy akár egy egyetemi professzornak is téves elképzelései vannak a Google Books-ról, továbbá hogy a hírt kommentáló szakértők sem értik pontosan az egyezmény szövegét, és hogy egy intelligens újságíró végül kénytelen részben visszavonni a cikke állításait, mind azt mutatják, hogy mennyire bonyolult ez az ügy. Az új dolgokat természetesen mindig nehéz azonnal felfogni, és a tisztánlátás hiánya az innovációk esetében nem meglepő. De ahogy *Darnton* peszsimista cikkében^[2] figyelmeztet: ez egy magán-szerződés két, saját érdekeit szem előtt tartó fél között, amely nem feltétlenül szolgálja a köz javát. Darnton elsősorban a digitális tartalom feletti társadalmi felügyelet megszűnése miatt aggódik, de a könyvtárosok attól is félhetnek, hogy az emberek többé nem fogják átlátni az információhoz való hozzáférés mechanizmusát – a Google-modell elkerülhetetlen következményeként.

Az információszolgáltatás fejlődése során tett fontos lépések eddig ugyanis mindig átláthatók voltak. Amikor például egy olvasó besétál egy nagy hagyományos könyvtárba, nemcsak az ott összegyűjtött tartalmat használhatja szabadon, hanem a könyvtárosok megmutatják neki, hogy hogyan működik a katalógus, hogyan épül fel a használt tematikus osztályozási rendszer, és hogyan tudja irányítása alatt tartani az egész folyamatot, miközben eljut az általa keresett információhoz. Így a felhasználó uralja és hozza létre a saját információs környezetét. A Google kereső algoritmusa viszont – a Dewey-féle tizedes osztályozással vagy az angolszász katalogizálási szabályokkal ellentétben, melyeket pártatlan szakmai testületek felügyelnek – mindig is alapvető üzleti titok volt, amit nem lehet nyilvános vitára bocsátani. Tudjuk, hogy működik, de nem tudjuk pontosan, hogy hogyan működik, és abba sincs beleszólásunk, hogy hogyan kellene működnie. Azt a keresési eredményt kapjuk, amiről a Google úgy gondolja, hogy jó nekünk, mert ez hoz neki bevételt. Most, amikor arról folynak a tárgyalások, hogy milyen módon tegyék elérhetővé számunkra a 2009 előtti teljes angol nyelvű írásos kultúránkat, a keresőalgoritmushoz hasonlóan ez is a cég magántulajdonát képezi majd.

A könyvtári és információs szakemberek bizonytalan spekulációkat írnak az információ történetének

erről a rendkívüli fontosságú innovációs folyamatáról. De ez nem az ő hibájuk, hanem a zárt ajtók mögött zajló, a nyilvános vitát, a szakmai kritikát és a társadalmi felügyeletet kizáró egyezkedés következménye. A könyvtárosok jogosan érzik periférikus helyzetben magukat, és csak követik az eseményeket a nélkül, hogy befolyásuk lenne rájuk. Ennek ellenére – még ha néha csak feltételezésekre alapozva is – a könyvtáros szakmának érdemes figyelemmel kísérnie és elemeznie a fejleményeket, amennyire csak lehet.

Irodalom

[1] GROSSMAN, W. M.: Why you can't find a library book in your search engine. = The Guardian,

technology section, 2009. jan. 22. p. 3. (Helyesbítve: jan. 30-án. A ref.)
www.guardian.co.uk/technology/2009/jan/22/library-search-engines-books

[2] DARNTON, R.: From the New York review of books: Google and the future of books. = The Guardian, review section, 2009. febr. 14. p. 2.
www.guardian.co.uk/books/2009/feb/14/google-books-robert-darnton (Már nem érhető el! A ref.)

/JOINT, Nicholas: The Google Book settlement and academic libraries. = Library Review, 58. köt. 5. sz. 2009. p. 333–340./

(Drótos László)

Az Amazon több e-bookot adott el, mint papíralapú könyvet

Az *Amazon.com* sikeres karácsonyi időszakot könyvelhet el. Nem árulta el, hány darabot adott el az e-könyvvasóból, csak annyit közölt, hogy a november 15. és december 19. közötti időszakban ez volt a legkeresettebb termék az elektronikus cikkek kategóriájában. A *The Kindle Store*-ban jelenleg több mint 390 000 e-könyv található. A legnépszerűbb elektronikai készülékek a Kindle mellett az Apple iPod Touch 8 GB és a Garmin Nuvi 260W 4,3 colos GPS voltak.

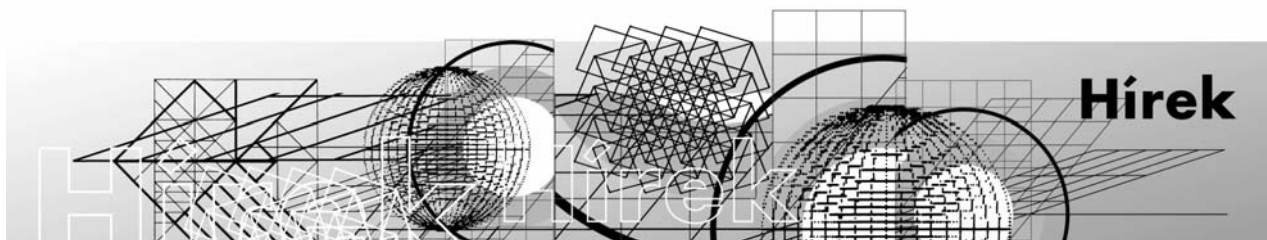
Az Amazon ügyfelei a helyi oldalakon átlagosan másodpercenként több mint 110 terméket rendeltek meg. A rekordot a december 14-én regisztrálták, akkor ugyanis összesen a látogatók több mint 9,5 millió árucikket vásároltak meg az *Amazon.com*-nál. A cég az ünnepi időszakban a világ 178 országába küldött termékeket. A listából kiderült, hogy a felhasználók annyi videokamerát vettek meg, amelyek rögzíthető anyagával 50 évre meg lehetne oldani a YouTube nonstop működését, míg az értékesített Blu-ray lejátsszók egymás mellé állítva 27 mérföldes távolságra érnének el.

Az eladott 8 GB-os iPodokban tárolható dalok összesen 442 évre nyújtanának zenét. A videojátékok és hardvereszközök közül a legkeresettebb a *Wii Fit Plus*, a *New Super Mario Bros* és a *Call of Duty: Modern Warfare 2* volt. A DVD-knél a *Harry Potter és a félvér herceg*, a *Star Trek*, valamint az *Up* vitték a prímet, míg a zenei albumoknál *Susan Boyle (I Dreamed A Dream)*, *Andrea Bocelli (My Christmas)* és *Michael Bublé (Crazy Love)* albumai voltak a legnépszerűbbek.

A szoftverek eladási listáját a *Microsoft Office Home and Student 2007*, az *Adobe Photoshop Elements 8* és a *Microsoft Office 2008 for Mac Home & Student Edition* vezeti. A mobiltelefonok tekintetében pedig a kártyafüggetlen *Nokia 5800 XpressMusic*, a *Plantronics 510 Bluetooth Headset* és a *BlackBerry Bold 9700 Phone* voltak a legfelkapottabbak.

/SG.hu Hírlevél, 2009. december 27., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

A University of Michigan és a Google közötti szerződés

Elsőként az USA-ban a *University of Michigan* írt alá szerződést a *Google*-val, amely megnyitja az utat az egyetem 8 millió nagyságú gyűjteményének digitalizálása előtt. A szerződés lehetővé teszi az egyetemnek és másoknak a gyűjtemény online elérésének előfizetését. Mivel az előfizetés ára attól függ, hogy az előfizető hány könyvet bocsát a *Google*-projekt rendelkezésére, a *The New York Times* becslése szerint a *University of Michigan* 25 évig nem fog semmit sem fizetni.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 7. sz. 2009. p. 1, 10./

A Gale digitális állattani enciklopédiája

A *Cengage Learning*hez tartozó *Gale* kiadta az online *Grzimek's Animal Life Encyclopedia*-t, amely a 17 kötetes nyomtatott változatra épül. A „mindent, ami az állatokról” szellemében készült enciklopédia a maga nemében egyedülálló és vezető helyet betöltő vállalkozás, több mint 4000 állatfajtáról ad információt. Több mint 12 000 fotót, térképet, videót, audioklipet és interaktív eszközt tartalmaz. Linkeket folyóiratokhoz, aktuális hírek, témérdek weboldalt. Emellett „beszél is” az adatbázis a *ReadSpeaker* technológiának köszönhetően, és 11 nyelvre lefordítja a kívánt tartalmat.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 11. sz. 2009. p. 5./

Zenei folyóiratok RIMP Online Archivuma

Az *EBSCO* által kiadott *RIMP Online Archive of Music Periodicals* unikális elsődleges dokumentumgyűjtemény az 1800 és 1950 közötti zene és a zenei élet tanulmányozásához. Az egyetlen online

folyóirat-gyűjtemény a korai romantikától a modern korig, *Beethoven*től *Bartók*ig és *Schubert*től *Stravinsky*ig.

A *RIMP Online Archive* tulajdonképpen a *RIMP Retrospective Index to Music Periodicals* teljes szövegű változata. Elérhető közvetlenül, vagy a *RIMP Retrospective Index to Music Periodicals*-en keresztül.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 7. sz. 2009. p. 4./

Az EBSCO piacra dobta az EHS közös interfészt

Mint a többi „hagyományos” hasonló eszköz, ez az új közös interfész (federated search) is lehetővé teszi az *EBSCOhost* adatbázisaiban az egyidejű keresést, emellett a többi elektronikus forrásban, beleértve a nyilvános elérésű online katalógusokat (OPAC), és a többi kiadó, illetve aggregátor által szolgáltatott adatbázisokban. Használatát az *EBSCOadmin* modulban lehet beállítani, ugyanígy lehet a használati statisztikákat is generálni. Az elérés történhet a könyvtár weboldalán, keresőablakban vagy az *EBSCOhost* interfészén keresztül.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 8. sz. 2009. p. 7./

A Springer elindította MYCOPY szolgáltatását

A *Springer MYCOPY* szolgáltatása egyelőre az USA és Kanada azon egyetemi könyvtárainak szól, amelyek megrendelték a *Springer eBook Collections*-t. A beiratkozott könyvtárlátogatók egyetlen gombnyomással megrendelhetik a *Springer eBook* puha kötésű változatát saját használatra a *Springer* platformján keresztül. Jelenleg 2005 óta megjelent több mint 11 000 elektronikus *Springer* könyv rendelhető meg ily módon. Valamennyi

könyv ára egységesen 24,95 USD lesz a szállítást és a kezelési költséget is beleértve.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 8. sz. 2009. p. 6./

A ProQuest új, egységes platformja

2010-től a ProQuest új, egységes interfészen keresztül szolgáltatja ProQuest, CSA és a legtöbb Chadwyck-Healey adatbázisát. Az új interfész épít a használók eddigi keresési tapasztalatára, és egyúttal megkönnyíti a könyvtárosok számára az elektronikus erőforrások adminisztrálását is. Az új eszköznek köszönhetően a használók mélyebben tárhatják fel az adatbázisok tartalmát, pontosabb eredményt kaphatnak, és könnyebben rendezhetik találataikat.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 8. sz. 2009. p. 8–0./

OCLC-szoftver múzeumoknak

Az OCLC Research szoftvert készített múzeumoknak az Andrew W. Mellon Foundation támogatásával, amely segíti a múzeumokat és az aggregátorokat mint például az ARTstor vagy az OCLC gyűjteményeiről és digitalizált állományukról az információcserében. Az adatcserében olyan múzeumok vesznek részt, mint a Harvard Art Museum, a Metropolitan Museum of Art, a National Gallery of Art, a Princeton University Art Museum és a Yale University of Art Museum.

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 5. sz. 2009. p. 12./

Az Amazon új olvasókészüléke, a Kindle DX

Lapunk 2008. évi 5. számában (p. 248) hírt adtunk az Amazon Kindle e-könyvolvasójáról. Most megjelent az Amazon.com, Inc. új, Kindle DX-re készített készüléke, amely a korábbinak jelentősen továbbfejlesztett változata. A vezeték nélküli, internetes olvasó már 2,5-ször nagyobb, 9,7 inch mére-

tű, automatikusan portait vagy tájkép módba váltó (rotálható) képernyővel rendelkezik, ára 489 USD. A Kindle Store-ban immár 275 000 könyv érhető el, amelyből 107 szerepel a The New York Times 112 tételt tartalmazó „best seller” listáján. Emellett vezető USA-beli és nemzetközi magazinok és napilapok, több mint 1500 blog gazdagítja a kínálatot.

Több napilap, így a The New York Times, a The Boston Globe, a The Washington Post kedvezményes áron fogja adni a Kindle DX-et azoknak az olvasóknak, akik olyan helyen laknak, ahova nehézkes a lap házhozszállítása és vállalják a lap Kindle-kiadására a hosszú távú előfizetést.

A készülék nagy képernyője lehetővé teszi a tankönyvek jobb olvashatóságát, mivel a bennük közölt képek, táblázatok, grafikonok, képletek, stb. jobban láthatók. Ezért a vezető tankönyvkiadók, így a Cengage Learning, a Pearson és a Wiley, amelyek együttesen az USA tankönyvkiadásának 60%-át teszik ki, lehetővé tették tankönyveik elérhetőségét az Amazon Kindle boltjából.

Több egyetem, így például az Arizona State University, a Case Western Reserve University, a Princeton University kísérleti program keretében a hallgatókat ellátja Kindle DX készülékekkel. A hallgatók ezeket nemcsak olvasásra használhatják, de jegyzetelhetnek is vele, illetve kijelölhetnek dokumentumrészeket, kereshetnek saját könyvtárukban, utána nézhetnek szavak jelentéseinek a beépített szótárak segítségével.

A készülék 3.3 Gb-át memóriával rendelkezik, 3500 könyvet képes eltárolni. A Kindle DX ügyfelei élvezhetik az Amazon Whispernet előnyeit, azaz vezeték nélkül vásárolhatnak a Kindle boltban, 60 másodperc alatt letölthetik az új tartalmat, mindezt PC, wi-fi hot spot nélkül. Az Amazon fizeti a vezeték nélküli adatátvitelt, nincs havi díj, szolgáltatási szerződés.

Barbara R. Snyder, a Case Western egyetem elnöke szerint „a Kindle DX hatalmas lehetőség a hallgatók tanulási módjának megváltoztatására.”

/Advanced Technology Libraries, 38. köt. 6. sz. 2009. p. 2./

(Szántó Péter)